

552085

A

FIUMEI KIKÖTŐ.

My native country was full
of youthful promise.

W. Irving.

PESTEN.

EGGENBERGER J. ÉS FIA KÖNYVÁRUSI BIZOMÁNYA.

MDCCCXLII.

NC-102.843

ELMELI KIRÓTO

MTA KÖNYVTÁR ÉS
INFORMÁCIÓS KÖZPONT

Nyomatott Trattner-Károlyi intézetében.

201506003

LUKA SÁNDOR

KIRÁLYI VÁLTÓFELTÖRVÉNYSZÉKI

BIRÓTÁRSOMNAK

TISZTELET ÉS BARÁTSÁG

ZÁLOGÁUL AJÁNLVÁ.

LUKA SANDOR

REDAKTOR

REDAKTOR

REDAKTOR

REDAKTOR

TARTALOM.

Előszó	lap	1
I. Közlekedés és kikötő	„	9
II. Kereskedelmi fiókbank Fiumében	„	51
III. Vámszövetségi eszmék , tekintettel Fiumére	„	63

III Демонстрация орудия стрелы-самоубийцы	53
IV Косвенная стрельба из пушки	54
V Косвенная стрельба	55
VI Заключение	56

С КИ 2710

A
FIUMEI KIKÖTŐ.

4
FINIS BIBLIOTHECÆ

A politicalai vélemények csatája közben, melly nálunk mindegyre hatalmasan küzdetik, én—a politicalai pályán majdnem egészen ismeretlen — röpiratkával lépek fel, mellyben anyagi haladásunk felől néhány — talán latba sem vetendő — szót kívántam elmondani.

A nap arszláni hintik lankadni nem tudó kezekkel a magot, mellyből néhány év lefolytával talán dúsan fizető kalászosk, — talán lét- s pedig nemzetlét-keserítő konkolyok fognak felcsirázni? Annyi való, hogy megfoganzására a hintett magoknak kész nagyrészből a mező, s így azok szirtekre többé nem huilanak. — Név, tekintély, ha többek nyelvére vigyázunk, a vélemények mai harezos napjaiban, mit sem nyomnak. 'Látni és meggyőződni akar mindenkinek!' ... Igen, meggyőződni! ... És mégis, — ki mondjam e? — mosolygni tudnék, midőn illyeket hallok: mert volt alkalmam az ellenkezőről gyakor tapasztalat által meggyőződni. Vannak Nevek, mely-

lyek joggal igénylenek tekintélyt, és vannak szózatok, mellyek joggal igénylenek hitet. Ez így volt, és így leend nálunk, mint másutt; így mindig s mindenütt, míg és hol a társasági s észbeli viszonyok 'emberiek' maradnak. De vannak ismét oraculumok is, mellyek szavában Isten szól: — sokszor a hamis Istenek valamellyike; és vannak, kik bálványt, kik aranyborjút imádva, hisznek az illy oraculum szavainak, és nem tudom, elmondhatjuk-e egykor ezekről Megváltónk szavait: „Hited üdvezített!”

Volt, s talán még el sem múlt az idő, midőn nálunk magok a haladás baráti aziránt hasonlottak meg egymással: vajjon 'szellemileg' avagy 'anyagilag' kelljen-e inkább haladniok? — Részemről mind a kettőt, mint — kivált közelebb múlt s jelen körülményeinkben is — egymástól elválaszthatlant forrón ohajtom. Szavamat azonban itt különösen az anyagi haladás érdekében hallatom. Boldogok, kik mind a kettőben sikerrel munkálkodhatnak, és munkálni kedvök van: mert a haza valódi jóléte, s a nemzet áldása kísérendi őket műveikben. Csak azt ne higyük, hogy a gazdagság ölében elpuhulva nemzetünk, enyészetnek induland, és örvénybe sülyedend, hol egy 'v o l t' dicső országnak fedezendik óriási maradványai! Ha ova-kozással járand anyagi haladásában, bár Kelet és Nyugat minden kincseit volna is szerencsés halomra gyűjteni, e sors nem, vagy csak igen későn fogná azt

érhetni — De mily messze vagyunk mi a kincs-gyűjt-
hetési szerencsétől! Mi távol még tőlünk küszöbe az
ipar szelíd istennője templomának, hol a fáradó nem-
zedéknek bár némi bér nyujtassék, melly a nemzet-
boldogság mérlegében parányi nyomadékul vétethet-
nék! és mi már arról aggódjunk-e, hogy kincseink-
ben Romaként elfajúlunk, elfülünk? . . . Valóban szána-
kozásra méltó hiúsága némelly túlbuzgó magyarnak:
enyészettől félteni e nemzetet gazdagságabani elpu-
hulása miatt, midőn csak pár évtől óta kezd csöcső-
mösded lépéseket tenni a köz gazdagságnak nehéz
munkával építendő, de ha felépült kéjtelmes ugyan,
de ismét csak munkával fentartható palotája felé.

A historiát emlegetik ők, mint melly hasonló
előzményeknek mindig hasonló következményeit sza-
kadatlan lánczolatban tünteti előnkbe.

Nem lesz, úgy hiszem, senki olly botor, hogy
nemzetek jövő érdekeiről szólandó, a múltak forrásá-
ból kínálkozó tanulságokat figyelembe ne vegye; és
nem senki, ki a természet örök sváltozhatlan törvé-
nyiben gyökerező előzményekből, évezredek után bár,
más következményeket várjon, mint mellyek azokból
hajdan folynak; de nem lesz viszont egy okos sem,
ki feledné, hogy a történet lapjaira följegyzett világ-
események előzményeit más nemzedék, más helyzet
és viszonyok készíték, mint mellyek készítik a jövő
századokéit; s ha — például — Nagybritannia rop-

pant kincshalmazának terhe alatt egykor összeroskandandna, ki nem fogja tudni, hogy omlását más okok szürendék, mint mellyek Romáct vasszigorsággal föltételezék?

Egyébiránt pszichologiai szempontból tekintve e félelmet, én is természetesnek látom azt. Emberek vagyunk, és szavainkra és műveinkre az örökség aczélbélyegét szeretjük felsűtni. Visszaborzadunk — mint még a bárány is — az enyészet-rém-eszméjétől, s míg önző gyarlóságunkat a hazafiúság gyönyörű mezőjén nyíló virágokkal fedezzük, s olyyakul szeretünk feltűnni, kik a Magyarot örök időkre akarjuk a végzet kikutathatlan titkának daczára a nemzetek sorában tündököltetni; keserűn érezzük, hogy emberi mű, legyen az millió lángész sugalminak műve, örök nem leendő; és a keserű gondolat közben csak egy vigasztalhat: az, hogy ha a sejthetlen jövő csapási ellen csak egy rövid percze óhatók is meg a drága hazát, tettünk érdeme nem csökkent!...

Én, őszintén megvallom, nem tartozom azok közé, kik forrón szeretett nemzetem enyészetétől féljenek, hahogy — nem hanyagolva el szellemi szükségait — kissé nagyobb erővel ügyekeznek is anyagi hasznait keresve gazdagodni, mint azt eddig tevék; mert még így is soká lenne az, míg a gazdagság forrásához eljuthatna, és még később, midőn azokból meríthetne! Ellenben meg vagyok győződve, hogy ha némelly

dodonei oraculumok szavaira nem figyelend, s becsülletes fáradozással, és nem amúgy romai patriciusi módra pulya kéjvadászat közt, görnyedő rabszolgák veritékével szerzend s pazarland kincseket: ezek nem csak siettetni nem fogják enyészetét; hanem inkább támogatandják alkotványos rendszere melletti épvérű életét.

E meggyőződéstől vezéreltetve irám e szerény lapokat, figyelmeztetésül a Nemzet ama Lelkesbjeinek, kik a nemzeti gazdagság forrásit kutatván, üdvöskutatásaik közben oda vetik szemöket hazánk szűk tengerére. Keskeny a tér, mellyen az honunk határát locsolja: de elég téres, elég tág arra, hogy a világ távol tartományi kincseit hordandó hajókat elfogadja. S ha valahol, itt bizonyosan áll: „Egy nemzetnek csak akarnia kell, s mint hiú álomképek foszlanak szét akarata előtt a lehetetlenség akadályai!“

Fiume s vidéke az, miről közvetlen szólni akarok. Néhány hónap óta egypár honi lapunkban érdekes közléseket olvasánk e földdarabkáról, melly — Isten bocsássa bűnünket! — ma is olly messze fekszik tőlünk, mint fekvék 65. év előtt, midőn először kötteték a magyar Koronához. A Pesti Hírlap 108. számában lelkesen szólalt fel e város kikötője ügyében; és legyen ez iratka gyöngé viszhangja ama szózatnak, melly — bár feledtetve minden political hitkülönbséget — egyképen hatná meg e nemzet fiait

nak kebelét s ösztözené figyelemre, munkára azokat, kiktől legközelebb függ — a mindenható eselekvés erejének kifejtése.

Ne volna bár soha pártérdek latban ott, hol a hon jobblétére csörgedező erek forrasi megnyitásáról van a szó! Vajha tudnánk már legalább illyekre nézve egy lenni tettel és tettekben mint tudunk olykor azok lenni nyelvvel és szavakban! Hol a jövődő bizonyos boldogságának rejlik csirája, ott nem kellene néznünk: ki az, ki felmutatá a módot, mellyel a csira kalászra fejthessék? O nem! ott, miután a szó szentségéről a módok létesítési lehetősége — és ártalmatlanságáról, s mi több, a süker bizonyosságáról meggyőződhetünk, hallgatnunk kellene a figyelmeztető szózatra, és tette hevílni kebleinknek!

De hiszen, épen az nagy bajunk, hogy a meggyőződést lehetleníti pártossági elfogultságunk! Fáj, ha látjuk, milly messze vagyunk mi még azon boldogabb időtől, midőn a külön political hitűek megfognak szűnni gyűlölni, gyanúsítani 'mindent', mi az ellenkező véleményűektől ajánltatik, nyújtatik!.. Azonban ennek tudalma ne tartóztasson vissza engem attól, hogy elmondjam ez ügyben — melly úgy hiszem félreismérhetlenül a hazáé — azokat, miket hely- s tárgyismeretennél fogva honom érdekében hasznosaknak hiszek. És ne tartóztasson vissza annak tudalma se, hogy political véleményemmel azon hon-

fiak sorában állok, kik 'keblök istenét' követve, olly téren küzdenek, mellyen a leghőbb, legtisztább keblük számára is csak gyéren, vagy épen nem nyílnak a népszerűség varázsillatu — bár könnyen fonyadó — füzérvirági. Olly időben élünk, mellyben e téren, mellyen dicsőség borostyáni helyett martirkoszorúk tövisei tenyésznek, levetkezhetlen emberi gyöngeségnél fogva, súlyosabb, kínosabb honfiaink állása; de kinek mellében hon- és nemzetért dobog a hű polgárszív, az ne nézze csak a jelen nehézségeit, ne az ösvény szírtjeit, és ne hagyja magát csak a népnek — változékonysága mellett is — olly édesen kecségtető helyeslésétől ösztönözletni; diadalmaskodjék ez inger felett ön meggyőződése, ezen túl pedig vigasztalja 'keble szeplőtlen istene' és a gondolat, hogy lesznek — ha Isten s e Nemzet akarja — lelkes utódok, kik itélni fognak felettünk; itélni e kor fiainak szavai és tettei felett, s elismérni a valódi érdemet — itt is, amott is.

Engem soha sem tudott elfogulttá tenni a pártosság szelleme. Tiszteltem, s tisztelem mindig az észet, a tettekben nyilvánuló akarat s buzgalom szentségét — minden oldalon; s épen azért tudom méltánylani a 'Pesti Hirlap'-nak is — mellyel egyébiránt sokban nem értek egyet — jelen ügybeni lelkes felszólalását (P. H. 108. sz. 30. l.); s tettel mutatom meg, hogy hol a valódi jót látom, azt nemzetem ér-

dekében — bár mennyire különbözzék is a haza boldogítására czélzó módok körüli nézetem azétól, ki azt feltünteté — nemcsak elfogadni, de parányi erőmmel támogatni is kész vagyok.

Pest, 1842-diki martius 3d.

Császár Ferencz.

I.

Huszd éve, hogy Árpád hős nemzete szomorú, s csak a boldogul kifejlett eredmények által vídámabb színben feltűnő eseményektől mély és hosszú álmából, mellybe emésztő s fentartó harczai fáradalmi után szenderült, felrázatva, ifjúlt életerővel telinéze szét maga körül, s erőteljes karokkal kezdte munkálni: mintegy helyreütendő az elaludta idő veszteségét!... Huszd éve, hogy Fiume s a Magyarpartvidék, mint a magyar szent Koronának kiegészítő része, hazánkhoz visszacsatoltatott; s ennyi évek hosszú során át a haladó, a javító nemzet, hazánk e kincsére nézve mit sem tön!

Nem vád, o nem! de bús érzéseim kitöréseként hozom fel ezeket. Mi vagyok én, hogy egy nemzetet vádolni merjek? Egy nemzetet, melly mióta újra élni kezd, tett, mennyit segédforrásai szükében csak tehetett. Nem vádoló az, mert tudom és mélyen érzem, hogy a teendők végtelen sorában saját léte és szabadsága tekintetében volt sok halaszthatlan tenni-valója, volt, mi figyelmét s munkáját gyakran éveken át egycüdül foglalá el úgy, hogy bel- mint külkereskedésére nézve kénytelen vala boldogabb jövőre halasz-

tani intézkedéseit. Első a lét biztosítása, s aztán jó annak kellemesítése, hol ismét a törvényes szabadság, s aztán a kéjelem veendő figyelem és cselekvés tárgyaul. Igen jó, igen üdvös lett volna az ipar és kereskedés mezején óriásilag álló külföld ebbeli igyekeztetire figyelve, szellemi haladásunk közben, iparunk s belkereskedésünkről is sükeresben gondoskodnunk, e mellett pedig hazánk határain túl is tekintenünk, és tennünk, vagy a tenni akaróknak biztos módokat nyújtaniunk a cselekvésre; nehogy a kün sebesen növekvő ipartökélytől annyira elmaradjunk, hogy annak utolérhetése iránti reményünkről elvégre lemondani legyünk kénytelenek! — Húsz év, egy rövid pillanat a nagy nemzetéletben; de egy illy elveszett pillanat egyszersmind tömérdek veszteség a nemzetlétben! Mert mi pótolhatja ki a munkátlanul elsikamlott idő perczeit, midőn a jövő minden pillanata újabb munkaerőt követelve áll a jelennek küszöbén?

Nincsenek tehát veszteni való perczeink; s ha eddig volt, mi szellemi haladásunk mérlegserpenyőjében az anyagiróli gondoskodásnak nehezekeit fölemelő, az vagy teljesen megszűnt, vagy — véleményem szerint — már nem olly hatalmasan sürgető, hogy melllette anyagi érdekeink elhanyaglásaért akár mi, akár a szigorúbb jövő a jelen nemzedéket menthetné. És valóban ideje volna már, hogy a végtelen, sokszor hiúság, gyakran szenvedély, legtöbbször meggondolatlanság szülte megyei declamatiók helyébe, vagy legalább mellé komolyabb, tette kész férfiaság, s hiú szöbeszéd helyébe cselekvőség lépne! Különb is, olly szoros kapcsolatban van a haladás e két neme egymással, hogy egyik a másikat mintegy ösz-

tönszerűleg emeli. Tudom, hogy sokban függ az anyagi a szellemtől, mint függ a test a lélektől; de mint egyes embereknél gyöngébb lélek mellett is munkálhat az emberi test, csak szoros kötetlékek ne lehetnének tagjai szabadabb mozgását: úgy működhetik a nemzettest szellemének kevésbé szabad röpte mellett is, csakhogy kelletlenül szorosban ne guzsalyozzák át tagjait a társasági viszonyok.

Érezve szükségét a magyar jobbágyság helyzete további javításának, enyhítésének, koránsem tartozom azok közé, kik arra nézve a 'non-plus-ultra't már megtettnek hiszik; de távol minden lágyvelejű philantropismustól, szinte azok közé sem, kik azt jelcnen akár a virginiai négerekénél rozszabbnak, akár ollyannak hirdetik, melly mellett pangó iparunk s kereskedésünk helyéből egy tapodtat sem mozdúlhatna, s egyfoknyit sem emelkedhetnék; avagy, ha ezt bevallani kénytelen volnék, akkor őszintén kimondom, hogy okát e mozdulhatlanságnak nem annyira törvényinkben, mint inkább az azok végrehajtása körüli hanyagságban, lélekismeretlenségben keresem: mert törvényeink, midőn bel- és így külkereskedésünk bilincseit is nagy részben leoldák: képesekké tőnek bennünket munkánk és szorgalmunk gyümölcseinek biztosabb sikerére, zavarhatlanabb élvezhetésére. Szabad a telekmegváltás, szabadok vásárink, szabadok gyáraink, szabadok belközlekedésink, mint a nemzeti gazdagulás mint megannyi egyes tényezői, s csak munka és szorgalom ezekhez. és mi azokra ingert nyújt, s nagyrészt követi is, a tőkék szaporodása, vagy is a hitel — melly legújabb törvényeinket némi türelem mellett kétségen kívül követni fogja — mindezek-

hez pedig célirányos nevelés, és mi ipar és kereskedési tekintetben bizonyosan emelkedhetünk. Azt, hogy a statusgépezet sok szövevényes kerékküllői igazítása szükséges annak felvirágoztatására, önkényt elismerem; de, hogy jelen alkotmányos törvényeinknek alapjaiból kiforgatása, és a tulajdoni jogok sértetése által lehessen csak a politica oeconomia mezején mozdulnunk, azt tagadom. Nem ártana ugyan, ha némely osztályok részére a ‚concessiók’ kora még egy ideig tartana; de nincs néposztály e hazában mellynek ipar s kereskedés körüli szabadabb mozgását annyira korlátoznák institutioink, hogy ezek mellett elszegényednünk kellene!

Az alkotmány sánczain akarnak sokan tágítani, s a honoratorokon túl az ország minden nem-nemesei-re is kiterjeszteni annak jóvoltát, s különösen a megyei gyűlésekeni szavazat, s így a képviselés, vagyis választói jog gyakorlását ruházni át a haza minden polgárra.—Nincs mindez ellen mit szólnom, ha az törvényhozás útján és akkor fog megtörténni, midőn az e jogokban részeltetendő osztályok legnagyobb — milliókra menő — része azokra már szellemileg és társaságilag megérve lesz; mert tudom és érzem, hogy jogom azért, mivel egy másikkal megosztottam, közvetlenül legkisebbé sem csorbúl, és mert látom azt is, hogy az állomány alapja annál szilárdabb, minél több ‚ahhozértők’ érdeke tömegül össze annak fentartására. Ezt azonban ipar s kereskedés ‚szükséges’ factorának, úgy hiszem, senki sem fogja tartani? mert, hogy általában alkotmány, különösen pedig a leg-tágosabb képviseleti alkotmány nem multhatlanul szükséges az ipar és kereskedés emelkedésére, azt,

hogy egyéb ausztriai örökös tartományokat ne említsek — Lombardia virágzó műipara; azt *Franciaország* világkereskedése tanusítja. És ne borzadjon vissza senki, hogy példa gyanánt itt Franciaországot hozom fel: mert, ha meggondoljuk, hogy e körülbelül 33 millió lakosú országban, 1820-tól 1830-ig a 'képviseltek' száma csak 90 ezer volt; s hogy 1830-tól óta, mikor a választói jog 300. franknyi adóról 200. franknyira szállított le, a választók száma — betudva mindazokat, kikre e jog az 1831-diki ápril 22d. törvénynél fogva kiterjesztetett — 168. ezerre növekedett, most pedig (1842-ben) mindössze is csak 224 ezerre megy; *) — midőn nálunk 10. millió — nem akarok többet tenni — lakosra, a városi polgárokat nem számítva, legalább is 150,000. választó s választható esik: akkor bizonyosan át fogjuk látni, hogy míg a francia képviseleti rendszer — még ha *Guizot* szerint megengedjük is, hogy minden francia polgár valóssággal egyenlő (?) levén, érdeke valamennyinek csak 'egy', s így a 300. fr. adót fizető választó képviseli a 200. és 100. frankot fizetőt is — a legnagyobb részre nézve nem egyéb lélekszomorító illusionál, **) addig ipara és kereskedése a legvirágzóbb fokon áll.

Nem tartozik itt kitűzött czéломra a tárgyba mélyebben ereszkedni. Népboldogító oeconomistáink egyéb ál-észletei közül, mellyek szerint az ipar és kereskedésnek nem-emelkedhetését az alkotvány sán-

*) *Duchatel* belügyminiszter, a f. évi febr. 14d. ülésben, midőn a választási reform feletti viták valának szőnyegen.

**) E számítások szerint Franciaországban körülbelül 151. szabad polgárra esik egy választó; nálunk pedig 66-ra szinte egy választó.

czain kivüliségből is következtetni szeretik, csak ez egyet akarám, és csak mellékesen említeni Ennek folytában azonban szükségesnek vélem szinte röviden érinteni, hogy az adó mennyiségétől föltételezett választási rendszerben lehetne ugyan valami, mi az ipar előmozdítására ösztönözhetné a polgárokat, a mennyiben t. i. azok egynémellyike adó alá esendő birtokát olly célból ügyekeznék szaporítani, hogy választói képességre szert tehessen De, ha megengednők is, hogy akadhatnának, kiket evágy ösztönzene birtokszerzésre, azoknak száma bizonyosan igen csekély leend, *) s a 224. ezer közt talán mindössze 400-ra sem megyen; és vajjon az összes népesség iparerejét tekintve, nem parányi szám-e ez Franciaországra? Azon fölül, én az adórovat szerinti választói képességnek barátja lenni soha, de soha nem tudnék: mert ha van valami nyomasztó az aristocratiában, úgy kétségkivül legelviselhetlenebbül mutatkozik az a pénzaristocratiában, melly—hogy egyéb kellemetlen, sőt káros oldalait ne említsem — többnyire sors kegyétől függvén, nem nyújt biztos kárpótlást az észaristocratia helyett, mi a születési aristocratiának — ha csak akarja — ikertestvére, a szerencse vak játékitól nem függő birtoku polgároknak pedig elidegeníthetlen tulajdona lehet.

Egy másik, mit szó nélkül hagyni nem akarok, a — birtokfeszegetés! Egy idő óta nagyon felkapott

---

*) Czáfolhatlan tanúsága ennek a censusnak tavali rendezésekor történt zavarok, mellyeket azok idéztek elő, kik az új számlálás következtében adójok fő emelésétől tartottak. Sokan iparkodtak vagyonukat eltitkolni; de nem em ékezem, hogy csak egy pé' da is volt volna arra, miszerint választhatási jognyerhetős végett valaki a 300. vagy 200. frankos adózók rovatába ohajtott volna soroltatni.

nálunk a 'szabad föld' eszméje. Igen szép, igen gyönyörű, s mondhatom varázserejű eszme ez; s csak az kár benne, hogy egyike azoknak, mellyek mint beteg ész ábrándképei, Utopiában igen, de emberitársaságban nem valósíthatók. Ha az eszmét kissé korlátoltabb értelemben vesszük, s általa a földbirtok tulajdonát, annak tökéletes szabad adásvevését akarjuk kifejezni, elfogadására, s parányi tehetségemet — mikor ideje az én magán nézetem szerint is megjöne — annak valóítására fordítani én is kész volnék. De miután a telek örökváltsága már nem 'pium desiderium', hanem egyedül az illetők munkája és szorgalmától függ: megvallom mindaddig, míg nemzeti-ségünk olly erőre nem fejlődött, hogy az azt mindenfelől környező zagyva nemzet-elemnek biztosan daczolhasson, a földbirtok szabadabb adásvevésének hátrátja lenni nem tudok: mert kivált mostani körülményink közt — mit feledni egy magyarnak sem szabad — tán fél század alatt, talán előbb is oda juthatnánk, hogy a karpatok koszorúzza, s a négy királyi folyam öntöz-
te tér inkább minden más legyen — csak ne Magyarország; vagy hogy e név csak úgy illjék rá, mint a bécs-németújhelyi vaspályára a bécs-győri név illik!

Távol legyen tőlem, hogy a szabadföldet illető vitákban közvetlenül azon demagogiai szellemet lássam, melly félszázad óta kalandoz Európának majd minden tartományiban. Meg akarok győződve lenni arról, hogy nincs széles ez országban magyar, ki polgártársai, s így hazája boldogságát ne ohajtáná, s e szent cél elérhetésében teljes erejéből ne fáradoznék. Hanem többen a politica oeconomianak — eddig fájdalom! igen is parlagon hevert — studiumára ad-

ván magokat, a legszentebb cél elérhetése vágyától elkapatva, azon veszélyes tanra bukkantak, mely a tudománynak minden eddig felállított elveit s következtetéseit azon okból: *'mivel a társaság jelen természetjog elleni viszonyinál fogva, a dolgok illy kintünőleg jogtalan állapotjára mit sem lehetne építeni'* — felforgatni, s annak újabb, üdvsükeresb elveit egy, a *'tulajdoni rendszernek gyökeres megváltoztatása'* után teendő méltányosabb birtok — és munkabér felosztására akarják alapítani. „A nemzetgazdagságnak — szólnak ők — három alaptényezője van: a föld, tőkék és munka; miután pedig ezek két elsejével az állomány mostani helyzete- s társasági viszonyinál fogva csak kevesen bírnak és bírhatnak, egyedül a harmadik — a legnehezebb — a dolgozó osztályé, mely a mellett, hogy fáradságával csak a két elsőt gyarapítja, míg a birtokosok és tőkéseknek az élet minden gyönyörét megszerzi, alig képes saját nélkülözhetlen szükségeit fedezni.... Ez jogtalan, ezen segíteni kell!?” ... Így okoskodnak ők. És íme, készen a gyökeres gyógymód: *'a föld és tőkéknek lehető legegyszerűbb, vagy legalább legarányosabb felosztása'*.

Nem szükséges figyelmeztetnem jobbérzésű polgártársimat e tan veszélyességére, mely a nemzetet — kivált pedig a Magyarot — létezése kockáztatásával iparkodnék gazdaggá tenni; mely rendszert ajánl, a hazát előbb szétrombolót, s majd a romokból nagygyá, dicsővé alkotandót!

Ne vádoljon senki szűkkeblűséggel, ne senki sziklaszivűséggel. Szeretem az emberiséget én is, s tán inkább, mint sok úgynevezett népboldogító; de

az emberiségnél inkább szeretem hazámat; inkább vagyok magyar, mint világpolgár, s így az emberiség, a nép javánál, inkább ohajtom a haza, a nemzet boldogságát. És mivel így érzek, kívánom, hogy az emberiségnek ezen ál-szeretetével büszkén kérkedő ifjulebel, melly milliók — de még is csak egyesek — sorsán hazája s egész nemzete veszélyével kész segíteni, szálljon le — hacsak néhány pillanatra bár — az élet hidegebb terére, hol a komoly valóság láttára képtelen bőkezűsége csak úgy fog szétfoszlani, mint fog elhamvadni lángzó ál-szeretete a kedves honnak vég vonaglásokban eltorzult arca előtt.

„A társaság roszúl vonható a rögtön változások rájárára — mond egy jeles oeconomista; — mert ha szüksége van is az átalakulásra, kell, s pedig folytonosan kell élnie is a valóságban.“ — Ezen arany szavakhoz, úgy hiszem, fülösleg volna bármilyen commentár.

Kinek a nép ideálja — és hol van férfiú, kinek az, kivált ifjabb éveiben, többé-kevésbé az nem vala? — az igen hajlandó a politica oeconomia elveinek ezen új rendszerítésére: mert az, hogy e nép, kit insége — s nyomorából kéjelembe akar áthelyezni, édes gyümölcsével a bőkezűségnek, mellyel nyomasztó szükségétől menekült, csak igen rövidke ideig fog élni, a lángkeblű ifjúnak eszébe sem jut; s pedig, hogy az ezen ál-szeretetben gyökerező elvek csakugyan illyesmit szülnének, olly dolog, mellyet a tapasztalat ismételve bebizonyított, s így meg nem czáfolható ténynyé tett; s ez természetes is: mert sorsának anyagi javításával a nép előbbi természetét le nem vetkezvén, vastag tudatlanságában csakhamar eltéko-

laná a bőkezűleg nyújtott ajándokot, s majd borzasztóbb állapotba jutna, mint millyen volt előbbi helyzete.

Kár tehát minden birtokost — mint némelleyek azt tenni szeretik — szörnyetegnek, és kár színto minden azzá keresztelt proletariust félistennek, vagy minden népboldogítási eszmevirágokban kiapadhatlan szószátyárt igazi népbarátnak, vagy épen nagy hazafinak hirdetni... A politica oeconomia tanairól pedig legyen szabad megjegyezni, hogy azok alapelveit *Quesnay*-tól kezdve *Smith*-en keresztül *List*-ig, egy író sem állította fel olly szilárdul, hogy az utána jövők azt le nem rontották, vagy legalább lényegesen nem módosították volna. És jövend, higyük el, a derék — egyébiránt (s ezt ne feledjük!) különösen s majdnem kizárólag német szempontból okoskodó — *List* után is, ki ennek elveit, bármilly észszerűk- és szilárdaknak látszassanak is azok, ostromolni, sőt talán nagy részben ledönteni is fogja.

A politica oeconomia tehát nem azon egyedűli iránytű, mellynek ingása után az állomány naszádjának kormányát teljes biztossággal lehessen a köz jólét és boldogság kikötője felé fordítgatni; annál inkább kell tehát átalakulásunk ezen időszakában vigyáznunk arra, hogy a nemzeti gazdagság tényezőit úgy fejtsük ki és úgy rendezzük el, hogy a célért fel ne áldozzuk az eszközöket, s midőn ezeket veszélyeztetjük, annak elérhetőségét is bizonytalanná ne tegyük.

Azokkal, miket e rövid kitérés közben mondtam, csak azt akarám megmutatni, hogy iparunk s kereskedésünknek jelen szomorú helyzetéből kiemelkedését jelen társasági viszonyaink, s mikén azok alapulnak, törvényes institutioink épen nem akadályoz-

zák; felvirágoztatására azonban szükségesek még több rendszabályok, mellyeket a nemzet és kormány — mint örömmel tapasztaljuk — egyesült erővel és fontosságukhoz illő ovakozással létrehozni nemcsak kész, de ügyekszik is. — És vajha ügyekezete tetté legyen!

Itt tehát ideje, hogy komolyan gondolkozzunk létesítéséről azon eszközöknek, mellyek iparunk s kereskedésünk emelkedését föltételezik, felvirágzását emelendik.

Ott fekszik Fiume, éjszokról a Gyula-havasok kopár szikláira támaszkodva, délről a Flanaticus öböl kék hullámira mosolygva: keserűn, mint árva leány, kitől szeretett édes anyja megvont minden szülői ápolást, s csak önerejéből teng; kívülről nem zavart kevécs öröm és nagyobb bánat közt várva ohajtott vendégit — a messze tengerek hajóit, mellyek anyai gazdag hozományiért látogatására jöjjenek!

Ezen árvaleány — a mi Fiuménk! ... Avagy miénknek mondjam-e, mi csak azért lön hazánké, hogy határit néhány talpalatnyi földdel szaporítsa, s mi mondhassuk: 'Van tengerünk, van szabad kikötőnk?' ... Volt idő, mikor vívott a nemzet lelkesbjei néhány e parányi földért, e néhány akónyi tengervizért, s e küzdelem óta közel egy századnegyed folyt le, és mi beelégedtünk azzal, hogy van Fiuménk! hanem a gazdagon kincesezhető birtokot ön sorsára bízók, mint bizá a teremtő szárnyszabad szellekre a tengert, melly e földet hullámaival hiún locsolja. A szózatok, mellyeket *Adamich* az 1825-d. ör-

szágyülés lefolyta alatt Fiume s az ország érdekei felett emele, a lelkes férfiu halálával elnémultak, s a város, mellyet ő a hon atyjai koszorújában akkor olly magas szellemmel képviselt — feledve lön!

Egy nagy szerencsétlenség érte Fiumét: az, hogy gróf *Széchenyi István*, ki azt az említett országgyűlési évek után egypárszor meglátogató, magas tervei kivitelére e vidéket czélszerűn használhatónak nem vélte. Szerencsétlenségnek tartom ezt; mert ha kereskedési eszméinek valóítására inkább a földközi, mint fekete tengert választandotta térül, akkor azon vállalkozási szellem- s azon tervkiviteli szilárdságról, melly e nagy hazánkfiát (tettei után, és tetteiből szölok) jellemzi, ítélve, alig kétkedem, miszerint Fiume ma már vidámabb arcczal fogadná vendégit, s a magyar hármasszínű lobogót nem csupán álmunkban, de talán valóságban is láthatnók messze tengereken pompázni!... Hanem ő kizárólag a Dunát, sez által Keletet s Nyugatot tűzé ki munkálkodási térül terveiben — és Fiume a nemzettől feledve lön!

Volt azonban Fiumének egy őrangyala, s ez *Ürményi Ferencz*, feledhetlen kormányzója vala. Ő, s mellyhez e város és ország érdekében olly gyakran segélyért fordula, a bőkezű kormány, tarták fen e vidéket olly karban, hogy a nemzet ott világkereskedési ügyében még ma is sükeresen munkálhat. A csinos város előtt a tenger visszaszorítva, több száz négyszeg-ölnyi tért adott, nagy kinesül a rakodásra szánt árúkra nézve. — Hol a Fiumára folyó tengerbe ömlik, keletre magas, szilárd kőszárny emeltetett, megováására a kisebb hajóknak, mellyek a folyamban fel- vagy lerakodás végett vesztegelnek. — Félórányira a várostól keletre bús

elhagyatottságban pompáznak díszes épületei a mar-tinschiczai veszteglő-intézetnek (lazzaretto), melyet fekvése- és szerkezetére nézve — messze utazott férfiak-tól hallám — alig van a földközi tenger bármely fokvá-rozásában fölülmuló; s ezen intézet a kopár szirtekre varázsolt szőlőkertek közt vezető legjobb mac-ada-mizált út által összekötvé Fiumével! Több százezre-ket költetett a kormány (s költött részben a városi pénztár is) ezekre, míg a nemzet — nem is eszmél-ve arra, mi kincse rejlik távol határa e végszegle-tében — megvoná attól nemcsak segélyét, de még figyelmét is.

Voltak azonban több okok, mellyek a nemzet e figyelmellenségét, e hanyagságát menthetik. Ezek közé sorzandók kétségkívül s legelőbb is azok, mel-lyeket főnebb — bár egész általánosságban csak — érintettem, s mellyek egy tételbe összevonva, kö-rülbelül így hangzanak: „Nem lehet mindent egy-szerre!“ De helyén leend talán itt egypárt különö-sen is említeni. Illyekül veszem én többek közt:

a.) Fiumének az ország bel-részeitőli távolsá-gát, s mi ezzel rendszerint kapcsolatban áll, hely-zete s viszonyainak nem-ismerését: kivált olly idő-kben, midőn az ipar s kereskedés hiányát érezzük ugyan, de vele csak keveset törődünk, vagy az an-nak emelésérei minden módokat mindig s közvetle-nül csak a hozzánk közelebb eső társasági viszonyok-ban keressük.

b.) Hogy jövendő világkereskedésünkre Kele-tet, mellyhez Dunánk s egyéb folyamink mint meg-annyi természetes csatornák vezetnek, haszonhajtób-bnak hittük, mint Délét és Nyugatot, hová előbb köz-

lekedési módokról, s így mielőtt áruink helyre juthatnának, tetemes tőkéről kelle gondoskodnunk.

c.) Egy — a vállalkozónak ingékony lelkülete miatt — szomorú véget ért borszállítványt, melly az abban részt vett magyar magánosakat mindentovábbi hasonnemű kísérlet- s összeköttetéstől elidegenítette.

d.) Ide számítom végre — s talán nem minden alap nélkül — azon kellemetlen viszonyokat is, mellyek 182⁵/₇ óta köztünk, s a társországok lakosinak egy része közt fenforognak.

Ezek lehetnek körülbelül azon okok, mellyek a nemzet figyelmét Fiumétől ekkorig elvonák. — Vajjon úgy állnak e ezek most is, mint a visszakapcsolás idejétől (1822.) óta csak 1840-ig is állottak? ez azon nagy kérdés, mellynek fejtegetése nemcsak fölösleges nem volna, hanem sok tekintetben talán hasznos is lehetne. De annak bővebb tárgyalásajelen lapok körét túlhaladván, legyen elég ezúttal röviden megjegyezmem, hogy ezen okok sokban még ma is, sokban másként, és némeltyekben csakugyan kedvezőbben állanak

Azonban vessünk egy futó pillanatot eddigi külkereskedésünkre, és lássuk: miért olly szegény e gazdagnak hírelt Magyarország? — A bel- s külkereskedés olly szoros viszonyban vannak egymással, hogy köztök választó-vonal még csak nem is képzelhető. Szükségeit az országban fogyasztásnak, melly az ipar s belkereskedés felvirágzásának, s ezáltal a nemzeti gazdagságnak első s leghathatósabb előmozdítója, soha sem lehet olly szabatosan meghatározni, hogy az annak fedezésén túl fenmaradó

termékek és műkészítmények mennyiségét kiszámíthatnók; pedig kétségtelen, hogy csak az, és annyi mehet ki külföldre, mi és mennyi az országban föl nem emésztetik; különben az ország önmagát fosztaná meg a szükségesektől, hogy vagy elveszzen, vagy hogy ugyanazokat másoktól drágábban vegye, mi képtelenség. Voltak—s pedig időnként nagyobb mennyiségben is — árúink, mellyek tőlünk a világvásárra szállítottak, ezek tehát csak mint feleslegek juthattak külföldre; miből önként következik, hogy a befogyasztás némelly árúkra nézve nem volt oly nagy, melly a honi termékeket egészen fölcímészthette volna; következőleg volt eddig is külkereskedésünk, melly pénzt vagy hasonló értéket hozott az országba, mi csak nyereség. Hanem mint mindenütt, úgy nálunk is — s pedig minden kanaháni tulajdonsága mellett honunk szép téreinek, nagyobb mértékben mint másutt — megvolt azon körülmény, hogy sok, és kivált jelentőségesebb műipari czikkekre nézve, külföldre akartunk — vagy ha inkább tetszik: kényszerültünk — szorúlni. Ezen, egyébként ugyan igen természetes dologban, az lön nagy bajunk, hogy hatómege nézve nem is többet, de minden esetre drágább czikkeket vettünk mindig a külföldtől, mint a miéink valának, mellyeket kiszállítottunk. Innen következett, hogy—bár mit mutassanak is a vám- s egyéb tabellák — külfölddeli kereskedésünk mindig szenvedőleges, azaz nemzetszegényítő vala, legalább azon értelemben, hogy ha a kölesönös adásvevésben nem veszünk is, bizonyosan nem is nyerünk; mi pedig nemzetgazdasági tekintetben nemcsak a kereskedési, hanem bármelly politica-oconomiai rend-

szer elveinél fogva is csak veszteség, azaz: szenvedőleges állapot, a mennyiben t. i. a kiszállított árukat létesített factorok nem gyarapodtak; de különben is, mivel részint nem mindig volt annyi eladnivalónk, mennyi a bel-fogyasztás fedezésére megkívántató külföldi czikkelyek értékével fölért volna; részint ha volt volna is, miután a durva termékek közönségesen csekélyebb értékűek szoktak lenni, mint a műkészítmények, sokkal többet (munkában s időben) kelle kiadnunk ezekért, mint saját árunkért kaphatánk — belfogyasztásunk minket nemcsak nem gazdagíthatott, de sőt mindinkább elszegényített: mert míg nem valánk képesek — kivált divat s fényüzési — szükségaink legnagyobb részét saját erőnkől fedezni, a munka — a nemzeti gazdagságnak ezen egyik alaptényezője — nem fordított, nem fordíthatott a föld (és csekély honi) tőkék szaporítására; hanem külföldi áruk megszerzésére pazaroltatott! — Ennek azonban szinte több okai valának. Köztök első azon nemzeti — valóban nem tudom mi-nek mondjam, ha nem — önfeledés, mellyel a külföldet kivált fényüzési czikkekből majmolva, azzal, a polgárisodásnak nem annyira szellemi, mint inkább anyagi szempontjából — a nélkül, hogy minmagunkkal számot vetettünk volna — folytonosan versenyeztünk. Második a szomszéd német-olasz tartományokkal átellenbeni vámrendszerünk, melly hazánkat gyarmati helyzetbe állítva, míg a nekünk szükséges árucikkek behozatalát majdmajd egészen szabadon hagyá, a kivált legjelentékesebb árúinkra nézve is igen gyakran nehezíté. Ezekhez számítandó harmadszor a hiteltörvények teljes hiánya, köztörvénye-

inknek pedig tulajdon (legyen az föld vagy tőke) tekintetében részint nem eléggé biztosító, részint szükségképen megszorító rendszabályai; és mi mindezekből szükségképen következett: az ipar emelésére megkívántató tőkék- és munkának — azaz a két gazdagító erőnek — a külföldi tekintetben óriási haladása mellett mindinkább érezhető hiánya!

Hogy ezen okok némelyikének megszüntetése némileg a nemzettől is függött, az kétséget nem szenved; s hahogy arra gondot és akaratot fordít vala, kül-kereskedési tekintetben Fiuméjét nem feledheté, az is bizonyos; mert, — mint már másoktól is, tölem is ismételve említettett — elvégre is kénytelen leendő tengerpartját választani árú nagy s tán legnagyobb részének legbiztosabb lerakóhelyéül; minek legalább is hihetőségét, bármily jól érzem különben, hogy a kereskedés útait előre biztosan kitűzni akar ni hiú erőködés volna, ha időm s erőm engedendi, legalább a valószínűségig, be fogom bizonyíthatni; és meg fogom mutatni különösen azt, hogy világvásárunknak Keleten — közlekedésünk e részben minden könnyebbsége mellett is — csak akkor ígérhetünk üdves sikert, ha a concurrentiát termékeinkre nézve ugyan a duna- s feketetengerparti nemzetekkel; műkészítményinkre nézve pedig majd minden európai népekkel kiállhatjuk! Mit én ugyan lelkemből ohajtok, de még is — hogy sokat ne mondjak — takarékos kis fellelgyárnak tartok.

Nincs tehát, s nem is lehet arról szó, hogy előbb kizárólag iparunk s belkereskedésünk emeléséről kelljen gondoskodnunk; mert azokat, mint még eddig senki, úgy mi sem különöztethjük el külkereskedé-

sínktől Arról sem kell soká vitatkoznunk, milly renddel tegyük ez iránti intézkedésinket? Tisztában kell lenni a nemzetnek magával az iránt, hogy jelen s jövő fölöslegének a lehető legjobb külvásárt minél előbb biztosítania, halaszthatlan teendői sorába tartozik. Hogy pedig ezen vásárra a legbiztosabb, leghasznosabb utak egyikét előbb-utóbb csak és egyedül Fiumén keresztül fogja találni, bennem olly erős meggyőződés szilárdult, hogy attól csak a saját szemimmal is látható ellenkező valóság tapasztalata fog elvonhatni.

Ha a nemzet arról, hogy világkereskedése egy — s pedig nem csekély — részét egyedül Fiumén át remélheti legnagyobb haszonnal űzhetni; vagy legalább arról, hogy ezen egyetlen fokvárosa, bár minők legyenek is a jövőtől fátyolozott conjuncturák, világkereskedésében mindig kitűnő szerepet fog játszhatni, meggyőződhetik; az, hogy Fiumére nemcsak figyelmét, de segélyét is — mert e nélkül ott semmi nagyszerű intézet nem létesülhet — most már kiterjesztene illik, s némileg kötelek is, önként következnek.

Ezt előre bocsátva, kettő az, mit Fiumére nézve külkereskedésünk tekintetéből is minden egyéb előtt szükségesnek tartok: a közlekedés könnyítése, és egy biztos kikötő építése.

A közlekedést Fiume és — legközelebb — Pest között vaspálya által szeretném leginkább könnyíteni és gyorsítani. Nem vagyok ugyan ellene, hogy az részint vasút, részint folyam-szabályozás vagy csatornázás által eszközöltessék; jóllehet ezen közlekedési módok mellett egyedül az olcsóbság — bárnem tudom, vajjon ez is tetemes, s következőleg ligye-

embe vehető volna e vagy sem? — és egyéb semmi, ellene pedig számos körülmények harcolnak.

Néhai *Adamich A. L.* 1825-ben, az itt szóba hozott közlekedési rendszerre nézve következőleg vélekedett :

a.) A Ludovicea-út az azt épített magán társaságtól megvétetvén, a rajta szedetni szokott vám szüntessék meg, s a kereskedés hasznára szabadon, minden vám nélkül átengedtetvén, országos pénztárból tartassék fen.

b.) A Kulpa vize Brodtól Károlyvárosig tétessék hajózhatóvá.

c.) Károlyváros és Zágráb közt készítessek egy hajózásra alkalmas csatorna, melly a Szávát a Kulpával — s így a Ludovicea-úttal is — összekösso.

d.) Zágráb és Soprony közt építessek vaspálya, s a Németújhelyig terjedő bécsi csatorna hajózhatóvá tétetvén, a közlekedés Fiumétől Bécsig létesítessek.

Miként gondolkodott *Adamich* Fiumének Pestteli összeköttetéséről, annak nem juthattam nyomába; de hogy az iránt tervének lenni kellett, abban alig kételkedhetem: meggondolván, hogy szinte 1825-ben egy Fiumében felállítandó '*Magyar kereskedési Társulat*' eszméjét pendítvén meg, azzal egy Pesten, mint a magyar kereskedés középpontján létesítendő fiókintézetet akara összeköttetésbe hozni: mire nézve legalább a Varasd és Pest közötti biztos és gyors közlekedésről is kelle gondoskodnia. Hacsak tán a Dunát Zimonyig, onnan pedig a Szávát Sziszekig, s innen a Kulpát Károlyvárosig szabályoztatni akarván,

a Pest és Fiume közötti közlekedésre ezen utat nem kívánta volna létesíteni.

Azonban 1825. óta a körülmények minden tekintetben s annyira változtak, hogy *Adunich* terve mai időkbeni célszerűtlenségének bővebb kimutatására alig szorúlunk, egy részbeni kivihetlensége pedig — például a Kulpának hajózhatóvá tétele legalább is Szeverintől *) Brodig, de még Sziszek s Károlyváros közt is — ma már bizonyos. Különbén is nekünk mindenek előtt a Fiume és Pest, aztán Debreczen és az egész Banát közti biztos és gyors közlekedés legyen fő gondunk, mi pedig a Duna és Szávának Sziszekig leendő szabályozása által el nem érhetik; mert ha azt semmi egyéb nem akadályozná is, miután a Száva Dubiczától Belgrádig csak félig miénk, és a bosznyákoktól azt, hogy a munkát velünk közösköltségen megtegyék; vagy ha azt magunkén megtettük, annak további fentartását a rájuk eső részben elvállalják és teljesítsék, nem remélhetjük — világos, hogy akármit végeztünk is e részen, azt csak félig végzendettük, én pedig félrendszabálynak, kivált országot illető dolgokban, barátja lenni nem tudok.

A pest-fiumei vasútnak mi módóni létesítésére nézve tervet készíteni nem az én dolgom. Az eszme nem új, s azt itt felfrisíteni talán nem volt fölösleges. Részemről kettőt látok e tárgyra nézve világosan: a) azt, hogy e vaspálya, kivált Ausztria, Belgium, Német- és Franciaország jelen ügyekczeteire figyelve, egyetlen mód volna, melly országunk szive s az ádriai tenger közt biztos és — mi keres-

---

*) Hat mérföldnyire Károlyvárostól Fiume felé, a Ludovica-út mentében.

kedési világban mindig nagy figyelmet érdemel — gyors közlekedést létesítene; és b) hogy e pálya építését magánosak soha fel nem vállalhatják, mert mind a mellett is, hogy népes és termékeny vidéken futna keresztül, kivált első években, még annyit sem fogna jövedelmezni, hogy a fentartására elkerülhetlenül megkivántató költségek fedeztethessenek, nyereségről pedig szó sem lehetne; következésképp az csak országos költségen volna létesíthető, s így törvényhozás intézkedésitől függesztendő fel; *) addig is pedig, míg ezen eszme meghányása, elfogadása és valószínűsítése bekövetkezendőnek, szeretném, ha e vonalon Károlyvárosig legalább jó töltések készíttetnének. Anyagnak hijával ez egész vidék csak igen ritka helyütt levén, azon erő, melly ráfordíthatnák, hiába semmi esetre nem veszne: mert ez út addig is, míg a csak több évek múlva létesíthető vaspálya a közlekedésre egészen megnyíttathatnák, iparunk s kereskedésünk emelésére kiszámíthatlan haszonnal fogna befolyjni.

Mi a másikat, egy biztos kikötő halaszthatlan építését illeti, mielőtt szükségessége felől szólanék, megjegyzem, hogy azt 'csak' Fiumében szeretném építtetni; mert véleményem szerint az egész magyar part-

---

*) Ns. Hont megye f. évi febr. közgyűlésében L. A. (ha nem csalódom: Luka Antal) úr, lelkesen emel fel szavát egy e vonalnak státusköltségen leendő építése iránti kir. rendelkezés kieszközlése végett teendő felírás tárgyában. — Adná az ég, hogy süker koszorúzza lelkes szózatát! de én — mostani viszonyaink lényeges változása nélkül — szavának kívánt eredményét remélni sem merem.

vidék hosszában ezen egy hely az, mellyet arra alkalmasnak, s következőleg célirányosnak tarthatok.

Portoró, Buccari és Fiume azon három hely, melly itt szóba jöhet. Az *elsőt* III. Károly kegyelvéen, szép tágas öblét biztos kikötővé s hajógyárrá építteté; de — hogy egyéb okokról ne szóljak — a vízhiány, melly e vidéken olly érezhető, s melly a k. kincstár költségén ismételve tett kísérletek után is — tudtomra legalább mindeddig — ki nem pótolható; és azon körülmény, miszerint éjszakkéleti szél fúván, hajó a kikötőbe nem futhat, elegendők arra, hogy további pártolásban Fiume előtt ne részesüljön. — *Buccari*, a legszebb öböl, vízforrásai jók és gazdagok, s kincstári költségén már nagyrészt kiépült kikötője a legbiztosabb — de csak azon hajókra nézve, mellyek már benne horgonyoznak; mert éjszakkéleti vagy keletdéli szél fúván, a hajók sem be, sem ki nem vitorlázhatnak. — *Fiume* tehát az, melly mind fekvésére, mind a természet egyéb ajándékira nézve is a magyar partvidéken építendő kikötő tekintetében a nemzet figyelmét főleg, s mondhatnám kizárólag igényelheti.

Hogy tengeri város — egyebeken kívül — biztos kikötő nélkül kereskedés- s hajókázásbani felvirágzást nem remélhet, tény, mellyet az egész új és ó világ tengerkereskedői nemzeteinek példája bizonyít. Ha tehát ez eszmét: 'bírní egy fokhelyet, mellyen át Magyarország jelen és jövő időkben világkereskedését sikerrel s biztosan űzhesse' — felfogtuk, fölöslegesnek látszik felhozása azon okoknak, mellyek a Fiumében építendő kikötő haszna és halaszthatlanságának bebizonyítására szolgálhatnak. — Azok kedvéért

mindazáltal, kik ezen okokat részletesen tudni ohajtanák, legyen szabad ide iktatnom a fiumei kereskedők s hajóbirtokosoknak az ottani ns. Kapitánytanácshoz 1841-diki december végén benyújtott folyamodását, mellyben ezen okok részletesen, s a legnagyobb tárgyismerettel adatnak elő. — Tartalma következő:

*

Tekintetes Kapitánytanács!

A kereskedés, mint az emberi jólét egyik legnemesb forrása, a kormány ápoló pártfogásának különösen ott legméltóbb tárgya, hol az ipar más nemreit a természeti helyzet kizárván, életmódot csak ez szolgáltathat. A kereskedésnek három fő oszlopa van: a földművelés, műipar és hajókázás. A két első alkotja a nemzet természeti és szerzett gazdagsága, mellyet a harmadik szállít szét a föld minden részeibe.

Olly tengerparti város, melly sem természeti gazdagsággal, sem az annak megszerzésére szükséges módokkal nem bír, csak hajókázással tarthatja fen magát. Egy illy fő segédeszköz, mellyre hasonló helyzetű tengerparti városnak elkerülhetlenül szüksége van, s melly nélkül pangásából soha fel nem emelkedhetik — az érkező hajók befogadására szolgáló biztos menedékhely.

Fiume, mellyet a természet egy részről mostoha-nyailag terméketlen sziklás vidékre helyezett; más részről azonban tengerrel álda meg, hogy a mennyiben földje élelmet adni fősvény, az azt locsoló hullámok annak megszerzésére utat nyissanak a világ

minden részeibe: a szerencse adományinak nem csekély forrását, s boldogabb jövője minden reményt csak a tengeri kereskedésbe helyezi.

És ezen város, mellynek a gazdag, hatalmas és termékeny Magyarországgal összeköttetése és alkalmas helyzete által napról-napra emelkednie, kereskedési munkálatait tengere útján terjesztenie, és e'képen polgárit boldogítnia kellene, egy alkalmas kikötő hiánya miatt mindinkább elsilányul. E hiány a kereskedésnek véghetlen kárára van; jelesen:

a.) Nyomja a város kereskedőit a hajóbiztosítási díjnak magasb állása, mi Fiumére nézve onnan származik, hogy az itt állomásozó hajók a tengeri-viharok veszélyinek folyvást kitétetvék

b.) A hajóbér növekedése, részint a horgonyok, hajókötelek s egyéb hajószereknek a partvizen álló hajókon mellőzhetlen stetesemb elhasználása, részint azon késedelem miatt, melly az illy hajók terhelésében, nem lévén arra minden idő alkalmas, legtöbbször elkerülhetlen.

c.) A felterhelési költségek növekedése, mint-hogy a parttól messzebb állomásozó hajókkal a közlekedés nehezebb, s e végett kisebb lapos naszályok költséges használatát teszi szükségessé.

d.) A hajóbérelhetés nehézségei, mivelhogy közönségesen tudja van nem-létezése egy biztos védhelynek, hol a hajók minden veszedelem, és a partvizünkön évenként történni szokott balesetek ellen biztosítva volnának.

e.) Hogy a fiumei hajóbirtokosok hajóikat — ha csak azoknak idegen kikötőkbeni biztosságát a hajójokbani veszélyeztetésnek elibe tenni nem akarják

— közelökben soha sem javíthatják ki, sem le nem fegyverezhetik. *)

A felsorolt és hasonló balságok (inconvenienti) miatt, alulírtak nemcsak nem versenyezhetnek a kereskedési czikkek árára nézve más fokvárosokkal; hanem megfosztatnak még azon mérsékelt nyereségtől is, mellyet méltán vár minden kereskedő, a ki fáradozik s vagyonát veszélyezteti; azonfölül pedig tőlök minden kereskedési üzlet is eltávolíttatik; mert illy balságok mellett ritkán jő idegen hajóskapitány másodszor Fiumébe: sokkal örömesebb evezvén bármi más közel kikötőbe, vagy Triesztbe is, hol nagyobb költséggel ugyan, de teljes biztossággal terhelhetnek fel országunk termékei.

E veszélyes helyzetünk valóságát a cs. kir. fő-örmmesteri Tisztikarnak katonai földleirási intézete még 1830-ban elismeré — azóta minden kereskedői városban elterjedt — illy czimű munkájában: „*Portolano del Mare Adriatico*“ **); és tanúsítja azt a múlt novemberi legújabb két gyászos eset is, melly itt a „*La jeune Mathilde*“ nevű francia, és „*Il buon amico*“ nevű ausztriai hajókat érte, s mellyek teljes törése 45,000. p. frtra, a megmentett árukban kár pedig mintegy 15,000. fra tétetik; mi is arra bírta e város kereskedőit és hajóbirtokosait, hogy f. évi november 29-d. mindnyájan összegyűlvén, egyhangú-

---

*) E szót használok az olasz „*disarmare*“ kifejezésére; s úgy hiszem, kivált nagyobb hajókra nézve, azért is helyesebben, mivel azokon egyéb eszközökön kívül, puskák, álguk, morszarak, s egyéb fegyvernemük is vannak, miket 'szerszámak'nak nevezni eddig csak a magyar szótárkészítőknek jutott eszükbe a német „*Abtaketn*“ szó után (?).

***) „Az ádriai tengerpart kikötőinek leírása.“

lag állapotnának meg abban, miszerint a helybeli Kapitánytanácshoz, mint e város és szabad-kikötő képviselő testületéhez az iránt folyamodjanak, hogy az, látván a sürgető és mindenképen nagyfontosságú szükséget, egy biztos hajómenedékhely tüsténti építtetéséről ideiglenesen is intézkedni kegyeskedjék. Ezen ideiglenes intézkedés, kellő figyelemmel annak célirányos rendeltetésére és a költségek kimelésére, az említett gyülekezet alapos nézete szerint, abban állhatna, hogy a mostani halászgát egyelőre csak partalakban, mint az Dalmatiának majd minden kikötőiben történni szokott, 36. öllel meghosszabbíttassék.

A haszon, melly a halászgát ezen meghosszabbításából a város kereskedésére általában háramlanék, a következőkből tűnik ki:

1-szor: Némelly hajók horgonyt a mondott gát közelében vethetnének, mások pedig ugyanahhoz kötelekkel megerősítettvén, nem lennének kénytelenek a parttól távol állomásozni, s így a partravettetés-től biztosítva lennének.

2-szor: Ez által a hajóterhelés és közlekedés könnyítetténe, s a terhelők nem csekély költséget fognának megkimélhetni

3-szor: A Fiumára kifolyása által okozott nyugatrai irányt vevő part-eltöltések (alluvioni) terjedése, mi által partvizünk feneké mindinkább elöntetik, meggátoltatnék.

4-szer: A mondott folyam okozta part-eltöltések által, mellyek a tervezett partalaku kőgátban korlátra találván, a közbenlevő tért könnyebben elborítnák, nem sokára tetemes tér fogna létesülni.

Az alulírt kereskedői küldöttség egyesülve a helybeli hajóbirtokos- és kereskedőkkel, azon reménnyel kecsegtetvén magát, hogy a t. Kapitánytanács, melly a lakosság jólétét mindig szívén viseli, a tervezett építés mellőzhetlen szükségéről tökéletesen meggyőződván, s kegyes figyelemmel arra, hogy itt e város közboldogulása vagy teljes romlása forog fen, s hogy minden késedelem halálveszélyes, az érintett javaslatot minélelőbb elfogadni nem idegenkedendik: bátor *A.* alatt a Glavan Jakab építómesterrel e tárgyban kötött szerződést, az illető tervvel együtt olly végből előterjeszteni, hogy az a tek. Tanács reménylett jóváhagyása esetében az árcsökentési esőd föltételeinek meghatározása-, és a kikiáltási ár kitűzésében alapúl szolgálhasson.

Mivel pedig a fenálló halászgát szándéklott egyszerű meghosszabbítása által, hahogy ahhoz folytatása gyanánt egy a délkeleti szél támasztotta hullámok ellen biztosítandó ág is nem építtetnék, egészen biztos menedékhely az érkezendő hajók bátorságára nem létesülne; alulírtak egyszersmind benyújtják *B.* alatt az ezen három osztályból álló második rész kiépítésére szükséges költségek kimutatását; és *C.* alatt a kikötőt képző partalaku gát egész beloldalán — később — emelendő szárnyfal építésére kiszámított költségek jegyzékét; és végül *D.* alatt ezen egész munkának tervét; tisztelettel kérvén a t. Kapitánytanácsot hogy a mondott gát szándéklott meghosszabbítását, addig is jóváhagyván, annak haladéknélküli pontos eszközéséről czélszerűn rendelkezni, s míg ez megtörténék, a felett: mikép lehetne a második részt is létesíteni, tanácskozni méltóztassék; mert alulír-

tak mindnyájan megvaanak gyöződve, hogy Fiumében nem másutt, mint a halászgátnál lehet csak tágas, a köz várakozásnak és szükségnek teljesen megfelelő kikötőt építeni.

Azon esetre pedig, ha talán a t. Tanács ezen terv kiviteléhez járulni pénz hiánya miatt tartózkodnék, a kereskedőkar késznek nyilatkozik a szükséges pénz megszerzésére. — E kölcsöntől pedig épen ne irtózzék a t. Tanács; mert törlesztése könnyítésére, mélyebb megfontolás után, következő módokat hisz ajánlhatóknak:

I. Figyelembe vevén az ajánlott tárgy véghetlen fontosságát, s egybevetvén azt e város rendes, igen szép jövedelmeivel, mellyek különösen a kereskedés fentartásától függenek, remélhető, hogy a t. Tanács néhány évre csak, esztendőnként legalább is 10,000. p. frtról rendelkezhetnék, s illymódon a kölcsönt részenként visszafizethetné; és nem hihető, hogy Felsőleges Urunk Királyunk, ezen adósság nemes céljától indittatva, a boradó eddigi rendszerét jövedőre is meg ne hagyja, mi e t. Tanácsnak a fizetésre elegendő alapul fog szolgálni.

II. A (boradót illető) jelen haszonbéri szerződés idejének elteltéig még 5. év van hátra, ezen idő alatt visszaszerezvén és megállapítván az ajánlott kikötő felépítése által e fokhely hitelét, s ezáltal kereskedése növekedvén, reménylhető, sőt biztosan várható, hogy a város jövedelmei is növekedendnek, s így az adósság fizetése is könnyített-ni fog.

III. A fen javaslott gát építésének mulhatlan szükségét az egész lakosság érzvén, bizonyosan

nem fog idegenkedni annak építéséhez egy részben legalább s pedig ollyformán járulni, hogy a hús fontjaért a szabott áron fölül $\frac{1}{2}$ krral többet fizessen; melly önkéntes adóztatás jövedelme a jelen fogyasztás után számítva évenként 5000. p. frtra megy.

IV. Minthogy a kir. kincstár eddig is csaknem minden évben kegyes volt a kőszárnyak s partgátok építésére, mint nem különben a Fiumára medvének tisztítására is nem megvetendő segedelmet adni: eszedzni lehetne ezúttal is, hogy e nemes, és e fokhelyro nézve multhatlanul szükséges vállalat gyámolításától segélyét ne vonja meg, annyival is inkább: mert a kereskedés gyarapodásával az ő haszna is aránylag növekedni fog.

V. Az ország törvényei tanusítják, hogy midőn nemzeti vállalatról van szó, a Nemzet önként nagylelkű ajánlatokat szokott tenni, mint p. o. a Ludovicea katonai akademiára (lásd 1808: 7. 1812: 2. 1827: 18. 1836: 39. 1840: 43.) a nemzeti museumra (1827: 35.), s a nemzeti színházra (1836: 44.) És ki nem látná át, hogy e gazdag és hatalmas nemzetnek egyik legnagyobb érdekü teendője: egyetlen fokvárosa kikötőjének fölépitése? Ezen építmény most, midőn a hazai ipar minden ágai fejlődésnek s virágzásnak indulnak, annál szükségesebb, mennél kétségtelenebb az, hogy annak létesítéséből nemcsak dicsőség, de tetemes haszon is háromlanék az egész nemzetre. Ezen országos ajánlat tehát, mellynek kieszközlésére a fiumei követeket a legközelebbi országgyűlésre utasítani lehetne, szinte az ajánlott kölcsön visszafizetése is fordíthatalnék.

A munka pontos végrehajtása végett pedig szükségesnek vélik az alulírtak egy megbizottság kinevezését, mellynek tagjaiul a t. Tanács két patricius tanácsost és két polgárt küldhetne ki; hozzájuk pedig két kereskedőt és két tapasztalt hajóskapitányt az alulírt kereskedői küldöttség választandna, s ezek mellé az építési hivatal egyik szakértő egyéne járulna.

Előterjesztvén illy módon a t. Tanácsnak ezen városszomorú helyzetét; kimutatván romlása megelőzésére az egyetlen eszközt, és előadván végre az ajánlott munka végrehajtásának módját: az alulírt kereskedői küldöttség, s minden folyamodók, kötelességöknek tartják ezeket a t. Tanács pártolásába hően ajánlani, hogy a köz ohajtást kegyesen meghallgatván, méltóztassék gyors és kedvező határozatával megvigasztalni az egész lakosságot, melly a legkecsgetőbb reménytől lelkesítette néz jobb jövődjének elibe.

Fiume 1841-diki december 26-d.

(Aláírások.)

*

E folyamodásra, melly a kapitányságnak 1841-d. december 30 és 31-d tartott ülésében tárgyalattott, végzéssé lön: a.) a *Glavannal* kötött építési szerződésnek (némi módosítással) elfogadása; minélfogva a kapitánytanács a halászgátnak tervezett meghosszabbítására előlegesen kiszámított 20,000. p.frtnyi költségeknek saját pénztárából két év alatti kifizetésére magát kötelezte; b.) megbizottságot nevezett,

melly a munka kivitelére felügyeljen; *c.*) az illető irományoknak a kir. kormányshékhöz intézendő fölterjesztvény mellett felsőbbhelyekrei felküldése; és *d.*) a fontos ügynek a jövő országgyűlésre küldendő városkerületi követek részére adandó utasítás végetti följegyzése, hogy így a nemzet nagylelkűsége ezen közvetlenül ugyan helybeli, de közvetve a legországo-sabb ügy pártolására felszólíttassék. —

Dicsérendő a buzgalom, mellyel a kapitánytanács ez ügyet felfogá, és méltányos elismeréssel említendő a szép bőkezűség, mellyel a nagy munkának megkezdésére, saját pénztára szűkebb körülményei közt is, illy tetemes pénzüszlettel járula. De bár tette volna azt évek előtt, s most nagyobb szerű kikötőjének nagy része készen állna! Hanem korábbi években, részint ugyan a nem épen legjobb gazdálkodás, majd egyéb szinte sürgetős költségek, főleg pedig azon körülmény, hogy a helyre nézve, mellyen a kikötő építendő lenne, magok alakosok meghasonolván: míg a felsőbb kormányshékek lelkesen, de szokott hozszadalommal vivék a tárgyat, ők várva a boldogabb jövőndőt, hiú viták közt nézék zsebbedugott kezekkel a jelennek múltó percezeit, s e közben a tervezetet, mellynek kivitele — mint igen bölcsen jegyzé meg a fenérintett tanácskozások folytában a Kormányzókapitány — bármikor s bármiként érkeznék is a folyamathani tárgyalás bevégzésével a felsőbb határozat, mindíg csak üdves leendett — papiroson hagyák! *)

*) Épen midőn sajtó alá adnám e soraimat, veszem azon örvendetes hírt, miszerint Felséges Urunk határtalan kegyétől, s hű magyarjai iránt viseltető atyai szeretetétől in-

Nem érdekelvén e viták közelebről a magyar közönséget, csak röviden érintem azokat. Két kikötői terv készül: az egyik szerint a Fiumára folyamnak — keletdélre csatornázáván le vizét — már kőgátozott medre leendett kikötővé átalakítandó; a másikban pedig azon hely választatott kikötő építéséül, hol most annak egy részben munkába-vétele a kapitánytanács által elhatároztatott, s mellyet a könyomat is ábrázol. — Az előbbi terv mellett — melly szerint, ha kikötő építtetnék, ebbe mélyebben halászó hajók épen nem, vagy csak nehezen fognának beúszhatni — csak és egyedül a költség csekélybsége; a második mellett pedig — habár nem sok ezer forinttal kerülendne talán többé mint amaz — minden lehető kedvező körülmények harczolnak. Amaz, a hajókázásnak inkább 15 év előtti, mint mai, vagy épen jövő mozgalmira; imez annak jelene-, leginkább pedig jövőjére terveztetett, s én megvallom, a fiumaraféle

díttatva, a fiumei kiötőnek munkába-vétele' nézve legf. véghatározatát f. évi febr. 1-jén kiadta, s annak költségei fedezésére a fölemelt sóári pénztárból összesen 117,199. fr. 43/4. krt p. kifizettetni rendele; je esen pedig:

a kikötő saját agos munkáira	61,699 fr. 4 /1. krt.
a Braida nevű sz-ferencziékféle szőlőkert megváltására	30,000 fr. — krt.
egy a kikötő tisztogatására szolgáló gőzerőműves hajó megszerzésére.	25,500 fr. — krt.

Összesen: 117,199 fr. 43/4. krt;

kegyesen megparancsolván egyszersmind azt is, hogy e munkák, a legfelsőbb helyen kiigazitott tervek szerint, három év elforgása alatt bevégeztessenek. — Lesz tehát Fiumának addig is, míg nagyobb szerű kikötője elkészülend — mi minden esetre több időt s több erőt kíván — biztos helye, hol a kisebb hajók le- vagy felrakodásuk közben teljes hátországban állomásozhatnak.

kikötő apró eszméjével, kivált miután annak czélszerűtlensége felől szakértő férfiak előadási és számolási által bővebben felvilágosítottam, soha sem tudtam megbarátkozni; hanemha olly értelemben, hogy az kisebb hajók biztosb állomásozására elkészítettvén, ne gátolja építését a másik nagyobb szerűnek, melly ha nemzeti pártolást nyerendhetne — a könyomatu rajz szerint — olly építménynyé fogna válhatni, melly a magyar kereskedés felvirágoztával is hosszú éveken át tökéletesen megfelelehetne a czélnak, melly építésével kitűzetik, és meg még az egykori nemzetnagyságnak is, mellynek — gondoljon és mondjon bárki mit akar, kimondom — olly édes örömmel festi magasztos képeit a hő magyar kebel!

Itt volna tehát helyén szívmelegéből fakadó szavakkal hívni fel a nemzetet ezen ügy pártolására. És nem hiányzik bennem az akarat; de érzem, miként fölösleg leendne gyöngé szózatom átellenében ama nagylelkűségnek, melly a Magyarra drága s megbecsülhetlen örökség gyanánt szálla át dicső őseiről; és érzem, hogy itt nem annyira nagylelkűségről, mint inkább olly bőkezűségről van szó, melly dúsan hozandja meg kamatait a nemzedéknek, mellyért él és munkál a jelen férfai. — Fel tehát, honom lelkesei! fogjatok létesítéséhez egy műnek, mellyért áldani fognak utóditok, és magasztalni fiai a világ messze országainak, kik Hunnia kincseiért, tengerekkel dacolva, keresendik fel az ádriai öböl magyar partjait! —

Kikötő építéséről szólván, czélszerűnek tartom ideigtatását a következő jegyzékeknek, mellyek mutatni fogják: mint emelkedett Fiume hajókázása — a gazdag Trieszt és hajdan híres Velenceze közelében

— 1822. óta majdnem napjainkig — minden figyelmetlenségünk, minden nem-segélyezésünk daczára is? S ha akadna talán, ki épen ezen emelkedésből vonna védvet e részbeni további hanyagságunk mentségére, vagy épen szépítésére, s Fiuménket — a francia kereskedői testület egykori küldötteként — magára, különösen pedig pusztán a kalmárvilág gondjára kivánná hagyatni; az illyen gondolja meg: mit fogna ott tehetni a roppant nemzeterőnek csak egy részecskéje bár, hol annyi — valóban nincs másként — akadályok daczára is, olly hathatósan töre magának útát a kereskedés! Ezen emelkedés csak újabb bizonyosságaul szolgálhat azon elv alaposságának, miszerint nem függ a status intézkedésitől a kereskedés irányát s mozgalmait kitűzni vagy elakasztani; de nem szolgálhat egyszersmind okularra, hogy azt azonkötelességitől, mellyeknél fogva nemcsak az akadályok elhárításáról, hanem az egyesek erejét, sőt egész testületek hatását is föllűlmuló, vagy azok körén túleső intézkedések létrehozásáról gondoskodni tartozik — fölmentse. De hiszen, ki illy védvekkol akar na föllépni a tárgyaltam ügy ellen, annak még nem pirúlt fel hajnala a kereskedési viszonyok abc-jének, s vele dolgomat, mielőtt kezdtem, már is teljesen végcztem.

I.

Hajókázási mozgalom 1822-diki-január 1-től
december 31-ig.

Lobogó	Érkezett				Távozott			
	terhelve,		üresen,		terhelve,		üresen,	
	nyíltl. (*)	partut (**)	nyíltl.	partut.	nyíltl.	partut.	nyíltl.	partut.
Ausztriai	7	646	5	284	8	621	3	321
Jóniai . .	3	—	—	—	3	—	—	—
Angol . .	2	—	—	—	2	—	—	—
Francia . .	—	—	1	—	1	—	—	—
Svéd . .	—	—	2	—	2	—	—	—
Szardiniai	—	—	1	—	—	—	1	—
Nápolyi . .	—	21	—	8	—	22	—	7
Egyházbir.	—	158	—	9	—	138	—	35
Öszlet:	12	825	9	301	16	781	4	363

Összes érkezés: 1147. — Összes távozás: 1164. hajó.

*) „Nyíltlevelűs“ közönségesen nagyobb alkatu, két vagy három árbocos hajók (navigli di lungo corso), melyek világtengeri utazásra nyíltlevelűvel — s kelet végett török fermánal is — bírnak.

***) „Partutazók“ (Rüstenfabrer; di cabotaggio), melyeknek rendszeren (mert nyerhetnek nyíltlevelűt is) a földközi, vagy csupán az ausztriai vizeken szabad vitorlázhataásra kormányszéki útlevelők van.

Kétfélék: „nagyobb partutazók“ (di gran cabotaggio; gröffere Rüstenfabrer); és „kisebb partutazók“ (kleinere Rüstenfabrer; di piccolo cabotaggio). Amazok kormányszéki útlevelűvel a földközi tengeren; emezek szabadvánnyal [Licenza] csak az ausztriai birodalom egyik kikötőjéből a másikba hajózhatnak.

Jegyzet. Az 1822. július 1-én költ k. k. leiratnál fogva a szávántuli részek Fiumével s az egész Magyarpartvidékkel együtt országunk Koronájához visszacsatoltnak rendeltetvén, s a visszakapcsolást teljesítendő kir. biztos ugyanazon évi octob 15d. kezdvén meg munkalait — látható, hogy a hajókázás mozgalma mutató ezen adatok inkább annak szolgálnak felvilágosítására: milly állapotban volt az, a visszakapcsolást közvetlen megelőzőt éven át?

III.

Hajókázási mozgalom 1823-diki január 1-től
december 31-ig, a fiumei réven.

Lobogó	Erkezett				Távozott			
	terhelve,		üresen.		terhelve,		üresen,	
	nyíltl.	partn.	nyíltl.	partn.	nyíltl.	partn.	nyíltl.	partn.
Ausztriai	2	651	7	280	9	650	2	284
Jóniai . .	3	—	—	—	3	—	—	—
Orosz . .	—	—	1	—	1	—	—	—
Nápolyi .	1	18	3	7	4	19	—	7
Francia	—	—	1	—	1	—	—	—
Angol . .	—	—	1	—	1	—	—	—
Svéd . .	1	—	—	—	—	—	1	—
Egyházbir.	—	178	—	64	—	197	—	46
Öszlet:	7	847	13	351	19	866	3	337

Összes érkezés: 1218. — Összes távozás: 1225 hajó.

A behozott áruk értéke: 780,911 ft. p.
A kivitt áruk értéke: 539,744 ft. p.

Összes pénzforgás: 1,320,655 ft. p.
Szenvedőleges mérleg: 241,167 ft. p.

J e g y z e . Igy állt a hajókázás mozgalma a partszéleknek magyar kormányzás alatti első évében. Egyébiránt az illető tabellák szerint még ez esztendőben sem fordulnak elő fiumei kormányzékai útlevéllel vagy szabványnyal utazó hajók

III.

Hajókázási mozgalom 1829-diki novemb. 1-től,
1830-diki octob. 31-ig a fumei révén.

Lobogó	Erkezett				Távozott			
	terhelve,		üresen,		terhelve,		üresen,	
	nyíltl.	partu.	nyíltl.	partu.	nyíltl.	partu.	nyíltl.	partu.
Ausztriai	25	1735	25	694	46	1192	4	1383
Angol . .	—	—	1	—	1	—	—	—
Orosz . .	—	—	—	—	—	—	1	—
Egyházbir.	5	155	1	33	5	151	—	30
Szardiniai	—	—	2	—	2	—	—	—
Nápolyi .	—	40	—	11	—	36	—	17
Spanyol .	1	—	—	—	1	—	—	—
Svéd . .	—	—	1	—	—	—	1	—
Délamerik.	—	—	1	—	1	—	—	—
Öszlet:	31	1930	31	738	56	1379	6	1430

Összes érkezés: 2730. — Összes távozás: 2871. hajó.

A behozott áruk értéke: 1,030,580 ft. p.
A kivitt áruk értéke: 984,085 ft. p.

Összes pénzforgás: 2,014,665 ft. p.
Szenvedőleges mérleg: 46,495 ft. p.

Javult az összes pénzforgás 1823-ra nézve: 694,010 ftal.

Jegyzet. Összevetvén az ezen évi mozgalmat az 1823-dikkal, kitűnik, hogy a hajókázás e hét év alatt tetemesen gyarapodott: mert ez évben az érkező hajók száma felhalmult az 1823d érkezettekét: 1512-vel, a távozóitakéé pedig: 1646-tal.

IV.

Hajókázási mozgalom 1840d. nov. 1-től — 1841d. octob. 31-ig a fiumei réven.

Lobogó	Érkezett				Távozott			
	terhelve,		üresen,		terhelve,		üresen,	
	nyíltl.	partu.	nyíltl.	partu.	nyíltl.	partu.	nyíltl.	partu.
Ausztriai	13	1917	87	2837	74	1299	31	3350
Amerikai	—	—	2	—	2	—	—	—
Hannover.	—	—	1	—	4	—	—	—
Francia	1	—	4	—	3	—	—	—
Angol . .	1	—	1	—	2	—	—	—
Jóniai . .	1	—	—	—	1	—	—	—
Nápolyi .	—	69	—	13	—	82	—	—
Hollandiai	2	—	8	—	10	—	—	—
Egyház.bir.	—	232	3	35	3	218	—	52
Orosz . .	1	—	—	—	1	—	—	—
Szardíniai	1	—	4	—	4	—	—	—
Svéd . .	—	—	1	—	2	—	—	—
Öszlet:	20	2248	111	2885	106	1599	31	3402
Összes érkezés: 5264. — Összes távozás: 5138 h.								
A behozott áruk értéke: 1,471,303 ft. p.								
A kivitt áruk értéke: 2,965,523 ft. p.								
Összes pénzforgás: 4,436,826 ft. p.								
Tettleges mérleg: 1,494,220 ft. p.								
Javult az összes pénzforgás 1829/30-ra nézve: 2.422,161 ftal p.								
1823-ra nézve pedig: 3.116,171 ftal p.								
Jegyzet. 1) Tizenegy év alatt a fiumei réven megfordult hajók száma majdnem kétszerre megszaporodott; mert az 1829/30. érkezetteket 2534-el; az akkor távozottakat pedig: 2267-el haladta meg.								

Jegyzet. 2) Számát azon hajóknak, melyek nyiltlevelüket a finnei k. kormányzék által nyerek, B e c h e r 1835-ben 48-ra; 1838-ban pedig 56-ra teszi. — A magyar partvidéken épült hajók száma pedig a „Lloyd Austriaco” legújabb kiadása szerint 1839/40-ben így állott: háromárbozos hajó (nave) épült ez évben 6. — brigantín (két árbozos nagyobb hajó) 6. — hark (szinte kétárbozos, de melynek tat-árboza tetemesen magasabb az elsőnél, s attól alkatára nézve is különbözik) 2; összesen 14 hajó, mely szám az ausztriai birodalom minden kikötőiben a mondott év folytatában épült 41 hajó mennyiségének egy harmadát teszi.

V.

A martinschiczei veszteglő-intézetbe, annak 1833-d. junius 2d. lett megnyitása óta 1841-ig érkezett hajók jegyzéke.

1833-d. évben érkezett	18
1834. „ „	30
1835. „ „	68
1836. „ „	36
1837. „ „	55
1838. „ „	26
1839. „ „	38
1840. „ „	21
1841. „ „	30

körülbelül 8 1/2 év alatt összesen . . . . . 322 hajó.

Jegyzet. A veszteglendő hajók száma, mint látjuk, igen változókéony; majd növekedett, majd ismét esökkent. Legnagyobb volt 1835-ben, legkisebb (az 1833d. 7 hónapon túl) 1840-ben. Ez egyébiránt csak az azon helyekről gyakrabban vagy ritkább közlekedésre mutat, melyekre nézve a veszteglési szabályok erőbentartása rendelve van: akár egyenesen ally helyekről, akár pedig a triestli vagy velencei veszteglőintézetekből jőjenek, hol veszteglési idejük folyamataba vétetvén, terhelésük előbb megkezdhetése, vagy költségkímélés végett vitorláznak Martinschiczeába, veszteglésük hátralevő részét ott töltendők.

VI.

Hajókázási mozgalom 1841-ben a trieszti révén.

Lobogó	Erkezett		Távozott		
	nyiltl.	partu.	nyiltl.	partu.	
Ausztriai	521	6561	507	7381	
Amerik. *)	45	—	45	—	
Angol . .	58	—	67	—	
Belga . .	—	—	1	—	
Dán. . .	21	—	22	—	
Egyházbir.	26	392	25	395	
Francia .	16	—	17	—	
Görög . .	151	—	146	—	(Tengeren) beho-
Hanzavár.	13	—	14	—	zott áruk értéke:
Hannover.	3	—	3	—	49,000,000 ft. p.
Hollandiai	26	—	26	—	(Szárazon) beho-
Jóniai . .	19	—	19	—	zott áruk értéke:
Nápolyi .	56	211	55	224	20,000,000 ft. p.
Norvég és					Együtt: 69,000,000 ft.p.
Svéd . .	23	—	27	—	
Orosz . .	17	—	16	—	(Tengeren) kivitt
Ottomán	7	—	8	—	áruk értéke:
Porosz . .	2	—	1	—	37,500,000 ft.p.
Portugál.	1	—	1	—	(Szárazon) kivitt
Szardiniai	16	—	17	—	áruk értéke:
Spanyol .	11	—	12	—	20,100,000 ft.p.
Toscanai.	6	—	6	—	Trieszti fogyasztás:
					15,900,000 ft.p.
					Együtt: 73,500,000 ft.p.
Öszlet: 1038 7164 1035 8000					

Összes érkezés : 8202. — Összes távozás: 9035 hajó.

Jegyzet. 1) E kimutatást a „Lloyd Austriaco“ f. évi 25. sz. naplójának melléklete után közlöm, csupan a végett, hogy Trieszt nagyszerű hajómozgalmit is lássák t. olvasóim. Egyébiránt nem kell felednünk, hogy az 1841-diki pénz- és kereskedési zavarok a trieszti piac- és rév-re nézve is föltötte esügesztöleg hatottak.

J e g y z e t. 2) Talán nem lesz érdektelen Triesztnak főnebbi kereskedési mérlegét hazánkéval (B e c h e r után^{a)}) összehasonlítani, hogy lássuk: minő különbség van azon egy város és egész Magyarország kereskedése közt?

T r i e s z t:

1841. bevétel: 69,000,000 ft. kivétel: 57,600,000 ft.
Együtt: 126,600,000 ft. peng.

Egész Magyarország és Erdélynek a többi ausztriai örökös tartományokkali kereskedése.

	bevétel:	kivétel:	Együtt:
1835.	79,678,059 ft.	46,408,300 ft.	126,086,359 ft.
1836.	96,057,027 ft.	53,876,127 ft.	149,933,154 ft.
1837.	90,804,567 ft.	47,878,435 ft.	138,683,002 ft.
1838.	101,396,479 ft.	61,684,121 ft.	163,080,591 ft.

(a krajczárok kihagyattak.)

Kitűnik e számakból, hogy Trieszt bevetele mindig kisebb volt, mint egész Magyarországé és Erdélyé együttvéve; kivetele azonban (1838-at kivéve) nagyobb, mint a két testvérházáé. Az összehasonlításnál azonban nem kell felednünk, hogy az évekre nézve különbség van, s hogy három év alatt a kivétel nálunk is, szaporodhatott; másrésről pedig illik meggondolnunk, hogy Triesztre nézve — mint már főnebb is említém — az 1841-d. év nem épen volt kedvező. Mi legszomorítóbb az, hogy (kivéve 1838-at, mellyben a gabna és gyapjú tevé a nagy különbséget) majdnem évenként kétszer annyi értékű áru hozatott be hozzánk, mint mennyi tőlünk kivitetett.

Nem levén kezemnél minden évről a flumei tengerkereskedési jegyzékek; B e c h e r adataival a partvidéki ke-

^{a)} „Statistische Übersicht des Handels der österr. Monarchie mit dem Auslande während der Jahre 1829. bis 1838. Stuttgart und Tübingen. 1841.“

reakedésre nézve csak az 1838-diki be- és kivitelt hasonlíthatám össze; de — miután én itt is csak a fiumei rév mozgalmi kimutatását bírom; Becher pedig az egész magyar partvidékeét (Fiume, Buccari és Portorét) együttvéve veszi számba — összehasonlításom eredménye csak annak kitüntetése lehetett: „mi volt ez évben a különbség egyrésztől Fiume, másrésztől pedig Buccari és Portoré mozgalmi között?”

Összevetésem eredménye ez:

1838-ban Bechernél bevétel . . .	1,329,878 ft. p.
„ Fiumébe egyedül (saját jegyzékeim szerint)	1,209,177 ft.p.
marad Buccari és Portoréra:	120,701 ft. p.
1838-ban Bechernél kivétel . . .	3,681,231 ft. p.
„ Fiumébe egyedül (jegyzékeim szerint)	3,194,335 ft. p.
marad Buccari és Portoréra:	486,896 ft. p.

Ez eléggé igazolja főnebbi azon állításomat, hogy a nemzet figyelme és segélye — magyarpartvidéken — kizárólag Fiumére fordítandó, melly mind a mellett is, hogy biztos kikötő híjával van, szembetűnőleg emelkedett hajókázási tekintetben Buccari és Portoré felett, mellyek — az érintett okoknál fogva jeles kikötőjök mellett sem képesek a hajóknak minden időjárattali elfogadására. — Következésképpen Fiume, és ismét csak Fiume!

II.

Ha a Pest és Fiume közötti gyorsabb s biztosabb közlekedési módok létesültek; ha a fiumei partokon egy nem csupán a jelen, de nagyrészen a jövő kor hajókázási szükségének is megfelelő kikötő építettett: arról kell gondoskodnunk, hogy pénzbeli viszonyok tekintetében is mód nyújtassék a két város kereskedőinek arra, hogy egymással szorosabb, biztosabb, mindenek felett pedig *közvetlen* számolásokba bocsátkozhassanak; azaz: könnyíteni kell a statusnak a viszonos kereskedési pénzüzletek biztos kiegyenlítésére szolgáló módokat.

Eddig Pest és Fiume kereskedői egymást csak úgy, vagy talán még úgy sem ismerik, mint a cubai ültetvényeseket vagy áruszállítókat; mert egykét személyes ismeretség, mi itt tán kivételkép létezett, kereskedői világban igen csekély, figyelembe sem vehető dolog. A magyarországi kereskedő, ha küldé is az adriai tengerpartok felé árukat, Fiumét kerülve, Triestbe utasítja azokat, s a fiumei kereskedő nem üzhett csere-kereskedést a hazánkbeliekkal. Magammal történt meg több ízben, hogy néhány forintocskának át-

küldésére hiába kerestem a két városban váltót vagy utalványt, és ha sürgős vala a küldemény, készpénzt kelle tennem a posta-kocsira. A hazánkbeli kalmárok gyarmatáruikat — a mennyiben azokat az ádriai kikötőkből akarák hozatni — szinte Triesztben rendelék meg. Itt már voltak üzérkedési összeköttetésben néhány pesti házak; de mint értesítettem, csak néhány ezer forintig terjedő hitele volt a trieszti házaknál a magyarországi kereskedőnek, s ki több árukat rendel, kénytelen volt azok fizetését a bécsi piacon át eszközölni, honnan aztán természetesen következett, hogy a Triesztből jövő áruk nagy része is Bécsen keresztül szállított az országba — melly körülmény azok árára — igen természetesen — nem épen a legjobb, legohajthatóbb befolyással vala! — A fiumei kereskedő ennél fogva nem rendelhetett árukat egyenesen külföldről: mert nem volt vására. Egész piacza, mellyre számolhatott, Fiume (alig 11. ezerre menő lakosságával), a körüle fekvő partvidék, s az ehhez közelb fekvő bel-helyek, jelesen pedig Károlyváros és Sziszek valának; de itt sem volt olly nagy a fogyasztás, hogy annak fedezésére egész hajóterheket rendelhetett volna meg a fiumei kereskedő, például: Nyugat-indiából; mert e szükségét a trieszti s részben a marseillei piac is könnyen kipótolá; miből következett, hogy Fiume kereskedését a hatalmasan emelkedő Trieszté majdnem teljesen elnyelé. És a mondottakból, úgy hiszem, átlátjuk, mikép nem Fiume hibája, hogy magát attól meg nem szabadíthatá.

Egyébiránt a kikötő és vasút — avagy bár minő más gyors és biztos közlekedési mód — még nem clég, kivált kezdetben, Fiume kereskedésének emelésére,

felvirágoztatására. Nincs ott elegendő tőke, és nincs azt potoló elegendő hitel, mellyel nagyobb szerű üzéri vállalkozatokba boesátkozhatnának kereskedői, s a kezdet mindenben nehéz levén: midőn közel szomszédja már hatalmasabban áll, semhogy üzletei nyomosságával Fiumére kedvetlenül vissza nem hathatna, a status részérőli könnyítés e tekintetben nemcsak nem fölösleges, de — habár nem elkerülhetlenül szükséges is — minden esetre hasznos és üdvsükeres fogna lenni. Fiume, s ezáltal országunk külkereskedése emelésére, miután annyira hátramaradtunk, némi intézetek, ki- s beviteli kedvezések kívántatnak meg inger-ébresztésül; illy kedvezések más nemzeteknél sem példátlanok; sőt tapasztaljuk, hogy állományok, melyek ipar- s kereskedési dolgokban sokkal magasb fokon állanak, mint mi, jutalmak s egyéb kedvezések által iparkodnak hatni műiparuk és kereskedésök e vagy amaz ágának emelésére. Nem vagyok föltétlenül barátja az illy — kivált árukivitelre teendő — jutalmaknak: mert ha tetemesek, mindig az adózók rovására és terhéro történnek, midőn a külföldnek olcsóbban adandó áruk valódi értékének hiányát az eladó ország saját polgárai által pótolatja ki; ha pedig csekélyek, nem felelnek meg a czélnak, mellynek elérésére eszközül választattak; azt mindazonáltal világosan látom, hogy kütönös kedvezések nélkül e részben az első inger alig fog kelétkezhetni; ha pedig ez megtörténik, akkor majd mondhatják üzereink: „Laissez nous faire“ s a jutalmak mindenesetre meg fognak szünni.

E kedvezések — véleményem szorint — körülbelől a következőkben állhatnának:

a.) Fölmenteni néhány évre azon árucikkeket, mellyek Fiumébe szállíttatnának, nemcsak minden harminczad, hanem a mennyire lehetséges volna, minden egyéb adóztatás alól is; mi, ha *Adamich* főnbbi terve szerint a Ludovicea-út országos költségen megváltatnék, jelesen ezen útra volna kiterjesztendő. E kedvezés által gabonánknak — vagy mi még kívánatosb volna lisztünknek — olly ára lehetne Fiumében, mellyel bátran kiállhatnók a versenyt az Odessából a Fekete-tenger egyéb réveiből jövővel: mert Fiuméből bár merre is könnyebben szállíttathatik el tengeren minden, mint Odessából, mellynek kikötőjét télen át többnyire jég borítja, az egész tengert pedig a folytonos szélveszek a hajózásra igen bátortalanná teszik.

b.) Megszüntetni szinte néhány évre csak a dohány-, kender-, rongy-, bőrökre, sat., szabott kivitelvámot, a mennyiben azok a magyarpartvidéken át, jelesen pedig honi lobogóu hajókon szállíttatnának külföldre, melly vám jóllehet már csekélyebb, de még mindig elegendő arra, hogy ezen czikkeknak árát a vitelbér betudásával annyira felrugtassa, hogy azok a concurrentiát más tartományok hasonnemű czikkeivel épen ki ne állhassák. A dohány különösen megérdemlené figyelmünket. E czikkünkkel, mindazon sajnos következmények után is, mellyek egykori — ép olly fonák, mint milly boldogtalan — fináncz-munkálatoknak lőnek eredményei, még ma is nevezetes vásárra számíthatnánk, ha a termesz-tőknek egyéb, mint saját terményök szabados áránál anyas-árából önként származandó jutalom nem igerkeznék is, mert ez elég lenne őket nagyobb productiora s egyszerűsmind árujuk tökélyosbítására is ösztönzeni. Csak egy

kis összekocczanás Anglia és Éjszakamerika egyesült statusai közt, és mi dohányunkkal — ha fogna lenni — a leggyümölcsözőbb üzletre számíthatnánk. Általában, mi kereskedésünkre nézve nem legjobb hatásu, a nyers termékekre is szabott kivitelvám, mellyel én, mint általában a jutalommal is, megbarátkozni nem tudok; mert valamint ez csak az adózók rovására: úgy a kivitelvám az ipar lankasztására szolgál csak, kivált midőn oly árukra vettetik, mellyek bevitelét az arra szorult nemzetek védvámuknál fogva különben is nehezítik.

c.) Megengedni a szicziai sónak behozatalát Fiumébe, s az egész magyarpartvidékre az ottani lakosok használata, és a török tartományokbai átszállítás végett, miként ez 1809-ig (az 1635; 43. t. cz. értelmében) megengedettett.

Valamint ezen kedvezések a kivitel könnyítése által nemcsak egyes kereskedők, hanem általában tán a nemzetgazdaság érdekében is hasznosak leendnének; úgy másrésről ohajtható volna, hogy a behozatali vám is ollyformán módosíttassék, mikép ez által a kereskedésnek ezen, mintegy újan nyitandó életérében a vér kissé szabadabban mozoghasson.

Mindezekhez azonban — váltótörvényink már létezővén — még egyre van szükség — bankra! Bankra, melly a „gyümölcsözőtlenül fekvő tőkét forgásba hozza, a pénz keringését könnyítse, s ez által az ipart és kereskedést gyámolítsa és emelje!”

A bankokról újabb időkben annyit írt néhány tudós hazánkfia, hogy azokra nézve mamár csak nálamnál practicusabb férfiaknak lehet nyomadékos szavok. Én — kivált azok után, miket gróf *Desseffy* Emil

legújabbán megjelent munkájában *) e tárgyat illetőleg felhozott — fölöslegesnek tartom olvasómat továbbbi elméleti bank-értekezésekkel fárasztani; annyi bizonyos, hogy bankra szükségünk van. Már forgató-, le-számítoló-, kölcsön-, letéti v. egyszersmind jegybank is legyen e az? ez más, és pedig olly kérdés, mellynek fejtegetése szinte nem tartozik ezen igénytelen lapokba. Annyit azonban e tárgynak a tőlem kitűzötteli össze-kötötésénél fogva mondhatok, hogy véleményem szer-int, a legújabbán királyi megerősítést nyert „*Magyar kereskedelmi bank*“ az általánosan érzett szükség enyhítésére egyelőre elégséges, miután annak műkö-dési köre — ha kivált alaptörvényét alapszabályai 19. §-ához képest körülményei magokkal úgy hozván, sza-porítandja — olly tágas, hogy abban, a milly sza-badon, ép olly jóltehetőleg is fog iparunk s kereske-désünkre hathatni. Amde egy nagy baj van ez inté-zetben — jegyeket nem bocsáthat ki!

Igaz, hogy ez baj; de olly egy baj, melly — vé-leményem szerint — ránk nézve jelen helyzetünkben, csak szerencse: mert jegybankunk mellett maholnap könnyen odajuthatnánk, hogy a tömérdek bankjegyek papírpénzzé váljanak, s mi még szegényebbek le-gyünk, mint most vagyunk; mert miután okosan föl nem tehetjük, hogy a magyar bank jegyei hazánk ha-tárin túl — legalább egyhamar — elfogadtassanak: kétséget sem szenved, hogy míg mi saját bankje-gyünk bőségében magunkat gazdagoknak hinnők, azalatt természetményeink fölöslegével együtt minden

---

*) „*Uföldi levelek* 1839–1840. és néhány toldalék 1841. — Budán, 1842.“

nemes érczünk külföldre vándorolna: mert a behoza-
tali czikkek árát csak illyekkel fizethetnők, s mi majd
assignatáinkat nem sokára a Rákos fővényein égethet-
nők meg! Igen helyesen mondja tehát gróf *Dessewffy*
Emil: „Hadd álljon fel elébb e (m. kereskedelmi)
bank, hadd működjék, hadd igyekezzék a közönség
bizodalmát szilárdsága által megnyerni,“ és ha majd
azt általában ügykezelése, különösen pedig saját vál-
tóinak pontos fizetése által bírni fogja: ám akkor ügye-
kezzék a nemzet annak hatáskörét minden tőle telhe-
tő módokon tágítani, működéseit gyámolítani. Azt
pedig soha se reméljük, hogy nyakrafőre kierőte-
tett '*Nemzeti bankunk*', habár a kormány azt tel-
jesen minkivánatunk szerint helybenhagyandná is, va-
laha virágozhassék, az ausztriai 'nemzeti bank' daczá-
ra? ... Mindenki tudja, miképen pénzviszonyaink hosz-
szas (törvényes, vagy nem-törvényes, az a dolgon
mármost mitsem változtat) szokás által a többi né-
met-olasz örökös tartományokéival annyira össze-
forradtak, hogy azokat — kivált olly rögtön, mint né-
mellyek szeretnék — nagy zavar, s merem mondani,
hatalmas megrázkodtatás nélkül különválasztani teljes
lehetetlen. — De föltéve, hogy e különválasztás a lehe-
tő legnagyobb ovakozással, s így baj nélkül megtör-
tént, vajjon remélhetjük-e, hogy saját, s mint álta-
lában ohajtatik, egészen függetlenül működendő jegy-
bankunk felvergődhessék egyhamar a köz hitel azon fo-
kára, mellyen, hogy sükerrel munkálkodhassék, mulhat-
lanul állnia kell? És föltéve még azt is, hogy e köz hi-
tellel már bírni fogna, megóhatják-e leghatározot-
tabb törvényink, avagy a kormánynak leglélekismé-
retesebb rendszabályai azon — nem mondom nyomás-

tói, de igen természetesen bekövetkezendő — veté-
kedéstől, melly a két, saját jegyeivel külön műkö-
dendő intézet közt támadna, s mellynek következmé-
nyei minden esetre csak a miénk rovására fognának ki-
ütni, melly hitele- s működési szűkebb körére nézve
amazt felülmulni bizonyosan csak későn, vagy talán
soha sem fogná? És ki remélhetné azt, hogy a vi-
lágeseményekkel napról-napra szorosban összefüzdő
pénzviszonyok üzérleti folyamát törvényekkel szabá-
lyozza, vagy hogy a kereskedői foglalkozások útait,
titkait s fortélyait bár legbölcsebb intézkedésivel előre
elrendezhesse, avagy megakadályozhassa?

Ez így levén, úgy hiszem átlátandja minden ma-
gyar, ki a dolognak nemcsak csillogó külfényét, de
bensőbb értékét is számbaveszi, s ki a financialis mű-
ködéseknél nem annyira a hő kebel hazafiúi ömlengé-
seit, nem a fellengző ész magasztos álmait, mint inkább
a csalhatlan sokszorozó-tábla mellett minden idevágó
viszonyinkat veszi fontolóra, hogy jegybank, dolgaink
jelen helyzetében, magára e szent ügyre, s ezáltal or-
szágos érdekeinkre nézve is, valóságos csapás leend-
ne; s én azt tartom, ha egy illy intézet létesítését a
kormány maga sürgetné — mit valódi atyai gondosko-
dásánál fogva még most bizonyosan nem teend — a
nemzet bölcseinek szent kötelessége fogna lenni, azt még
néhány évekre legalább elhalasztatni kívánni; mert mit
érne a szép magyar banknóta, ha annak ezrével sem
vásárolhatnánk egy vég morvaposztót, sőt még egy
becsületes gunkelféle öltönykét sem? 'Nemzeti bank'
végtelenül szép ábrándképen tűnik fel ugyan minden
magyar lelke előtt; de ha ma létre jőne, talán rövi-
debb idő alatt semmint hinnők, nem fogna egyéb

lenni, mint a tüzes phantasia építette fellegvárnak lélekszomorító omladványa, melly felett száradt alma-héj gyanánt fognának heverni bús mélaságban az ígért aranyalmák keserű gerezdjei! s melly hosszú, igen hosszú időre el fogná temetni egy 'annak idejében' szilárdabbul felállíthatandott magyar banknak magasztos eszméjét; mert higyük el, könnyebb szereznünk hitelt, mellyet bűnünk nélkül még nem bíránk: mint visszaállítani a hitelt, mellyet minmagunk rombolánk össze meggondolatlan kezekkel! — Erre nézve Éjszakamerika egyesült statusainak jelen financialis helyzete élő, s egyszersmind komolyan intő például szolgálhat.

Azt találtam főnebb mondani: 'Annak idejében'. — Nehogy azok közé soroztassam, kiket a megfontolás barátinak ellenségei igen szeretnek „örökös halogatóknak, és soha semmit nem akaróknak“ nevezgetni: kötelességemnek érzem, e szavaimat bővebben kifejteni, s megmondani: 'mikor fog annak ideje' — az én csekély belátásom szerint is — bekövetkezni, hogy egy magyar jegybank szilárdul, s így üdvsükeresen fenállhasson?

Jegyei becsét, s azok biztos elfogadását minden bank „csak azon hitelre alapíthatja, mellyel iránta a közönség viseltetik; e hitelt pedig általában a bank miképeni alapítása, kezeskedési képessége és igazgatása föltételezik.“ Nemzeti 'független' jegybankról levén szó, kérdem: ki fogja — most hamarjában — e bankot alapítani? ki fog arról, hogy jegyeit bármikor beváltani képes leend, jótállani? s ha mindez megvolna, ki fogja azt nálunk úgy igazgatni, hogy igazgatása a közönségben bizodalmat gerjesszen? A tervek, kivált mai világban,

könnyen készülnek, s papírra igen könnyű milliókat felírni; de a bank alaptőkájének arany- és ezüstben kell meglenni! S vajjon ki adja ezt — most már — a mi bankunknak? A külföld, vagy épen a bécsi bank? Nem hiszem, hogy papírainkért — mert szakálunkon kívül biztosítékul csak részvényeket és bankjegyeket fog-nánk egyelőre adhatni — azok nemes érczet adjanak. — De, készen néhány millió forint értékű arany- és ezüstrúd, és letéve a bank kamráiba, miként hitetjük el — kívált nálunk — az emberekkel, hogy ezen arany- s ezüst-mennyiség a banknál valóban létezik? Az által-e, hogy jegyei folyvást beváltatnak? Úgyde, ki fogja azokat elébb, semmint a bank alapjáról meggyőződött, kész-pénzül elfogadni? — Avagy lesz törvény, melly azt biztosítsa? Hanem ez csak arra szolgálna, hogy a jegyek becse fölötte kétessé váljék; és aztán csak egy véletlen eset, egy 'hamis' jegy, mellyet a bank talán visszautasítna, s nagy bajjal felállítandott bankunk hitele, ezzel pedig léte ingadoznék. — Azonban van arany és ezüst, foroghatnának a jegyek, kérdem: kik igazgatandják a bank működésit? 'Tisztelet becsület, uraim, de igazság is', e kelléket már csakugyan nagy feladás volna néhány év előtt kiállítani. A ki tudja, és képes méltányolni azon nehézségeket, melyeket hiteltörvényinknek kereskedőink legnagyobb részénél legyözni kellett; ki képes felfogni: mennyi kívántatik meg arra, hogy a rendhez nem szokott, s azért mindig ingadozó hitelű s értékű üzér csak saját ügyei-be is olly rendet, olly pontosságot hozzon, melly képes legyen iránta barátiban és ismerősiben bizodalmat gerjeszteni; az bizonyosan át fogja látni: miképen egypár évi gyakorlat, rend és pontosság ko-

vánszem elég arra, hogy egész ország bizhassék azok működésébe, kiknek nagy része ekkorig alig volt képes néhány üzér-társaik hitelét megnyerni.

Mindezt csak magunkra nézve mondám. Hazánk határin túl pillantani sem akarok: mert tudom, és tudja minden szakértő, hogy ott a mi bankunk jegyeiért — legalább jó ideig — mit sem fognak adni. Hiszen egy hitelt érdemlő író munkájában olvastam, hogy a *Banque de France* jegyeit Párison kívül Franciaországban sem kész mindenki elfogadni? Azon kívül nemcsak nem példátlan, de sőt több statustól ismételtetett azon intézkedés, minélfogva eleinte csak oly bankokat állítottak, mellyek jegykiadásra csak később jogosítottak fel. Igaz, hogy korábbi századokban a papír-üzletek vagy egészen ismeretlenek, vagy a maiaktól — szinte, mint a pénzviszonyok is — felette különbözők valának; de annyit minden esetre tanulhatunk a bankok eddigi történeteiből, hogy bukás veszedelmének a jegybankok mindig inkább ki valának téve, mint azok, mellyek illy jegyek kibocsátása nélkül működének.

Majd akkor tehát, midőn a — jegybanknál különösen nélkülözhetlen — főnebbi kellékek nálunk meglesznek, s váltó- és hiteltörvényeink üzéreinkben, sőt nem-üzéreink között is többekben vérré válandottak; mikor azon veszélyes következmények ellen, mellyek minden jegybankkal többé-kevésbé összefüszvék, magunkat a lehetőségig biztosítottaknak látandjuk: akkor, igen, kezdjünk komolyan gondolkozni egy „*Magyar jegybankról*“ is; addig azonban nézzük türelemmel, mint fog működni maholnap életbe lépendő kereskedelmi bankunk; mellynek fi-

gyelmét Fiumére ollyképen szeretném függesztetni, hogy ott alapszabályai 43. §a értelmében, mihelyt körülményei engedni fogják, fiókbankot alapítson; mi, véleményem szerint, valamint a leghathatósabb kapocs leendne, melly hazánk kereskedőit a magyarpartvidékiekkel összekötné: úgy teendőink sorában — *harmadik* intézkedés, melly Fiume kereskedése és hajókázásának emelésére a leghatalmasb emeltyű gyanánt szolgálna.

III.

Hier ist .... Alles nur noch Hypothese.

List.

A fiumei kikötőrül irván, tárgyammal a német-vámszövetségnek egy idő óta nálunk is derekasan vitatni kezdett kérdését — ha nem is közvetlenül, legalább közvetve — összefüggésben lenni hiszem. Annálfogva nem tartóm helyén kívül ahhoz itt néhány szót szólani; annál is inkább: mert mindenki látja, hogy más leend Fiume állása, ha Magyarország a német-vámszövetséghez fogna csatlakozni; más, ha Ausztriával képezne külön vámszövetséget, és más, egészen más, ha Magyarország mindkettőtől különválva, saját vámrendszerével függetlenül fogna állani Europa status-koszorújában.

Valóban nem minden csüggesztő bátortalanság nélkül járulok e fölötté fontos kérdés fejtegetéséhez, ha meggondolom, hogy ahhoz általános political, nemzetiségi és statusgazdasági szempontból előttem olly férfiak szóltak már, kiknek tudománya, tapasztaltsága, s annálfogva e szövevényes tárgynak nehéz-

feloldásu csomójába mélyebb belátása csekélyebb enyimet végtelenül fölülmulja, és ha meggondolom, hogy ahhoz bel- és külviszonyaink egész seregének tökéletes ismétetével bíró élesesű, gyakorlott s átható szemű statusférfiak véleménye közelíthet csak a boldog megfejthetés reményének kecsegtető sugarával; hanem bizva olvasóimnak e tárgy körül — még most talán gényelhető — engedékenységében, megkísértem e fontos ügy körüli eszméimet csak azért is följegyezni, hogy általok a képesebbeknek alkalmat nyújtsak azok további vizsgálatára Hibások lehetnek nézeteim; de meggyőződésemm szülötti azok. Azonban koránsem olly édes-kedvesek, hogy legyőző védvek alapjokat megingadoztatván, vagy épen megsemmisítvén, jobbak, helyesbek és alaposabbak kedveért búcsucsókot képes nem volnék nyomni homlokaikra! Ha valahol, itt bizonyára a legkülönfélébb érdekek, s előre alig áttekinthető combinatiók végtelen sorára építhető csak minden vélemény; „itt még minden csak hypothesis!“ Ki lesz tehát, ki e tárgy körüli nézeteinek csalhatlanságába, s annál fogva változhatlanságába is bizakodva, előre ki mondani merje: 'Igy, s csak így lehet üdvösség?' — Mint gondolkozó emberek-nél mindenütt, győzzenek itt is a — már eddig többektől kifejtett, s ezután talán még bővebben kifejtendő — súlynehezebb védvek; győzzön, mi legjobb-legüdvösebbnek fog találatni a forrón szeretett haza szellemi és anyagi hasznára!

A német-vámszövetség alapeszméje: „Erősödni nemzeti egységben, és gyarapodni nemzetgazdagságban“; melly eszme egyrészt a külfölddel szemben, egy magszilárd status-egységet; — másrészt pedig

az érdeklileg összeforrt statusok egységében köz és egyéni jólétet tűz ki magasztos czélul. Elválva a világpolgárság tág eszméjétől, nemzetet, s ez által egyes polgárokat akar közvetlenül boldogítani; visszavezetvén a külön érdekü statusok egymáshozí viszonyait a természeti függetlenség és szabadságnak szent, bűn nélkül nem sérthető elvére. Minden egyéb előtt azon társaság polgárinak bátorsága- és jólétéről ohajt gondoskodni, mellyben ez eszme megtestesült, s mellynek nyelvre, ősi szokások és institutiókra nézve azok, kik azt elfogadák, közvetlenül tagjai. — Ezen eszme van megtestesítve a német-vámszövetségben: tisztán világosan. S ezen eszme nem új. Albion fiai, ez eszmét, nem sejtve, vagy sejteni s megvallani nem akarva, míg szép szavakkal hirdetéék az ellenkezőt míg mindenfelé szabad kereskedést, s ez által világpolgárságot papolának, tetteleg gyakorláék azt — hazájokban! Hanem *Smith* Ádám mély bölcseséggel kifejtett, mindenfelé tanított, de honosaitól legkevésbbé követett tanainak ideje meglehetősen lejárt: a német-vámszövetség kevés évi eredményei majdnem megczáfoltatlanul tanusítják azt.

Mielőtt tehát tovább haladnánk, látnunk kell azt: vajjon azon alapeszme, melly a német-vámszövetségben megtestesült, megtestesíthető-e szinte hazánkban is, és pedig megtestesíthető-e mind politikai, mind statusgazdasági tekintetben? és megtestesítettvén, vajjon szüendne-e ránk nézve is mindkét tekintetben olly üdvös eredményeket, mint millyeket Németországban — a múlt néhány év sikere után ítélve — már is előteremtett? Szóval: alkothatunk-e mi Magyarok egy magunkban saját független vámrendszert?

Midőn e tárgyról értekezünk, nem szabad soha felednünk, hogy Magyarország, mind nyelve-, mind alkotmányos szerkezete-, mind végül egyéb külstatusokhozi viszonyaira nézve egészen egyedül és sajátlagosan áll Europa minden nemzetei és statusai között; és nem kell felednünk, hogy e sajátlagos állásában nyelve- és alkotmányos szerkezetére nézve igen is; de külstatusokhozi viszonyai tekintetében rendkívüli események és politicalai változások nélkül 'ön erejéből' semmit, vagy legalább nem sokat tehet

Hazám e sajátlagos helyzetét szemelőtt tartva, a német-vámszövetségi alapeszme megtestesítésének lehetőségét egyelőre nem akarom kétségbe vonni: hiszen, Magyarország kiegészítő része ugyan az ausztriai összes birodalomnak; de egyszersmind saját külön alkotmányos törvényeivel és szerint kormányoztatván, institutioinak függetlensége koronás királyaitól ismételve elismértetett. Mint illyen, bizton remélheti, hogy ha saját érdeke, melly egyszersmind híven szeretett fejedelmeé is, úgy hozandja magával, hogy azon eszme ránézve megtestesíttessék: koronás királya, kinck atyai szívéhez olly közel állanak hű magyarjai, mint egyéb örökös tartományainak hívei, kész leend az általa egyeseknél is olly szentül védett jog és méltánylat alapján ez eszmét hazánkra nézve is megtestesíteni. — De vajjon szükséges-e ezen eszme megtestesítése? Úgy hiszem, szükséges — hanem csak föltételesen: a mennyiben t. i. egyéni nemzetegységbeni erősödésünk és nemzetgazdagságban gyarapodásunk által erősítjük egyszersmind és gyarapítjuk az összes monarchia nagy alkotmányát is. Ha pedig azt hinnők, hogy vámrendszerünket, s ezzel kö-

zös érdekeink legnagyobb részét, az ausztriai birodalom többi örökös tartományiétól különválasztva, a német-vámszövetség főnebbi alapeszméjével kitzűzött célt elérhetjük: akkor annak megtestesítése föltétlenül lenne szükségessé. — De én előttem tisztán áll, hogy Magyarország szellemi érdekeit mamár csak és egyedül úgy fejtheti ki, ha anyagi érdekeiben is saját szempontjából ugyan, de Ausztriát Török- vagy Spanyolországként külföldnek nem tekintve, indul ki; szóval: Magyarország csak és egyedül Ausztriával lehet boldog és nagy; tőle különválva, sorsa kétségtelenül — enyészet! Ez politikai hitem első ágazata, melly nemzetem, hazám létezését foglalja magában, mellynek árán pedig nem akarok, nem akarhatok jólétet a népnek, melly e földet lakandná.

Elismerék ezt kétségkívül azon honfiaink is, kik e tárgyról értekezve, honunkat egy, az ausztriai birodalom összes tartományiból alakítandó vámszövetséghez javasolák csatoltatni!

Hanem föltéve, hogy az eszme megtestesített, és Magyarországnak minden más tartományokéitól (a viszonyosság kölcsönös figyelmét status és status között kivéve) független vámrendszere van: várhatjuk-e, hogy olly üdvös eredményeket szüljön az nálunk, mint szült Németországban? — Felelet: politicalag — nem; és nemzetgazdasági tekintetben ismét — nem!

Mint tényt akarom felállítani azt, hogy független vámrendszerünket Ausztria a legatyaiabb szemmel nézendi; hiszen nemzeti erősödésünk, gazdagodásunk őt is fogná erősíteni, gazdagítani; mindenesetre meg fogjuk neki engedni, hogy vámrendszerét saját leg-

jobb belátása szerint — körülbelől 21. millió német-olasz alattvalói érdekében — szabályozhassa; és meg még azt is, hogy a német-vámszövetséghez csatlakozhassék; szóval megengednök, hogy e tekintetben, olly méltányló függetlenséggel rendezze vámügyeit, mint mi fognók rendezni a miénket hazánk 15. millió lakosa érdekében; vajjon mit várhatunk e független vámrendszertől nemzetiségünk ügyében, melly ügy nálunk még szentebb, még drágább, mint volt a német-vámszövetségnél?

Németországban 1833 - ban közel 23. millió népesség egyesült vámrendszerben. E népesség már akkor — bizvást elmondhatjuk — majdnem egészen német volt nyelvre, szokásra, törvényeire, s egymástól csak provincialis, anyagi érdekek által választák el. Saját magában végtelen segédforrásokat lelt: földben, tőkében és munkában, mellyeknek egy közös nagy célra leendő fordítása csak azért volt szükséges, hogy az által, már kifejlett, s külnemzetekkeli közlekedés által enyészettől többé nem féltett nemzetiségét szilárdítsa, egyesült erővel emelje!

Képzeljük most Magyarországot, mint egy, külnön vámrendszerével egészen függetlenül álló statust. Benne 4—6 millió magyar, és 9—11 millió minden, csak nem-magyar lakosság; körülle szinte merő német, szláv, török és olasz sat. elem, mellyel nemcsak küln, de belkereskedésében is közvetlen érintkezésbe kell lépnie. Van földje, sezt 'erővel' fel akarjuk szabadítani, mert nélküle — mint sokan hiszik — már most sem lehet üdvösség; de nincs tőkéje, mellyet abba ruházhasson, s ezt még most jegybank által sem egykönnyen teremthetend, mert nincs — hitele! és nincs

elég munkája — nincs elegendő szellemi készülete, mellyel azt művelje. Hogyan fogjon tehát műipara emeléséhez? Gyárak által, mellyekben emberkezek helyett erőművek dolgozzanak? Úgyde gyárakat pénzben lehet csak állítani, és pénzünk nincs — de hitelünk sincs; s még polytechnicumunk, sőt becsületes elemi oktatási rendszerünk sincsen, mellyben magyarjaink a legszükségesebket tanulhatnak! Következőleg nincs egyéb expediens, mint hogy mindez — t. i. a tőke, munka és intelligentia — külföldről pótolassék: mi sem valószínűbb pedig, mint hogy a tőkésék pénzüket magok fogják elhozni, s nagy részt magok akarandják nálunk be is ruházni, kivált ha a föld 'szabad' lesz, mert — nem hisznek! a gyártóknak pedig mindenesetre személyesen kell jőniök, mert Jupiter agyából ma már nem kovácsol ki az öreg Vulcanus Minervákat. Ezen tőkésék, ezen gyárosak minden más lesznek, csak magyarok nem; s hacsak jó módjával rá nem vesszük őket, még fiaik, sőt unokáik sem lesznek magyarok: mert benn az országban sokkal kevésb magyar, mint német s egyéb idegen elemmel jöendnek érintkezésbe; külüzleteikben pedig a magyar nyelvet épen nem használhatandják. Így tehát vámsorompók által elzárt helyzetünkben az elzárkozás által nemzetiségünk nem fog emelkedni, nem fog szilárdulni; sőt mindinkább tarthatunk attól, hogy erőtetett elszigeteltségünkben a már derekasan felizgatót ilír-szláv elemen kívül, a német is hatalmasabban feltámadjon, s magát nyelvrokonitól elrekesztve látván, itt benn ügyekkezzék összetömegesedni; mi valamint egyrésztől nem lehetetlen: úgy másrészt mindig csak a magyarság rovására fog történni! És

mi akkor mire fogunk támaszkodhatni? Oláhország-, Havasalföld- és Boszniára, vagy épen a tehetetlen Félholdra? Ausztriára bizonyosan nem; mert annak német-olasz tartományiban érdeke minden esetre azt hozandja magával, hogy — akár járul a német-vám-szövetséghez, akár nem — a német elemet a lehetőségig szilárdítsa; és mi a német-vámegyesület alapeszméjének politicalai tekintetben követése végett semmi esetre sem fogunk rá neheztelhetni: mert ha tán nem épen alaptalanul igényelhetnénk is némi benjaminféle előszeretetet magunk iránt, elég méltányosak leszünk mégis megengedni, hogy az ottani német-szláv elemű lakosságot, melly 1¹/₂ millióval haladja meg a nálunk magyar-német-szláv sat. elemű népességet, csak úgy pártolja, mint minket? Azonfölül pedig, ki fogná neki rossz néven venni, ha némi idegenkedéssel nézné a tőle elzárkózott magyar nemzetiség terjedését, emelkedését és szilárdulását, miután ez — mert ki láthatja a jövő titkait? — szinte úgy fogna szilárdulhatni a német, mint az orosz elem ellen?

Politicalai szempontból tehát független vámrendszerünk (egymaga, mert egyéb nemzetesítési módokat más combinationál is használhatandunk) nem szülni nálunk azon üdvös eredményeket, mellyeket szült Németországban. — Lássuk most a tárgy ipar-kereskedési, vagyis anyagi oldalát.

List, a politica - oeconomia nemzeti rendszerének előbajnoka, *Smith* Ádám visszatorlási pontjait bonczolván, következőleg nyilatkozik: „A visszatorlás elve csak akkor észszerű és alkalmazható, midőn az a *nemzet műipari nevelésével* találkozik, midőn ennek egyszersmind segédül szolgál.“ És utóbb: „Igen!

észszerű és hasznos, hogy más nemzetek a brit beviteli megszorításokat földművelési termékeikre nézve, a műkészmények behozatalának megszorításával viszonozzák, de *csak* úgy, ha e nemzetek *hivatvák egy saját műipari erő alapítására és örök időkreifentartására.*"

Soha sem tartoztam azok közé, kik kedves hazánkat csak és egyedül, és mindörökre természetű országnak vallották, hol a műipar soha fel nem virágozhatnék; és szeretem hinni, hogy közel az idő mellyben mindenünk olismerendi, miszerint nincs a műiparnak ága, melly nálunk szinte, mint Isten e földjének bármi más országában erőteljes gyökereket nem verhetne, s azokon virágzó, gyümölcsöző fává nem növekedhetnék. És szükséges hogy eljőjön ez idő: mert éreznünk, mélyen kell éreznünk azon tapasztalat igazságát, hogy a civilizatio haladásában, pusztán nyers termékekkel tözsérkedő nemzet, szegénységéből nemcsak soha ki nem vergődhetik, de sőt abba hovátovább mélyebben kell süllyednie! Mi magunk vagyunk élő példái a pusztán természetesi rendszer káros következményinek: mi, kik minden iparkodásunk mellett is, mellyel néhány év óta a földművelés több ágainak tökélyesbitésében fáradozánk, ezen üdvtelen rendszernek majd-majd áldozatává lettünk! — Kell tehát műiparról gondolkodnunk, habár kétséget nem szenvedne is, hogy „a műkészmény még mindig inkább hatalom, mint gazdagság kérdése;“ mert, ha nem dusítná is a városokat, legalább erősíti a földművelést, s ez már nagy nyereség. De az mostitt a kérdés: van-e már nekünk műipari nevelésünk — azaz: hivatva vagyunk-e mi Magyarok egy 'saját' műipari erő kifejtésére? Mert

azt, hogy ha illyesmit egyszer kifejthetnénk, vagy kifejtettünk volna, azt örökös időkre fen is tarthasuk, nem akarom egyelőre kétségbe vonni.

Úgy hiszem, többeket, kik körülményinket csak annyira ismérik is, mint csekély magam, nem fog meglepni azon állításom, hogy mi Magyarok — külön vámrendszerünk mellett egészen független kereskedési állapotba helyezve magunkat — nem vagyunk, sőt egyhamar nem is leszünk hivatva (mit én szellemi és anyagi képességnek veszek) arra, hogy saját műipari erőt kifejtsünk.

Németország szövetséges tartományai, midőn lerontva a magok közti vámsorompókat egy hatalmas status messzeterjedő határra vivék azokat, végtelen elemekkel bírtak magok saját műipara kifejtésére. Ezen elemeket *List*, egy tételbe vonva, így fejezi ki: „Egy maradt fen nekik (a németbirodalom népeinek) „ősijellemök.““ De ezen ‘egy’ alá sorozza a következőket: „A szorgalom, rend, gazdálkodás, és mértékletesség szeretetét; a buvárkodás- és üzérletekbeni *állhatatosságot* és *kitűrést*; a jobb utáni őszinte ösztönt s az erkölcsiség, mértékletesség és felülmulás (Überlegenheit) természeti ajándékok nagy adagát.“ Később pedig, midőn a hosszú harc és zaklatások után Németföldön a béke helyreállt, sehol sem ápoltatott a nevelés, vallásosság, erkölcsiség, tudomány és szépművészet olly buzgalommal, mint épen Németországban, mellyeknek fokkonkénti terjedése és emelkedése lehetővé tette azon szellemi és anyagi kellek tartós birását, mellyek egy saját műipar kifejtésére és állandó fentartására szükségesek. Szóval, akkor hullottak le a német birodalom tartományait

egymástól elkülönző vámsorompók, midőn a vámszövetséget, vagyis külföld elleni védvám-rendszert alkotandó nemzet *műiparilag is már nevelre volt.*

— Ha már ezen előkészületekkel összevetjük min állapotunkat, talán elég elfogulttanok tudunk lenni, hogy tisztán átlássuk és őszintén megvalljuk: miképen mi mindazoknak, mikkel Németország szövetséges vámrendszere létesítése alkalmával birt, majdnem egészen hijával vagyunk! Igaz, hogy megvan (ha mégis megvan?) ősi jellemünk; de van-e hozzá szorgalom, rend, gazdálkodás és mértékletesség szeretete? van-e nevelésünk és tudományunk? és mindenek felett van-e *állhatatosságunk* és *kitűrésünk*? követtük-e (hibánk vagy nem-hibánk által? most már mindegy) lépésenként a külföld haladását? szereztünk-e hitelt, ez által tőkét, munkás kezeket a műiparnak saját erőnköbli megkezdhetésére? — És mindezeket megfontolva, vajjon remélhetjük-e okszerűn, hogy e kellékeket független vámrendszerünk mellett, magunk saját erejéből, a körülünk levő külföld jelen helyzetét kellő méltányolva, nem mondom egyhamar, de bár valaha előteremthetendjük?

Valóban, ha van magyar, kinek minden csepp vérét kimondhatatlan kéj özönli el e gondolatra: „E hon nagy lesz még és dicső!“ büszkén vallom magamat rokonának: mert gyönyör-érzetében én is dúsan osztozom; de — lehet hogy csalódom — ha átgondolom multunkat és jelenünket, és ezekhez mérve nézem a jövőt, nem tudom elűzni lelkemből a feletti búmat, hogy szép hazám egymagában ipar-kereskedési tekintetben sem leend képes annyira emelked-

ni, hogy magához méltó helyet foglalhasson a nagy és hatalmas nemzetek sorában! S pedig nem azért, mintha területe szűk, népesség-száma (numerice) csekély, földje terméktelen, helyzete (belkereskedésileg) mostoha, institutioi javíthatlanul rosszak volnának? vannak országok, mellyek e részben sokkal mostohábbán, s még is nemzetgazdaságilag boldogabban állnak mint mi; hanem mert lefolytak az idő fővénymutatóján a visszahozhatatlan perczek, mellyekben minmagunk erejére támaszkodva, a műipari erő kifejtéséhez az első lépéseket tennünk kellett volna. Most úgy állunk, hogy független vámrendszerünk politicailag illusio; ipar-kereskedőileg ipar- és tözsgyilkolás leendne csak, mert „minden túlvitt és elharmkodott védvám önmagát boszúlja meg a nemzet saját jólétének csökkentése által.“ És bármint rendeznők is vámainkat, a concurrentiát belfogyasztásinkra nézve sem állhatnók ki a szomszéd tartományok műkészítményivel, mellyek átellenében csak azért sem fogna használni tiltó vámrendszerünk, mert különben visszatorlással élhetnének a szomszéd és távol nemzetek ellenünk, s mi majd odajutnánk, hogy saját termékeink fölöslegében mezítenül fúljunk meg!?

De tekintsük a dolgot gyakorlati oldaláról, s tegyük fel — mert okosan fel is kell tennünk — hogy „termékeink állandó piacza Ausztria“ szinte nem fogja elhanyagolni német-olasz tartományai műiparát és kereskedését; miként állana független vámrendszerével Magyarország, ha Ausztria *a*) német-olasz tartományival saját vámrendszerével megmaradna; és miként *b*) ha azokkal a német-vámszövetséghez csatlakoznék?

Az *első* esetben ne várjuk bár, hogy piacaira viendő nyers termékinket egyelőre megadóztassa, vagy hogy azokról eltiltsa, mert hiszen azok egy részére, mint: gabnákra, dohányunk- és marhánkra, leginkább pedig gyapjunkra elkerülhetlenül szüksége lesz; különben műkészítményei nem állandják ki belgyártványikkal a concurrentiát. — Illusio! Ausztria, kivéven dohányunkat, minden egyéb termékinket nélkülözheti; sőt még a dohányra nézve is fog magán segíthetni, mint segíté már egyrészen Déli és Középoraszország. Gabnát természetend, és veend a németvámegyesülettől is; marhája van, gyapju-szükségei nagy részét pótolandja Poroszországból és saját termékeit statuskölségen néhány év alatt elkészülendő vaspályáin könnyen fogja áthordatni — egyik tartományából a másikba; mi azalatt műkészítményeit egyelőre nem fogjuk nélkülözhetni: mert — föltéve, hogy pénzünk lesz, mire mégis valamivel később számolhatunk csak — a gyárak nem emelkednek egypár nap alatt, mi pedig daróczban talán igen, de meztelen csak még sem fognak járni akarni? de fel sem virágozhatandnak gyáraink, mert belfogyasztásunkon kívül, melly pedig utoljára gyárakat fentartani nem képes, piacot csak keleten találánk. Es vajjon itt magunké lenne-é a vásár? Koránsem. Ott lesz ismét Ausztria, mellynek átmenti kereskedését saját rovásunkra, s még kölcsönös viszonzosság és méltányosság tekintetéből is meg nem tilthatnók; s ha megtiltanók, ott van Triesztje, ott Velenczéje, mellyek Fiuménkkal, ott lenne kétségkívül maholnap ójszaki vasútja, melly — gyorsaságra legalább — Dunánkkal egykép mérközhetnének. Ott lesz Oroszország, melly

szerencsétlenségünkre Szulinát örizi; ott még Nagybritannia és Franciaország is, mellyekkel álmunkban igen, de valóságban soha sem fogunk versenyezhetni; mert ne képzeljük ám, hogy mi, s egyedül csak mi vagyunk azon boldog ország, hol minden termék olly dús, olly igen olcsó, hogy ezen szerfeletti olcsóságnál fogva gyárműveinket 'sokkal' jutányosabban árulhatnók, mint akár Ausztria, akár Német-Orosz- és Franciaország vagy Nagybritannia? Mire gyáraink odajuthatandnak, hogy készítményeikkel világvásárra mehessenek, meg fog szünni nagy részben nálunk is ezen (több czikkekre nézve már ma is inkább képzelt, mint való) olcsóság. De illik meggondolnunk azt is, hogy az angol Keletindiában vette az anyagot, s miután honi gyáraiban feldolgozta, visszavitte készítményeit Keletindiába, s ott olcsóbban adta azokat, semmint az odavaló gyártók saját gyárműveiket adhaták; s ez által tönkro tévé Keletindia gyárait! Nem új t. i. a briteknél azon kereskedési tactika, melly szerint készek huzamosabban is veszteni, csakhogy piaczaikat megtarthassák. — Mindezekhez járul pedig azon reánk nézve igen is fontos körülmény, hogy Havasalföld és Oláhország szinte nem nézik zsebedugott kezekkel Nyugot haladását. Itt — ha *Thouvenel*nek hiszünk *) , el van törölve a szolgaság; földbirtokra feljogosítva mindenki; újabb *törvényeiben* ki van már mondva, hogy „*a nevelés első szüksége a népnek, hogy alapja és biztosítéka minden köz oktatásnak;*“ ehhez járul, hogy földje gazdag és termékeny, s alkalmas bármi növény

*) „La Hongrie e la Valachie. 1840.“

tenyésztésére szinte, mint Franciaországé; a rizs, tengeri, s egyéb gabona a legdúsabban díszlenek; gyöngé borai Oroszországban, hova évenként nagy mennyiségben szállítja azokat, igen kerestetnek, s ugyanott aszalt gyümölcse- és *dohány*ának jó vásárra van; juhnyájai számosak, gyapja sok ésszép, sat. Vajjon bírunk-e mi több elemmel műipari erőnk kifejtésére, mint bír Oláhország? és nem lehet-e, észszerűn nem kell-e számolnunk concurrentiájára? Oláhországnak 1832-ben kiviteli értéke: 36,640,291,— bevitele pedig csak: 41,733,000 piaszterre *) ment, s midőn amaz 1836-ban 41,384,3'8 piaszterre emelkedett, bevitele nem többre mint 32,001,275. piaszterre számíttatott; mi úgy hiszem, elég világosan mutatja, hogy Oláhország nem szegényedik évről-évre mint mi, sőt inkább naponta gazdagodik, a mennyiben t. i. többet adhat el, mint mennyit venni kénytelen; s ha majd eszébe jutna, mint nekünk, Macedonia pamutját, saját gyapját, sat. sat. felgyártani; s mind ez eszébe jutna szinte Havasalföldnek is, vajjon hová vinnők mi gyári czikkeinket? ... És hozhatnék fel még adatokat Odessa és egyéb fekete tenger melléki kikötők tözs-mozgalmiból is, **) ha olvasómat számakkal fárasztani akarnám, mellyek mind odamutatnak, hogy keleten mi — hacsak nem is sejthető combinatiók nem adják elő magokat — sem nyers

*) 30. piaszter tesz körülbelül 4 for. 12 kr. pgöb.

**) Birom t. i. Ausztria odessábani fő-tengerügyelőségének a kerületéhez tartozó kikötők (Odessa, Taganrog, Mariopol, Kertsch, Theodosia, Ismail, Berdiansk, Eupatoria) 1837/8-bani tözs- és hajókázási mozgalmairól legrészletesebben kidolgozott jelentését.

termékinkkel, sem műkészítvényinkkel versenyt nem futhatandunk.

Ha pedig Ausztria német-olasz tartományival a német-vámszövetséghez csatlakoznék, termékeinket (még dohányunkat is) szabály szerint nélkülözhetné; saját műkészítményinkkel itthon — a mennyiben t. i. véd-vámunk engedné — mint szinte keleten is egész németországéival együtt concurrálna; átmenő kereskedését szinte azokkal szaporítná, vagy Trieszt és Velence által ölné meg keleti — mint láttuk — igen kétséges piacunkat.

Így elzárva Nyugat- és Éjszokról, Kelet maradna csak és Dél; de ott — mint látók — kiszorulnánk, mielőtt odaférnénk, s így egyetlen egy csatornája volna csak fené külkereskedésünknek — Fiume, s általa az egész világ! Igen, nyitva lenne a világ minden kikötője, de mit vinnénk oda? Marhát, keveset; dohányt tán legtöbbet Olasz-; azt, és fát (leginkább dongákat) Franciaország számára; gyapjút és — annak idejében — gabnát Nagybritanniáéra; műkészítményinkkel pedig talán csak nem akarjuk a legképtelenebb illusiokban ringatni magunkat! — Mi Angliát illeti, az Istenért, ne álmodozunk arról, mint ha független vámrendszerünk mellett piacát fánk, gabnánk és gyapjunk bevitelére nézve sükerdúsabban biztosíthatnók, mint ha akár Ausztriával, akár a németbirodalommal állanánk vámszövetségben: mert gyári művei ellen — *List* főnebb idézett szavai szerint is — szinte védvámakra lenne szükségünk, s pedig azt hiszem, e vámnak nem sokkal lehetnének mérsékeltebbek, mint a német-vámszövetségéi, mert különben elárasztana bennünket azokkal; ol, s pedig an-

nyira, hogy honi gyáraink még csak nem is mozdulhatnának; védvámaink mellett pedig mi is csak úgy várhatunk angol vásárt termékeinknek, ha *John Bull* másutt hasonlót, vagy jobbat, ugyanazon, vagy még jutányosb árért nem kapna. Azonfölül tudjuk, mint vagyunk vele gabnánk- és fánkra nézve, mit, ha megszorúl, gabnánkkal együtt most is megvesz, jóllehet műkésztményei behozatalán — mondhatnók — általános tiltó-rendszer fekszik; s azt csak nem tesszük fel *John Bull*-ról, hogy *egyedül* a mi kedvünkért gabnavám-törvényiben kivételt tegyen? ha pedig csakugyan megszüntetné scaláját, annak ismét Német- és részben Oroszország is szint olly, vagy talán még nagyobb hasznát veendi, mint vennők mi . . . Lehetne tehát Fiuménk saját, független vámrendszerünk mellett kiviteli rakhelye dohányunk- fánk- gyapjunk-lisztünk- és (idővel talán) borainknak is, mellyek közül a két elsővel Olasz- és Franciaország; a harmadikkal Nagybritannia, a két utolsóval pedig egyelőre Délamerika piaczaín találhatnánk némileg biztos vásárt; de műkésztményinkre nézve, elzártágunkban, én legalább, vásárt nem tudnék.

A felhozottakból, úgy hiszem, világos, hogy Magyarország jelen szellemi és anyagi körülményei közben egymaga saját védvám rendszere mellett iparát s kereskedését nemesak ki nem fejthetné; de sőt természetét is hovátovább előlné; melly saját nyomadék-nélküli véleményem támogatására, legyen szabad idéznem a nálunk is általánosan méltányolt *List*-nek következő szavait: „Az értelmesség és műveltség alsóbb fokán álló, vagy földje terjedelmessége és termékenysége arányában néptelen nemzeteknek nemzet-

gazdasági nevelése legsikeresebben az által segítették elő, ha a legműveltebb, gazdag és szorgalmas nemzetekkel űz *szabad* kereskedést. Az illy nemzetnél minden olly célbóli megszorítása a kereskedésnek, hogy az által annak műipara kifejtessék, időelőtti, s nemcsak az összes emberiségnek, de még magának azon nemzetnek haladására is káros befolyást gyakorolna. Csak akkor menthetők a védvámok, ha a nemzetnek értelmi, politicalai és gazdasági nevelése szabad kereskedés következtében annyira haladott, hogy idegen gyárművek bevitele, és saját termékei kellő eladhatásának hiánya által további haladásában feltartóztatik és gátoltatik.“

Arról tehát, hogy mi magunk külön vámrendszer — *védőt*, vagy mi még ennél is károsabb leend-ne, *tiltót* — alkossunk, addig legalább, míg néhány ezer négszög-mérföldnyi, s több millió lakossal bíró gyarmatunk, hol majd egészen mi rendezhetjük a vá-mokat, nem lesz, csekély belátásom szerint, komolyan szó sem lehet. Miután azonban jelen elszegényítő állapotunkban további megmaradásunk — nem csak magunk, de az összes ausztriai monarchia érdekében is — soká szinte nem tarthat, az a kérdés: „*hová*“ és „*hogyan*“ csatlakozunk?

Két út kezd nyilni előttünk vámrendszerünk szabályozására: *a.*) azon sorompók lerontása által, melyek egyrésztől hazánk, másrésztől pedig az ausztriai örökös német-olasz tartományok közt léteznek; és *b.*) az ausztriai örökös német-olasz tartományokkal együtt a német-vámszövetséghez csatlakozásunk által.

A csatlakozás eszméjénél ismét két szempontot kell figyelembe vennünk: nemzetiségünket, és iparunk

s kereskedésünk jövődjét. — Ez, a mondott két külön útoni lépésnél fogva, különböző eredményeket fog ugyan hozni hazánkra; a mennyire mégis mindkettő egymással szorosan összefügg, együttes átpillantás tárgya lehet. Amaz pedig, miután ránk nézve tökéletesen mind egy: osztrák-stájer, v. bajor bádeni német; és ismét, cseh-morva, vagy pozeni szláv-elemtől féltsük-e hazánkat és nemzetiségünket? szinte együtt s egyszerre tárgyalható.

Kik a német-vámszövetséghez csatlakozásban nemzetiségünket a hazánkba tódulandó idegen elemek által veszélyeztetni látják, nem gondolják meg, hogy a vámsorompóknak nálunk sem lesz szabad külföldi tőkések és gyárosak ellen emelteniök; mert ha ezeket tőlünk kizárjuk, s a határinkon túllevő nemzetek műkészítményei behozatalának, s így a nyugati kereskedésnek tetemesb megszorítása által saját gyárainkat emelni akarjuk: akkor sok éveken át nemcsak tisztességes ruhakelménk, de még csak darócunk sem lesz elegendő meztelenségünk fedezésére; mert legnagyobb lelkesedésünk mellett is, mellyel honi készítményeink kizárólagos használatára magunkat elszánnók, ne feledjük, hogy a puchói és gácsi posztógyár, a szatmári, palotai s még egypár gubakalló, koránsem lesz képes 15 millió ember számára kelméket készíteni? Egyébiránt, a lelkes *Franklin* sem mondá azt az angol parlament alsóházi korlátinál, hogy angol, vagy bármi más nemzetbeli tőkéseket és gyárosakat távol tartandnak hazája vámsorompói? Az angol gyártványokat — és nem gyárosakat is — akará onnan kizáratni; mit azok, kiknek nevében az angol parlament megbizottságához szólt, szinte könnyebben tehettek, mint mi. — És ott, hol

List ismételve említett nemzetgazdasági rendszere megalapításában haladott; hol „a politica-oeconomia feletti legjobb könyvet — az *életet* — olvashatá”, az északamerikai Egyesült-statusok tartományiban, a dologhoz gyakorlatilag értő földművelő az által emeli iparát s telke jövedelmeit, hogy „*kézműveseket és gyárosakat von maga körébe*”. Mi tehát, kiknél a népességi hiány olly igen érezhető, kik külföldi tőkék és intelligentia nélkül mű-iparunk- és kereskedésünkben nem is igen mozdulhatunk, vajjon arról gondoskodjunk-e: mimódon tarthatjuk leginkább távol magunktól az idegeneket?... Nem, nem! ki ezt akarja, az nem akarja azt, hogy hazánk műipari és kereskedési tekintetben valaha felvirágozzék. Magyarországnak — akár csatlakozzék, akár ne — készen kell lennie arra, hogy egy, s pedig jó ideig, külföldi gyárműveket a lehető legjutányosb vám mellett kaphasson; a külföldi gyárosokat és tőkéceket pedig, bárhonnán jöjjenek is azok, örömmel kell fogadnia. Hanem attól látszanak többen tartani, hogy megszüntetvén a Tisza forrásától a Rajna partjáig, és Adriától egész a balti tengerig a vámkorlátok, sokkal több gyáros fogna hozzánk telepedni, mint ha magunkat még Ausztriától is elzárnók? Megvallom, e körülmény engem, ki hazámhozi forró szeretetben, s magyar nemzetiségérti buzgalomban magamat fölülmulni soha senki által nem hagyom, miután gondosabban néztem a dolog lényegébe, legkevésbbé nyugtalanít; sőt azt hiszem, hogy elcinte sokkal több idegen tódulna hozzánk védvámaink, mint szabad közlekedésünk mellett: mert elzártágunk első éveiben kimondhatlanul nagy lenne nálunk a belfogyasztás, s így, ki csak különben szerét tehetné, s a kül-

tözésre kedve volna, sietne hozzánk telepedni, hogy míg jó belvására tartana, magát felpénzelhesse; miután pedig sokkal kevésb ösztönt fogna érezni a német-vámszövetséghez jelenen tartozó statusok lakosága hazája elhagyására s hozzánk költözésre, ha áruai előtt egész Ausztriával országunk is nyitva állna: a honunkba átültetendő idegen elemtől félelemnek azon arányban kell enyhülnie, mellyben szabad belvásárunk tére növekedik; e szerint tehát leginkább lesz veszélyeztetve nemzetiségünk saját független vámrendszerünk; kevésbbé Ausztria örökös német-olasz tartományivali egyesítésünk; legkevésbbé pedig a német-vámszövetséghez csatlakozásunk által. Véleményem szerint tehát nemzetiség tekintetében, midőn az idegen elem hazánkbai átszivárgását semmikép sem akadályoztathatjuk vámsorompók által, nem kell panaceát keresnünk elzárkozásunk, vagy belvásárunk megszorításában; hanem arról kell komolyan gondoskodnunk, hogy honunk népesedésével a magyar nemzetiség terjedése és szilárdulása is kívánatos, üdvös arányban, s mintegy karöltve haladjon, és ebben alkotmányos állásunknál fogva mindig hathatósan fogunk munkálkodhatni. Vámrendszerünk elrendezése ugyanis, kivált pedig olly tetemes változtatása, minőre most kilátás nyílik, a nélkül, hogy a nemzet hozzá szóljon, úgy hiszem, semmi esetre sem fogna megtörténhetni; s ha így, ám gondoskodjanak akkor a haza bölcsei arról, hogy az ország saját legszentebb érkei el ne hanyagoltassanak, hogy azok csorbulást ne szenvedjenek! „A német-vámszövetségi alapszerződésből nincsenek kirekesztve olly módosítások, mellyek a nélkül, hogy az egésznek ártalmára

lennének, egyes szövetkező statusok sajátlagos törvényhozása, vagy helybeli érdekei tekintetében szükségeseznek ismértetnek“; *) és legszükségesebb lévén nálunk a magyar nemzetiség terjedése és szilárdulása, szerezzünk ennek védet, ótalmat nevelésünkben, törvényeinkben, mellyeket alkotunk. Illy rendszabályok lehetnének például: a gyári s kereskedési könyveknek eleinte magyar-német, vagy magyar s minden egyéb idegen nyelvekeni vitele; ilyen, az üzérleti okleveleknek szinte magyar s egyéb idegen nyelvekeni fogalmazása, sat; míg aztán bizonyos határidő elteltével, ben az országban mindezek törvényerejűleg egyedül magyar nyelven vitethetnének; ilyen lehetne továbbá hajókázásunkra nézve az, hogy a magyarpartvidéki kormányshék által magyar nyelven kiadandott nyilt-, vagy útlevéllal és szabadvánnyal vitorlázó hajókon a nemzeti háromszin lobogjon; sat. És erős bennem a hit, hogy illy rendszabályok mellett nemzetiségünk, bármilly csatlakozás által is, nemcsak nem veszélyeztetnék, de sőt örvendeztetőleg erősödnék: mert azon külföldiek, kik honunkba jőnének, nem szellemi — a mi nálók egyelőre talán homokszemnyit sem nyomna; — hanem anyagi — mai világban kétségkivül leghatalmasabb — érdekeik által kényszerítettnek nyelvünk megtanulására. Másrészről, csatlakozásunkkal kormányunknak újabb tanújelét adván a fels. ausztriai ház iránti hű ragaszkodásunknak, bizton remélhetnök, sőt igényelhetnök is, hogy szent ügyében nemzetiségünknek, mellynek szilárdulása közös anyagi érdekeink által a fels. trónt

*) *Nebenius*: „Der deutsche Zollverein, sein System und seine Zukunft.“ Carlsruhe, 1835. — 5. lap.

csak szilárdabbá tenné, kész legyen hajolni megadására mindazon kedvezéseknek, mellyek azt, s általa a nemzetet mind hon, mind kün illő polczra helyezték!

Nemzetiségi szempontból tehát a csatlakozási eszme veszélyt nem rejt magában; mert hatalmunkban lesz — s pedig inkább, mint most — az idegen elemeknek megmagyarosítása: következőleg attóli idegenkedésünk annál alaptalanabb, mennél kétségtelegebb az, hogy a legszabadabb közlekedésnél is vannak példák, mellyek tanúsítják, miként képesek annak daczára is a különnyelvű lakosok saját nemzetiségöket és szokásaikat századokon át fentartani. Ott van Soprony megye; $54 \frac{7}{10}$ négyszeg mérföldnyi területén három külön ajku lakosival: hetenként legalább is kétszer, számosan gyűl össze Soprony vásárain a rábaközi magyar a kismartonvidéki svábbal, s a nagybarontáji horváltal; és elnémtesedett-e, avagy elhorvátosodott-e azért rábaköz? És higyük el, Horvátország városait sem némtesíté el csupán a szomszéd német tartományokkal szabad kereskedés, melly egyébiránt törvények által, nyelvre nézve, akadályt ott soha sem talált; hanem legnagyobb része volt abban eleinte ugyan a határőri ezredek ügyei német nyelveni vitelének; később II. József rendszabályinak, mellyek a Dráván túl — tudtomra legalább — visszabarást nem szűltok; és végül a szávántuli részek hosszabb éveken át német kormányzási rendszerének. — Alsáczsiát sem a kereskedési viszonyok, hanem igen a francia törvénykönyvek és kormányzási rendszabályok tevék és teszik közvetlenül francziává! — Ellenben, miért nem némtesedik el Trieszt? miért nem az egész ádriai osztrák-partvidék, és mi-

ért nem jelesen Lombardia és Velence, mellyek pedig Ausztria német örökös tartományival egészen szabad kereskedési közlekedésben állanak? Bizonyosan nem azért, mintha Dalmatia tán Boszniára; a trieszti kormányzék kerülete Karinthia- és Karnioliára; a lombard- és velencei királyságok pedig a *Pón* túl fekvő olasz tartományokra támaszkodnának? mert, mint látók, Alsácziát nem ótta meg a Rajnán inneni hatalmas rokon nemzetiség attól, hogy francziává ne legyen; hanem megótta különösen az, hogy a felhívott olasz örökös tartományokban a törvénykezési, és jelesen a kereskedői nyelv — *olasz* maradt, melly mellett kedves vendégek gyanánt ott állnak szinte — s úgy hiszem, nálunk is bátran állhatnának — a német, franczia, angol, sat. művelt nyugatéjszaki nyelvek is; de ezek, valamint elsőséget magoknak nem követelnek: úgy azt mindeddig nem is vihattak ki. — Hatalmasabb védszer van tehát alkotmányos, különösen pedig helyhatósági megbecsülhetetlen szerkezetünk által kezünkben, semhogy férfias, szilárd akarat és buzgóság mellett a német-vámszövetség-hezi csatlakozástól nemzetiségi szempontból rettegünk lehetne, vagy épen rettegnünk kellene!

Áttérve a nemzetgazdasági szempontra, miután megmutattam — vagy legalább megmutatni iparkodtam — hogy saját, független vámrendszerünk mellett iparunk s kereskedésünk, s így nemzeti jólétünk nemcsak nem gyarapulhatna, de sőt hazánk közjólétére káros következményeket szülnendne; azon kérdés megfajtése van hátra: vajjon inkább gyarapodnék-e az, ha Magyarország csupán Ausztriával képezne külön vámszövetséget? avagy inkább-e, ha

Ausztria német-olasz örökös tartományival együtt a német-vánegyesülethez csatlakoznék?

A műipar egyik keze az egyénileg képzelt status-testnek, mellynek másikat a földművelés képezi. Csak úgy számíthat bármelly ország is tartós jólétre, ha e két kéz munka-ereje kellő súlyarányban áll egymáshoz. Mindkettőt a kereskedés hozza összhangzatba; mindkettőt kereskedés ösztönzi, edzi erőre, munkásságra. Azonban minden nemzetnél előbb kell kifejlenni a természetnek, semmint a műipar hatalmasabb díszletre juthatna. Ez magában a dolog természetében fekszik; mert minden nemzet először is legmúlhatlanabb szükségeit kénytelen fedezni, s ezt főleg a természet által eszközölheti; a munka és tőkék pedig természetöknél fogva legelőbb oda sietnek, hol kevésbé veszélyeztetvők, hol bizonyosb haszon mutatkozik — a földművelésre; és csak ha ez egyszer annyira ki van képezve, hogy a tőke és munka nagy részére nézve már nem nyújthat oly biztos és nagy nyereséget, mint a műipari vállalatok: akkor önként vonul mindkettejük ezek felé; s midőn ez történik, akkor kezd a műipari ágak különféle nemeinek alapja szilárdul és tartósan megvettetni. Miért is a földművelési állapotból a műiparibai átmenetkor vigyáznia kell a nemzetnek arra, hogy műiparát emelni akarván, azt úgy eszközölje, hogy az által a status-test mindkét kezét ne lankasztja, ne ölje el! Hazánk, mérsékelt éghajlat alatti fekvésénél fogva, kétség kívül képes mind a természetben, mind a műiparban a lehető leghasznosabban fáradozni; political fekvése azonban olyan, hogy a kereskedés, a status-testnek említett két karjába csak úgy önt-

het tartós életerőt, ha olly országokkal egyesüend, mellyek által mind termékei, mind leendő műkésztményeinek eladására a legállandóbb, legjövedelmezőbb vásárokat biztosíthatja.

A belkereskedés mindenek előtt az, melly mind a természetnek, mind a műkésztményeknek életet, díszletet és felvirágzást szerezhethet. Minél terjedtebb s minél népesebb a belpiacz — vagyis a belfogyasztás — annál biztosabb, tetemesebb az egyes természetök és műiparosok haszna, mellyből aztán a nemzet-test köz jóléte származik. Ha tehát e kétségbevonhatlan nemzetgazdasági tételt, mellyre nézve a különböző véleményű oeconomisták is egyetértének, hazánkra akar-nók alkalmazni: minden további tétovázás nélkül elmondhatnók, hogy a német-vámszövetséghez csatlakozással vidorabb természet, életerősb műipar, s következőleg tartósban virágzó kereskedés fejletheték ki hazánkban: mint ha vámrendszerünkre nézve a német-vámegyesülethez nem csatlakozandó, hanem olasz-német tartományival külön vámrendszert alkotandó Ausztriával egyesítjük magunkat; mert amott maholnap majdnem kétszerte olly nagy népességű belvásárra számolhatnánk, mint Ausztriában. — De bármilly csalhatlannak lássék is e tétel jövődő nemzetgazdasági haladásunk tekintetében: illik meg-gondolnunk egyszersmind azt, hogy csak úgy volna az ránc 'föltétlenül' alkalmazható, ha műiparunk és ke-reskedésünk, sőt még földművelésünk elemei is nem különböznének olly végtelenül a német-vámegyesü-letet jelenen alkotó tartományokéitól; miután azon-ban tagadhatlan, hogy a mondott elemekre nézve olly szörnyű messze állunk az említett tartományok

tökélyétől, hogy mi azok mellett status-testünk második karját — a műipart — minden esetre csak lassabban juttathatnók életerőre, virágzásra; ennek tekintetéből ajánlatosbnak, sőt tanácsosbnak látszik a német-vámszövetséghez — nem csatlakoznunk. A kik tehát e szempontot kiválólag méltányolják, önként jönnek azon gondolatra, hogy a mennyiben műiparunk és kereskedésünk emelésére saját erőnkbul épen nem tehetnénk üdvsükeres lépéseket, s így csatlakoznunk minden esetre szükséges; igyekeznünk kell, hogy vámrendszerben Ausztria német-olasz tartományival — és csak ezekkel — minélelőbb egyesülhessünk.

Kénytelen vagyok megvallani, miszerint azok, kik Ausztria német-olasz tartományivali egyesületünket ohajtják, főnebb említett elemeink különbözését alig ha túl nem méltányolják. Mert igaz, így állana a dolog, és fölöslegessé lenne minden további e tárgy körüli vizsgálódás, ha a csatlakozás által csak és egyedül műiparunk gyors emelkedésére akarnánk figyelemmel lenni. Azonban én, a műipar emelkedésének szinte hő barátja, nem tudom annak felvirágzását és tartóságát ránk nézve másként képzelni, mint ha a bel- és külkereskedési conjuncturák is fontolóra vétetvén, azok összevetéséből vonjuk le a kétes jövőendő lehetséges következtetéseit. Mert mit használna, ha gyárak állíttatván nálunk, azok addig munkálkodhatnának csak bizonyos haszonnal, míg készítményeik a befogyasztás szükségait teljesen fedeznék, s ösztönük azon túl nem terjedvén, nem sokára lankadni, és majd enyészni volnának kénytelenek? mert ismételve kimondom affelőli meggyőződésemet is, hogy egyedüli belfogyasztás gyárakat fenntartani elvgre képes

még sem leend. És azt sem szabad felednünk, hogy hazánk teendője még igen soká az lesz, mi minden még nem -műiparos országoké lenni szokott: iparkodnia kell t. i., hogy mielőtt műiparos országgá válhatnék, földművelését kiképezze, sokszorított, nemesbített termékekkel a hiányzó műkészítményeket kicserélhesse, e végett pedig a lehető legnagyobb szabad bel- és külvásárt magának megszerezze; s csak ha egyszer szellemi és anyagi tekintetben annyira haladott, hogy önerejére támaszkodhatik — csak akkor fog bizonyos sikerrel saját műiparának emelése végett más nagyobb tökélyű gyár- és műiparos országoktól visszavonulhatni, és fejlődező saját műiparát védvámrendszere által virágzóvá, tartóssá tehetni. Mint főnebb is láttuk, még az új iskola sem tagadhatja azt, hogy olly nemzetek, mellyek political helyzetök-, nyelvök- s külstatusokhozi viszonyaikra nézve hozzánk hasonlítanak, csak úgy változtathatják hazájokat idővel önerejű, független műiparos országgá, ha nem korlátlan internationalis kereskedési rendszerben keresnek ugyan hathatós, általános gyógszert; hanem műveltebb, hatalmasb népekkel szövetekezve, tág és népes belvásár biztosítása által iparkodnak emelni természetésöket, és megkezdeni műiparukat.

Hanem azt mondhatná tán valaki: „hiszen van most is terjedelmes belvásárunk, s még sem emelkedhetik földművelésünk, még sem mozdulhat műiparunk“. Igen; de szabad belvásárul most szoroson csak honunkat s a társ-országokat vehetjük; ezeken túl vásárunk állása épen nem normalis. Egymaga Ausztria, a magyar termékeknek, mint többen hiszik, állandó

piacza, német-olasz örökös tartományival koránsem szabad vásár ránk nézve. Egészen más az internationalis kereskedés, mint az, mellyet mi az említett örökös tartományokkal üzünk; olly vásár t. i. mellyre mi csekély — de még is csak — vám mellett vihetünk nyers termékeket, s csak nagyobb, annálfogva lankasztó vám mellett műkészítményeket; és mellyről gyárcezikket olly csekély vámok mellett, s pedig úgy szólván kizárólag — hordatunk, az nem szabad vásár; s erről a terjedtebb, népesebb belvásár jövő hasznaira nézve nem vonhatunk kedvezőtlen következményeket. S vajjon, ha lehullnának hazánk s az ausztriai birodalom olasz-német tartományi közt létező vámsorompók, ez által természetünk és műiparunk, mind a mellett is, hogy nálunk ez utóbbi olly szörnyű alacsony fokon áll, nem fogna-e szintúgy gyarapodni, mint gyarapul az Cseh- vagy Olaszországban? — Bizonyosan fogna, s pedig nem más okból, hanem mert szabad belvásárunk terjedne; és ha a honunk nemzetgazdasági érdekével ellenkező vámrendszerben találhatók is egyik, közvetlen kulcsát az említett tartományok műipari, s ez által földművelési és kereskedési fölvergődésöknek; nem szenved kétséget, hogy azt közvetve s leginkább, a 15 milliónyi, az említett tartományokra nézve majdnem egészen kizárólagos magyar vásár eszközlötte. Ennél fogva tehát, ha talán lassabban, de biztosabban és tartósabban fogna gyarapodni nemzetgazdaságunk, ha a mi szabad belvásárunk is Ausztria és a német-vámszövetséget alkotó tartományok lakosságával szaporodnék: mert nem csupán termékeink, de még némelly — jóllehet igen csekélyszerű — műkészítményink is concurrálhatnának a nagy és népes vásár áruival.

Egyébiránt soha sem szabad szem elől vesztenünk azt, mit már fönebb is megjegyeztem, hogy még mindig kétséges: 'vajjon köz gazdagságot, s így anyagi jólétet, vagy inkább csak hatalmat szül-e a statusoknak műiparbani haladásuk?' — Nagybritánia majdnem a képzelhetőségig tökélyesítette műiparát; és mi csodáljuk hatalmát: de a legújabb idők mutatják, hogy gazdagsága nem épen olly igen irígylendő, mint egyelőre tán látszanék; mert míg hatalmát közel s messze tengerek érzik: addig kormánya több évek milliónyi kiadása fedezhetésére csak most keres új módokat; s míg a nemzet százezrei kincsekre kincseket halmoznak — addig a műkészítési s közlekedési tökély mellett is nyomorral küzdenek a milliók! És e nyomornak a gabnavám nem egyedüli oka. Reánk szinte, mint minden más nemzetekre nézve tanulságosan fejtegették e kérdés az ideci parlament alsóházi ülésiben; s én részemről meggyőződést szereztem magamnak affelől, hogy egyoldalú felfogása és kizárólagos szem-előtt-tartása a műipar emelésének és felvirágzatának, nem panaceaája a valódi nemzeti jólétnek. Számtalan érdekek szöveteznek ez eszmével, mellyek annak megtestesítésében szinte figyelembe veendőek; különösen pedig csalatkoznának azok, kik az alsóbb néposztály minden baja megszüntetésére sikeres 'vitae elixir't vélnének abban feltalálni; mert ha *Cobden* és *Ferrand* (angol alsóházi tagok) viszonos szemrehányására emlékezünk, átlátandjuk, miként át kezdi látni a brit dolgozó néposztály is, hogy midőn a honabeli gyár-birtokosak épen semmivel sem önzéstolenebbek, mint minőkül a földbirtokosokat feltüntetni szeretik:

egyedül ő — a dolgozó néposztály — az, melly mindkettő határt nem ismerő haszonvágyának súlyát leginkább érezi.

Azok által, miket legitt említék, koránsem akarám mondani: 'kerüljük a mű-, s különösen a gyár-
ipart'; nem! Azon 'sophisticus ürügy, mintha föld-
művelő országnak ovakodnia kellene a gyáraktól és
kereskedéstől', úgy hiszem, csak mosolyra adna okot
értelmesebb honfiam előtt; csak némi ligyelmezte-
sül kívántam azokat érinteni: nehogy vámrendszer-
ről gondolkozván, azt kizárólag műipar-emelési szem-
pontbul tekintsük; hanem fontolóra vegyük egyszer-
smind földművelésünk és kereskedésünk jelen és jövő
— sejthetőleges — állását s további kifejlését is;
mert csak úgy várhatunk tartós üdvöt műiparunk fel-
virágzásából, ha és mennél inkább iparkodandunk az első
lökésnél, mellyet annak adni szándékozunk, azzal a
nemzetgazdagság egyéb tényezőinek erejét s hatá-
sát is öszhangzatba hozni. —

Részletes fejtegetésébe bocsátkozni vámrend-
szeri csatlakozásunk leendő eredményinek — kivált
nálunk, hol a kereskedési adatok vagy egészen hi-
ányzanak, vagy legalább igen hiányosan jegyezték
fel — majdnem teljes lehetetlen. De, ha bírnánk is
ilyekkel, azok csak a lehetőségek nagyobb, vagy
csekélyebb alaposságára nézve tehetnének némi szol-
gálatot; mert itt valóban minden, mit mondhatunk,
minden, mit következtethetünk — 'csak hypothesis'.
Azon egy tisztán áll előttem, hogy Ausztriát azon
ok, mintha német-vámszövetséghez csatlakozása ká-
rára fogna válni német-olasz tartományai műiparának,
csak annyira, sőt sokkal kevésbé tartóztathatja visz-

sza az ahhozi csatlakozástól: mint mennyire rettenthetne ugyanazon ok vissza minket magyarokat attól, hogy a külön vámrendszert alkotandó Ausztriához ohajtsuk kapcsoltatni hazánkat; mert, úgy hiszem, sokkal közelebb áll Ausztria említett örökös tartományinak műipari élete s tökélye a német-vámszövetséget képező országok műkésztményi élete- s tökélyéhez: mint áll a mi műiparunk Ausztriáéhoz? *) Csak önmystificatio volna tehát: nekünk saját műiparunk tekintetéből azt tanácsolni, hogy csak és egyedül Ausztria német-olasz tartományival egyesüljünk: e tartományokat pedig arra iuteni, hogy szinte műiparuk tekintetéből, a német-vámszövetséghez ne csatlakozzanak? *Nebenius*, e tárgy iránt is másként vélekedett. „A britek versenyzése ellen — mond ő az érintett helyen — jobban védetve, az ausztriai gyapjú- és gyapotkelmék s egyéb különnemű műiparágak, az egyesületi vásáron sokkal több vevőt remélhetnének készítményeiknek, mint ekkorig, s nyereségöket, melly máskor idegen eladóknak jutott, az egyesület iparszorgalmával osztanak meg“. És miután Magyarország önálló vámrendszere mellett nem igen boldogulhatna; azon esetre, ha Ausztria csakugyan csatlakozni fogna, nem volna — véleményem szerint — alapos okunk e csatlakozástól idegenkedni; mert:

*) „A vámszövetségi tartományoknál — mond *Nebenius* a német-vámszövetség rendszere- és jövőjéről irt munkájában — kézmű- és gyáriparra nézve, az ausztriai örökös tartományok általában véve *alig*; Cseh- és Morvaország pedig, s az ausztriai Főhercegség *bizonyosan* nem állanak kedvezőtlenebbül.“ — Lap. 288.

I. Nemzetisedés tekintetében — mint már fönebb kifejtém — ép' annyira, vagy még kevésbbé kell tartanunk e csatlakozástól, mint ha Ausztria német-olasz örökös tartományival fognánk egyesülni.

II. Belvásárunk egyelőre körülbelől 23 milliónyi népességgel szaporodnék. Itt termékeink öt főbb nemével jutalmasan fognánk concurrálhatni. Gyapjunk, marhánk, gabnánk és borunk, kivált pedig dohányunk — miről csatlakozás esetében főleg kellene gondoskodnunk — e tömérdek szabad piacon bizonyosan nem megvetendő szerepet fognának játszani; s egyesülésünk által fölöslegünk előtt — ha maradna — távolabb tartományok piacjai is csak úgy lennének zárva, csak úgy, vagy még inkább nyitva, mint ha egyedül Ausztriával egyesülnénk.

III. Műiparunk emelkedésére e csatlakozás talán lassabban, de annál biztosabban és maradandóbban fogna hatni; mert ha felteszszük is — mit jóformán fel is kell tennünk — hogy a szárazon és vizen gyorsítandott szabad közlekedés egyelőre kevesebb tőkéseket fogna tán honunkba édesgetni: alaposan állíthatni másrésről azt, hogy a nyereség-vágy lassanként szinte többeket ösztönözne a hozzánk költözésre, s tőkéknek bel-műiparágakbai ruházására; mert itteni készítményekkel minden esetre könnyebben ki fognák állhatni a bel-versenyt, mint akár a norimbergai, akár a prágai műkészítő; miután nálunk, ha épen a napszámnak — sőt nagy részben legalább az anyagnak is — olcsóbságát nem számítónk is: mindig fenmarad még azon körülmény, hogy a nyers anyag helyben levén, annak felgyártás vagy egyéb-kénti feldolgozás végetti kivitelére, s majd ismét visz-

szaszállítására a szükséges fuvar, tőzsérdíj, biztosítási századbér, sat. megkiméltethetik. — Végül

IV. Mert a csatlakozás által átmeneti kereskedésünk és kül-vásárink is tetemesen szaporodnának, tengeri kereskedésünk pedig még inkább biztosíttatnék: miután ennek bátorságáért nem csupán Ausztria — melly jóformán még igen hosszú időre inkább csak *continentalis* hatalom fogna maradni — hanem a szövetezett statusok összes tengerhad-ereje is hatalmasan fogna kezeskedni.

Ezen okok mindegyike — legalább előttem — olly világosan, olly kétségbe-vonhatlanul áll, hogy e tekintetben minden további védekezés fölöslegesnek tetszhetnék. Mind a mellett is a másodikra nézve jónak vélem az abbani állításokat kissé bővebben kifejteni.

Kik föltétlenül hiszik azt, hogy termékeink állandó piacza '*csupán*' Ausztria, igen szűk térre szorítják jelen külvásárunkat; s úgy látszik, nem gondolják meg, miszerint annak, hogy termékeink számára távolabb tartományokban eddig is jelentősegsb piacztot nem lelénk, koránsem azon tartományok, hanem — a mennyiben t. i. közlekedési módokról áltatólagos adó-mentességünkben nem gondoskodtunk — minmagunk; részint — s pedig igen nagy részben — mai vámrendszerünk is oka. Termeszünk csak jót és sokat; eszközöljük, hogy a lajtamelléki sorompók lehulljanak, s legyünk rajta, hogy Fiumével biztos és gyors közlekedésünk létre jöjjön, s hogy a magyarpartvidéki hajókázásnak terhei csak némileg is enyhüljenek, és meg fogjuk látni, hogy piacztot dohányunk-, lisztünk-, kenderünk-,

fánk- borunk- és gyapjunknak még másutt is, s tán állandóul találunk? *) Nem kell — s ezt ismételve

*) Nem lesz talán érdekelten ide ígatni néhány jegyzéket, melyek kitüntessék ama tetemes különbséget, mely szállítási költségek tekintetében Pestről Hamburgon át Londonig; — és ismét Pestről Fiumén keresztül ugyanaddig, jelesen pedig a gyapjúra nézve tapasztalható. — E jegyzéket fumei s pesti hitelt érdemlő nagykereskedők szívesességéből bírom.

A szállítási költségek egy — bécsi mértékű — mázsa gyapjút véve fel mindenütt, következőleg állanak:

I. a) Pestről Hamburgig, egyedül a vitelbér:

K. H. közép számítása szerint	-	8 ft. 48 kr. p.
K... pesti n. kereskedőé szerint	9	„ 30 —
G... é szerint	-	8 „ 74/8 —

b) Hamburgból Londonig:

K. H. szerint	-	3 ft. — kr. p.
K.. pesti n. ker. szerint	-	4 „ 2 —
G... szerint	-	2 „ 30 —

Mindezek egyedül a 'vitelbért' illetik, s több, magokban ugyan aprólékosaknak tetsző, de tetemesb szállításnál szinte sokra menő költségek, minők például: alkuszdíj, átrakodási, zsákigazítási, biztosítási (tengelyen és vizen), vám, eladási, raktári, terhész, sat. külön számítandók; ezek betudásával pedig kerül egy mázsa gyapjú Pestről Londonba szállítva:

c) K. H. közép számítása szerint	22 ft. 30 kr. p.
K.. pesti n. keres. szerint	36 „ — „
G... számításait még nem tudhatám meg; de a főnebbiekhöz képest tehetjük legalább is	20 „ — „

II. Ellenben:

a) Pesttől Károlyvárosig tengelyen (20 nap alatt)	-	2 „ — „
[vizen, 30 nap alatt	-	40 „]
b) Károlyvárosbul Fiumoig	-	1 „ 6 „
c) Fiuméből Londonig	-	1 „ 10 „

s így Pesttől Londonig - 4 ft. 18 kr. p.

és minden főnebb érintett, u m alkuszi, átrakodási, raktári, eladási, terhész és árbozdíji sat. költségekkel együtt egy mázsa gyapju szállítása 4 ft. 30 kr., s legfőlebb: 5 p. ftra számíttatik. Minélfogva a különbség a két (hamburgi t. i. és fumei) szállításra nézve K. H. számítása szerint: 17 ft. 30. — K-é szerint pedig: 31 ft. — végül G-ó szerint: 15 p. fteft teszen. — A haszon, mely a szállítás olcsóságából e kereskedési cikkünk kivitelére, s így a magyarországi ter-

kérem figyelembe vételni — nem kell jelen helyzetünkben okoskodnunk jövőnkre, midőn Ausztria többi

mesztőkre is báramlanék, oly szembetűnő, hogy csak ohajtanunk kell: vajha minélclőbb Fiumének vitethetnének gyapjaink! — Egyébiránt nem kell felednünk, hogy kereskedőknél az üzérlet második leghatalmasb tényezője az — idő! s hogy az olesóbság tekintete, a késedelem bizonyossága mellett fölötte esökken: minélfogva Fiumén át csak úgy remélhetnők a gyapju-szállítást üzhetni, ha odáig a szállítás gyorsítottánk, Fiume és London közt pedig gőzhajózás létesülne. Télen át azonban, kivált míg a németországi vaspályák el nem készülének, nem volna háladatlan vállalat a fiuinei szállítást megkísérteni, de csak azon gyapúra nézve, melly őszszel odaszállítatnék. — Megjegyzem egyszersmind, hogy gyapjuvásárunk Nagybritanniában — hacsak a szállítási költségek lehető enyhítéséről nem gondoskodunk — maholnap gonoszúl fog állani; mert közel vagyunk ahhoz, hogy finomabb gyapjunk a porosz-sziléziai, a közép minőségű pedig a van-diemenslandi hason áruczikk által az angol vásárról kiszorítassék.

Másik nevezeteseb áruczikkünk — a buza —, összevetve az odesszai szállítmánnyal ($\frac{1}{3}$ p. mérőt számítva egy velencei mérőre = stajo veneto), következőleg áll:

a)	Odesszában (az ottani raktárakban, t. i. tehát az odátig való vitel- s egyéb költségek betudásával) egy velencei mérő	—	—	—	—	2-4 ft.	— k. p.
	[Odesszából Livornoig hajóbér	—	—	—	—	1	„ — „]
	Odesszából egycenesen Londonig hajóbér	—	—	—	—	2	„ — „]
b)	Temesvárott egy p. mérő	—	—	—	—	1 ft. 40	— 2 „ 48 „
	Temesvártól Sziszekig szállítási költség	—	—	—	—	—	25 „
	Sziszektól Károlyvárosig	—	—	—	—	—	9 „
	Károlyvárostól Fiumeig	—	—	—	—	—	50 „
	Útván a Ludovicéán	—	—	—	—	—	10 „
	Harminezad fejében	—	—	—	—	—	1 „
	s így Temesvártól Fiumeig összesen	—	—	—	—	1 ft. 35	„
	[Fiuméből Livornoig	—	—	—	—	—	20 „]
	Fiuméből Londonig	—	—	—	—	1	„ — „]

Tehát, nem számítva a buza változókonny árát az odesszai, vagy honi piacokon, hanem egyedül a szállítási költségeket tekintve, látható, hogy ha buzánkat olesóbban volnánk képesek Fiumébe szállítani: az, az odesszaival még akkor is kiállhatná a versenyt, ha ben a hazában kissé magasb áron kelne tán, mint Odesszában; mert a fiumébéli szállítás Londonig csak fél-annyiba kerül, mint az odesszából

örökös tartományival vámrendszerünkre nézve hasonló kedvezésekben részesülhetnénk; mert hogy jelenleg a német-vámszövetséggel, vagy távolabb tartományokkal nem üzünk jelentőseges kereskedést, oka főleg az, hogy most Ausztrián keresztül csak azon fölösleg megy ki leginkább, melly annak szükségei fedezésén túl fenmarad. Ez egészen másképp fogna állani, ha a tömérdek piaczon a rajnamellékinék ép' olly könnyű lenne vására, mint a cseh- vagy morvának. Mind e mellett *Becher* jegyzékéből is kitűnik, hogy három fő termékünkől, majdnem hasonló azon mennyiségnek, melly tőlünk évenként Ausztriába vitetik, onnan ismét külföldre, s legnagyobb részben déli Németország felé szállítatik. Így ment például tőlünk 1838-ban Ausztriába: 27,683.443 p. ft. értékű gyapju, s onnan külföldre: 16,487.242 p. forintnyi szállítatott; *) földtermékekben tőlünk ugyanoda: 10,897.832 p. ft. értékű; s onnan külföldre: 5,566.160 p. ftnyi; marha tőlünk Ausztriába:

*) Ha felveszszük, miként egy itteni nagykereskedő számításai szerint fel is vehetjük, hogy Magyarország évenként legalább is 100-150 ezer mázsza gyapjút adott csak magának Angliának, s mázsáját közep számítással 70 p. ft-ra tesszük, e szállítmány, melly 10¹/₂ millió ftot tenne, egymaga felüti az itt idézett őszlet két harmadát.

szállítás ugyanaddig. A főnebbi számítások szerint angliában gabna-vásárunk, az odesszaival következő arányban áll: egy vel. mérő buza, Odesszából vive, Londonban: 4 ft. p. s illetőleg 6 ft. p.; ellenben egy pozsonyi mérő (melly mint látuk, ¹/₃-dal kisebb a velencezinél) Temesvárról szállítva, Londonban: 4 ft. 15, s illetőleg: 5 ft. 23 kr., melly árkülönbséget még a szállításnak Banáttól Finnecig való bizonytalanság is nehezíti. Látható ezen adatokból, hogy az érintett czikkelyekre nézve, nem csupán, sőt nem is annyira jelen vámrendszerünk, mint inkább közlekedési módjaink hiánya

6,593.054 pengő ft.; Ausztriából kül tartományokba: 3,753.500 p. ft. hajtatott. Így tehát Ausztria vesz ugyan tőlünk; de egy, s pedig tetemes részét a hasonnemű áruknak ismét külpiaiczokra juttatja; melly piaczkok közül némellyekkel, ha vele együtt a német-vámszövetséghez csatlakoznánk, egészen szabad közlekedésben állanánk. Borainkkal a vámszövetség éjszaki tartományiban nem sokad-magunkkal; dohányunkkal pedig — kivált kissé gondosabb tenyésztés mellett — az egész vámszövetségben majdnem egyedül állanánk a vásáron. És ha ezekhez odagondoljuk még a termésnek sokszor megtörténhető mostohaaságát, vajjon nem számíthat-e gabnánk is jó vásárra e tömérdek piacon? s ha magunkat, s velünk éjszakkéleti szomszédinkat érné a szűk termés, nem számíthatnánk-e viszont jutányosb árra a piacon, mellyet magunkénak fognánk nevezhetni?

De hallom ismét, mint vetik ellenem, hogy o csatlakozással más országokat, különösen pedig Nagybritanniát gyapju- és gabna-piaczunkról eltávolítjuk. — Nem, nem! *John Bull* mint eddig, úgy ezután is, és mindörökre csak úgy, és addig marad vásárlónk, míg másutt és közelebb hasonnemű árut szintolly, vagy jutányosb áron nem kap; sőt — mint már főnebb is megjegyzém — még kedvezőbbek lesznek a német-vámszövetséggel Nagybritannia átellenében vám-

---

okozza azt, hogy külföldi vásárokon nem versenyezhetünk. — Gabnánkra nézve pedig még szükséges tudnunk, hogy liszté téve az országban — vagy csak Finnében is — még tetemesb haszonnal üzhetnénk kereskedést külföldre, hol a vám úgyszólván semmi akadály. Sztáray Albert gróf ez ügybeni szöszata 1836-ban. fűjdaom, mint sok másoké is, maradandó nyomonélkül hangzott el!

rovatink, mint most, midőn alig van ez országnak műkészítménye, melyet kereskedésileg hozzánk behoznia szabad volna; s így nemcsak el nem zárnök azt csatlakozásunk által magunktól: hanem inkább alaposan várhatnök, hogy midőn a vámrovatok áruit tőlünk ki nem tiltnák, még többet fogna venni, mint vett ekkorig, midőn cserére épen nem, vagy csak csempészeknél számíthatott, s többnyire csak készpénzzel fizethetett. Ugyanez áll minden más nemzetekhezi tőzsvizonyinkra nézve is, miután a német-vámszövetség vámjegyzéke nem *tiltó*-, hanem mérsékel *védrendszerre* van alapítva; mit Ausztria, |hahogy külön vámegyesületet akarna létesíteni, szem elől veszteni szinte nem fogna.

A mennyiben tehát a német-vámszövetséghezi csatlakozással más nemzetekkel kereskedésünk esorbulást teljességgel nem szenvedne, belvásárunk pedig tetemesen terjedne; miután nemzetiségi tekintetben egyelőre még kedvezőbben állanánk, mint Ausztriával; s miután műiparunk lassabban tán, de annál biztosan, annál tartósban fogna emelkedhetni, úgy hiszem, hogy nemzetünknek, midőn arról komolyan szó leendne, épen nem volna oka a csatlakozástól idegenkednie.

Egyébiránt itt minden csak attól függ: 'fog-e Ausztria német-olasz örökös tartományival csatlakozni akarni, vagy sem?' — Fontos kérdés, és olyan, melyet Ausztria böles kormánya legkevésbbé fog elhamarkodni. Ha fog, akkor nekünk nem marad egyéb választásunk: mint vagy külön független vámrendszert alkotnunk; vagy vele együtt a német-vámszövetséghez csatlakoznunk, s ezt annyival

is inkább lehetnök, mert nem hihető, hogy Ausztria honunk érdekét, melly szinte övé is, kül tartományok érdekinek feláldozni kész lehessen! — Legyek rossz, de hiszem, hogy ha magunk maradnánk, műiparunk- s kereskedésünknek mai pangásábuli kiemelésével s felvirágoztatásával még béke idejében sem sokra mehetnénk, hát háború alkalmával, magunk erejéből, vajjon mit csinálnánk? ha például a szti-nai torkolat, s még inkább Fiuménk elzáratnék: hová vinnők akkor terméinket, hová műkészítményinket? — — — Ha tehát Ausztria csatlakoznék, mi is vele együtt, habár némi áldozattal — csak hogy ne soha nemzetiségünk rovására — csatlakoznánk; ha nem egyesülne, akkor iparkodjunk úgy intézni dolgainkat, hogy vele minélelőbb — mind political, mind nemzetgazdasági érdekeink lehető legnagyobb előmozdításával — egyesülhessünk. Sem egyik, sem másik nem történhetik meg addig, míg adórendszerünk szabályozva nem leszen. Ezt az ismételve idézett derék *Nebenius* már 1835-ben a csatlakozás 'sine qua non' föltételének állítá, *) s én vele tökéletesen egyet ér-

*) „Könnyen megfogható, hogy az (ausztriai) monarchiának, minden tartományivali tökéletes csatlakozásáról szó nem lehet: mivel nem minden alkotó részei foglaltatnak ugyanazon közös vámkötélekben; jelesen Magyarország egy abból kizárt vásárt képez. De jóllehet azon könnyítéscken túl, mellyeket az e királyság és a monarchia egyéb részei közti közlekedés újabb időkben nyert, még sok más kívánni való marad fen: mindazáltal, általánoson ismért tények áttekintésével, majdnem egész bizonyossággal lehet állítani, hogy a monarchia külön tartományinak viszona java tekintetéből a fenálló megszorítások mindinkább tágulni fognak. Az sem szenved kétséget, hogy a mennyiben azoknak oka az adórendszer különbözésében keresendő, különösen Magyarországra nézve, csak saját jól felfogott érdekében fogna lenni, adórendszerének a többi

tek. Minthogy tehát nemzetgazdasági, s így anyagi, és — melytől ezt múlhatlanúl feltételezi — szellemi tekintetben is: *Adó* és *Nevelés* nélkül egy tapodtat sem mozdulhatunk: teendőink 'egymásutánjában' — ha még is nemzeti szükségek létesítésében szoros logikai egymásutánról szó lehet — igénytelen véleményem szerint, első az *Adó*, s pedig, *házi és országos adó*; s ennek segélyével aztán a *Nevelés* elrendezése.

A mi már Fiumét illeti, ez a csatlakozás által honunkban emelkedendő műipar, az ennek emelkedéséből a természetre is szükségkép visszahatandó nemzeti erő kifejlése, s az ezt követendő kereskedési élénkség által szinte hatalmasan fogna emelkedni. A concurrentia ugyan Trieszt és Velence által, kivált a német-vámszövetségi csatlakozással szinte, vagy még hatalmasabban fogna állani, mint ma; de valamint egy részről az ország mindennemű fölöslegének kifolyása a tenger felé bizonyosan Fiumének venné útját, mert erre a létesítendő gyorsabb közlekedéssel a távolság kevesbednék, ott pedig az áru-lerakási és kezelési költségek még igen soká csekélyebbek lenednének; másrésztől vásáraiból, mellyeket jelenen bir, hihetőleg egyet sem, legkevésbbé pedig Nagybritanniát vagy Franciaországot fogná elveszteni; mert ha ezen országok most, midőn Fiume gyárcikkeket csak akként rendelheti meg, hogy azokat csupán magos vám mellett, vagy épen ne küldhesse az

tartományokéhozi közelítése által e nehézséget elmellőzni, és gazdag természetére számára biztosítani a szabad közlekedés ama végtelen jótéteményeit, mellyek átellenében minden finánczi áldozatoknak, mellyek itt szóba jöhetnének, csak alárendelt jelentőségben kellene feltűnniök". — 288-289 l.

ország belvásárira — fáját, rongyát, gabnáját, dohányát, sat. megveszik; megvennék azokat még inkább akkor, ha műkészítményeikkel Fiume, mérsékeltebb vám mellett, biztos vásárra számíthatna az ország belpiaczain. Ellenben megnyílnának hajói terhei előtt mindazon távol kikötők, mellyeket a német-vámszövetség magáéinak vallana, s pedig, mi fő dolog, szinte olly kedvezésekkel, minőknek magoknak a szövetséges német tartományok igényelhetnének; s ezeken részint a termékek bősége és a bel készítmények olcsóbsága, részint a szállítási díjak mérsékeltebsége által a versenyt a fiumei szállítmányok könnyen kiállhatnák; hajókázása továbbá azon védelem által, mellyet olly roppant political hatalom, minőre a német-vámszövetség tengerileg is múlhatlanúl felvergődni fog — szerezni képes, olly biztosítóknban fogna részesülni, mellyet neki saját független vámrendszerünk mellett — mi magunk 'talán' soha; Ausztria egymaga pedig, mintán politicája egyelőre inkább continentalis szerepet visel, szinte csak későbbben fog még szerezhetni.

Berekesztem ezen igénytelen lapokat azon meggyőződésemm nyilvánításával, hogy a vámegyesület-rőli vitatkozásokat nemesak idő-előttieknek nem tartom: de sőt igen is korszerűknek gondolom; mert ha semmi egyéb jó oldala nem volna is azoknak, meg lesz minden bizonynyal azon üdves következményök, hogy általok eszmék fognak megpendíttetni, s időrül-időre kifejtetni, mellyek olly igen elhanyagolt politica-oeconomiánkhoz tartoznak; igen, a politica-oeconomiához: c, mamár ránk nézve is egyik legfonto-

sabb, legnélkülözhetlenebb tanulmányhoz, mely — véleményem szerint — honunkra alkalmazva, részletekben gyakran el fog térni külföldi political-oeconomiák tanaitól; az illy eszmependítések által pedig socialis állapotunk bajaira tisztább és mélyebb pillanatot vethetendünk, mi mindenesetre első lépés a baj orvoslásához szükséges közelítésre.

Kifejtett nézeteim, ha talán hibásak volnának is, legalább alkalmul szolgálhatnak arra, hogy én, s velem többen, kik azokban netán osztoznának, felvilágosítottassunk, s az igazsághoz vezetessünk. — A tárgy nagy és fontos, mert — nemzeti! Apró szempontokból nézdelni azt, menthetlen silánykodás. Nem adatott ugyan nekünk magyaroknak a világesemények felett kün figyelemre méltatandó, vagy épen elhatározó véleményt mondani; de saját érdekünkhez képest — mit ismét csak mi ismérhetünk voltaképen — mindig szabad lesz, sőt úgy hiszem, kötelességünkben fog állani szólanunk? Mélyen érzem én, hogy a tárgy itt korán sincs kimerítve: hanem vigasztaló lesz rám nézve, ha azt szerencsésen meg tudtam közelíteni; annak kimerítését ne is követeljük egyes íróktul, kik, ha porszemeket hordtak a nagy műhez, melyet hatalmasb karok képesek csak emelni, polgári tisztókat teljesítették.

Fiumét illetőleg is van még sok, miről szólni — nekem legalább úgy tetszik — itt volna ideje; s ha jelen iratom csak némi érdeket lesz is képes gerjeszteni, s így honfiaiinnál részvétet találand, ne legyen e szózat utolsó, melyet ez ügyben emeltem.

IGAZÍTÁSOK :

lap 63 sor 5. tartóm helyett, ole: tartám

„ 75 „ 21. fognak „ „ fogunk.

A

FIUMEI KIKÖTŐ.

C' est la mer, qui donne l' empire.

De la Cornillère

II. Füzet.

BUDÁN,

A' M. KIR. EGYETEM BETŰIVEL.

MDCCCXLIII.

ÖTÖDIK KÖTET

MTA KÖNYVTÁR ÉS
INFORMÁCIÓS KÖZPONT

Országgyűlésünk, melly elé olly szép, olly nagy reményekkel nézünk, elkezdődött. Az újlag összegyűlt honatyák, ha sejtésem nem csal, ez úttal főleg az ország anyagi érdekeivel foglalkozandnak. Ha így, lehetlen, hogy tanácskozásaikból Fiume kimaradjon; kivált miután a k. kir. előadások IV-d. pontja által a kereskedés felvirágzása fő emeltyűinek — a könnyű és gyors közlekedési eszközöknek — rendszeréről, s miképeni létesítéséről a' törvényhozó test gondoskodását a' hon Atyja, felszentelt királyunk felhivá; a fiumei kapitánytanácsnak 1842-iki juniusi körlevele folytában pedig több nemes megye szinte követutasításai közé sorozta már: egy Pest és Fiume közötti vaspálya; egynémelly pedig a Fiumében építendő kikötő iránti javaslatot is pártolni.

A fiumei kapitánytanács újabb körlevelében három tárgyra figyelmezteti a nemzetet; s e tár-

gyak, mellyek létetsítését pároltatni kéri, következők:

„1-ör, Nagyobb hajók biztos állomásozhatására is szolgáló kikötő építése Fiumében.

„2-ör, A közlekedési módok könnyítésének, s azok általános javításának eszközlése; ezt pedig elérhetni véli a kapitányság:

a) ha a Károlyváros és Fiume közötti Ludovicea-út a tulajdonos társaságtól országos pénzen megváltatnék;

b) ha az ország középpontja Budapest Fiumével, s illetőleg a tengerrel vaspálya által összeköttetnék;

c) ha Eszéktől, vagy legalább Sziszekttől Fiumeig *) szinte vasút építtetnék; és

d) ha általában az ország belrészeiben is az utak jobb karban tartatnának, mint tartattak ekkorig.

---

*) E pont — legalább nagy részben — már a b) alattiban foglaltatik, s azért itt talán inkább Károlyvárosig értendő? ... Ha a Ludovicea-út megváltatnék, s a pestfiumei vasut Károlyváros felé létesülne: külön vonalra Károlyvárostól a tengerig nem lenne szükség. Vagy Eszék és Pest között — a Duna mentiben is — építessek egy másik pestfiumei vaspálya??

„3-or, A sziciliai sónak magyar partvidékre szállíthatása végetti engedelem kieszközlése úgy, hogy szabad volna azt, a földközi tenger délnyugati s nyugatészaki kikötőiből teher nélkül megtérő hajóknak a kir. kincstár számára behozni, mint szabad volt 1809 előtt.“

*

Nem fejtegetem jelenen e körlevél tartalmát: munkám első füzetében az első pontot — melly nélkül nincs, és nem lehet Fiumének szebb jövőre kilátása — bővebben előadám; s ugyanott érintém a második, és harmadikat is; s ezt különösen, mint helybeli körülményeknél fogva egyik hatalmas eszközét a' magyar partvidéki hajózás emelésének. (Az 55. lapon c. alatt.) — Maga a körlevél eléggé motiválja a kapitánytanács igen üdvös kívánatát: noha ohajtható volt volna, hogy az *a, b, c,* alatti pontok egymással nagyobb öszhangzathozva, szabatosan határoztattak volna meg.

Jelen füzetkében némi adatokat akartam csak nyújtani Fiumének, mint politikai hatóság és szabad-kikötőnek ismertetésére, s bemutatni egyszer-

mind a közönségnek fiumei hazánkfia *Bainville József* — jeles gyakorlott mérnök és építész — által készített nagyszerű tervét a Fiumében nemzetéhez illőleg építendő kikötőnek.

Pesten , 1843-diki májusban.

Császár Ferencz.

I.

Általános nézetek.

„A szegénység szárnyát szegi a' magasra repülni akarónak“ — mond Paolo *Sarpi* a' velenzei köztársaság hivatalainak betöltési módját magasztalván. — És Sarpinak, legalább ebben, igazza volt.

Nem azért kezdem iratomat e lángeszű férfiú szavaival, mintha tanainak általában kedvelője volnék. Nincs semmi távolabb lelkemtől, mint akár a hatalomnak törvénytelen módokat, alacsony eszközöket ajánlani ereje fentartására, szilárdítására; akár pedig nógatni a polgárokat törvényeik, és szokásaik halomra döntögetésével sietni anarchiára: hanem kezdem, mert olly érezhetőleg látom teljesülve azok mély igazságát nemzetemen.

Alig van ember- s polgárerény, alig tűnik fel szent és magasztos tett, avagy csak eszme is a

társadalmi élet tágas körében, melyet a Magyar koronként felfogni, méltányolni és gyakorolni nem tudott, nem akart — sőt melyet fel nem fogott, nem gyakorlott volna! Nem hizelgek; nemzetem történetének évlapjai szólnak itt. A hizelés ideje, kivált korunkban, még a majomszeretü magyarrá nézve is lejárt; de sőt annyira jutottunk, hogy — mint aranykastélyok után soványok — többnyire csak feltjait látjuk már hajdani s mai nemzetéletünknek, s pedig nem csupán az eszményletben, hanem a valóságban is!...

Mint van tehát az, hogy mi magyarok, fogékonyak különben minden nagy és nemes iránt, annyi nógatás, korholás, önbiztatás és ösztönzés daczára sem mozdúlhatunk a honboldogság, a nemzetnagyság felé egy tapodtat is?

Sarpi megfelelt e kérdésre: „A szegénység szárnyát szegi a magasra repülni akarónak.“

Évek óta nagy zajjal csattogtatjuk nemcsak szájainkat, de szárnyainkat is; és ha valaki amúgy elfogultlanul nézné a' távolbul, mint erőködünk tollútlan szárnyainkkal magasra emelkedni, bizony jó ízüt nevetetne fészekfentői nyomoruságunkon!... Leizzadunk ollykor sok drága cseppet erőködésünk közben homlokunkról, s feledjük, hogy meg-nem-nőtt, vagy lekopasztott szárnyainkkal repülni csakugyan nem lehet. Arról pedig,

hogy tollacskaíinkat valamikép megnöveszszük, nem igen gondolkozunk; — legalább nem gondolkozunk úgy, mikép az nemzethez kissé illőbb volna.

Szegények vagyunk — szegények!

S e szóval mindent megmondtam. — Zaj és láрма mit sem használnak. Kár, hogy a francziák e szép mondatát: „Aide toi, et Dieu t' aidera,“ noha egy idő óta olly sokszor elsajkoljuk, még is olly nehezen tudjuk „megmagyarítani.“

„Segítsünk magunkon, s az ég megsegítend.“ Így kellene szólnia a magyarnak, anyagi érdekeiben, a franczia után; s egyúttal meg kellene kezdnie a magán-segítést; mert a kegyesség a mi kedvünkért ma már nem igen tesz csodákat, s nem teremt sem mac-adamizált utakat, sem csatornákat, sem vaspályákat; sem halmokat rónákká nem lapít, sem terjedelmes posványokat és bűzös mocsárokat termékeny buzaföldekké már nem változtat.

„Nem tehetünk semmit, mert szegények vagyunk.“ — Így szól nálunk a nagy többség. Én pedig sok másokkal azt mondom: „szegények vagyunk, és szegényeknek kell maradnunk — mert mit sem teszünk!“

Ez már valóságos „hibás kör.“ S vajjon meddig fogunk még e „hibás körben“ mozogni?

Nem kör az, mellyben mi mozgunk; csak mi akarjuk azúl nézni. — A' körnek nincs kezdete, nincs vége, mint nincs az öröklétnek; ellenben a mi hibás nézetünknek valamint kezdete van, úgy lehetne vége is — csak komolyan akarnók!

A kezdet ott leendne, hol a cselekvés venné elejét. Az első lépés a' cselekvésben — első fogna lenni a szegénység megszüntetésére is.

Egyénekül nemzet, noha egyénekből áll, sohasem vehető. Egyes szegény ember, gyakran a' legjobb, legszilárdabb cselekvési akarat és készség mellett sem mehet semmire. Szegénysége mindenütt, és mindenben szárnyát szegi. Magát jövedelmezőbb munkára nem képezheti; s gyakran még képességéhez illő munkát sem kaphat. Rajta csak a vak szerencse segíthet, ha szeszélyében őt néhány száz, vagy ezer forinttal megajándékozván, olly helyzetbe állítja, hogy magát munkára képezhesse, munkát találhasson.

Nemzet sohasem szegény annyira, hogy gazdagulását vak szerencsétől kelljen várnia. Benne mindig rejtezik annyi erő, annyi képzettség, hogy a gazdagulási munkához foghasson. Neki csak akarnia, csak kezdenie kell tudni. Ha erőkézsége van, nála a' munka sohasem hiányozhatik; a czél-szerű munka pedig mindenkor meghozza a bért.

„PéNZ pénzt csinál“ — mond a practicus angol. Ugyan kísértsük meg valahára mi magyarok is, kik — közbevetőleg legyen mondva — olly igen szeretjük a politikai theoriákban mestereinkül venni az idegen nemzeteket, kísértsük meg, mondom, utánozni ezen közmondását a ‚practicus‘ angolnak.

„Nincs pénzünk, — szegények vagyunk!...“

Nem vagyunk annyira szegények, hogy egypár százezer forintot össze nem tehetnénk. — Kezdjük csak el egypár százezer forintot fordítani évenként közvállalatokra, s az így beruházandott pénz pénzt hozand.

„Hátha nem sikerül a mű, mellyre e kevés pénzünket is fordítanók?“

Meglehet. — Mindenesetre, mielőtt pénzünket kiadnók, szükséges leend jól kifőzni a' tervet, melly szerint költségeskedni akarunk: különben ugy járhatnánk, mint — színházi oblatumunkkal!...

Azonban néhány százezer forint nem visz koldúsbotra egy nemzetet. Én ugyan nem szeretném, ha a vállalat, mellyet a nemzet illyképen felkarolna, mint eddigelé már sokszor megtörtént, dugába dőlne: mert ha igaz is, hogy anyagi érdekek tekintetében egész nemzet könnyebben kisínyli a rossz véget ért kísérletet, mint egyes tőzsér nyereszkedésre tett tőkái veszteségét: nem kevésbbé

igaz másrésről az is, hogy nemzet által tett illy kísérletek felsülése tömérdek kárt vonhat maga után a nemzetre — erkölcsileg! A csüggedés, melly ekkép okoztatik, megakasztja a kísérletek fonalát, s visszavetheti az országot a felsült kísérlet előtti szunyadó állapotnál gonoszabb lethargiába. Nálunk magyaroknál, kiknek erényei közé a vállalkozási szellem egyáltalában nem számítható, s következőleg kikben az épen nem fejltetett olly szilárdságra, hogy „ismét, és újra“ mernénk, ha egyszer felsülénk: mindenek felett kell őrizkednünk olly tervek kivitelerei költségeskedéstől, mellyeknél — legalább erkölcsileg — nem nyerhetünk biztosítást a jó süker felől.

Fiume valahai felvirágzását sokan ábrándnak, álomnak, avagy legalább is „pium desiderium“-nak tartják minálunk. Vannak, kik azt jelen helyzetünk tekintetéből egészen fölöslegesnek hiszik.

Ez utóbbiakhoz nem szólok; mert „hideg számolásait“, mellyek közben hazánk jövőjéről nemzetnagysági tekintetben, ugy látszik, teljesen megfeledkeznek, bolygatni nem akarom. — Amazokban a magyar érzést nem ölte el az „ész“ egészen: azért egypár szót hozzájuk.

„A hatalmas Triest közelében lehetlen, hogy Fiume pangásából kiemelkedhessék.“ Igy szólnak igen sokan. — „Minek nekünk tenger, midőn

nincs mit odavinnünk.“ Ezt mondják mások. — „Gondolkozunk előbb arról, hogy póraink bojtos gatyá, szennyes ing, zsiros bunda, rongyos guba, és nyomorú bocskor helyett, posztónadrág- és mellényhez, dolmány- és köpenyhez s a t. szokjanak.“ Ekkép okoskodnak ismét többen... S én tisztelem véleményöket: mert csakugyan van valami a dologban. Különösen pedig a Triest közelségét ellenvetők szavai bizonyosan igazság lesznek, ha a mellett állhatatosan megmaradván — mi, köztünk szólva, épen nem kerül nagy fáradságba — nemcsak hogy Fiume érdekében mit sem teszünk, hanem férfiasan munkálkodunk a máris hatalmas Triestében. — Hogy az 1840: XL. törvényczikkelybeli kedvezésből Triest napjainkig hasznot nem huzott, az nem a mi érdemünk. Míg e törvény áll, addig nem lehetlen, hogy az épülőben levő bécs-triesti vaspályához egy ág ne építessék hazánkból; s akkor én is igen elhiszem, hogy „Triest közelében Fiumének lehetlen pangásából kiemelkednie;“ sőt elhiszem, hogy lehetlen kereskedése mai élénkségét is el nem vesztenie. — De még ezen ág sem szükséges arra, hogy Triest Fiuménket teljesen elölje: mert a Pest és Bécs közötti dunavonalon kiszállítandó áruk a bécs-triesti vaspályán is megtalálандják a kifolyást a nélkül, hogy azokból Fiumének csak egy fontnyi is

jusson?... Egyébiránt Fiumének Triest közelébeni felvirágzása koránsem leendett első példa a kereskedés történetében. Hiszen így emelkedett fel Livorno — Pisa és Genua; így maga Triest az egykor világhírű Velence közelében! És ki az, ki a kereskedés jövőjének vastag lepelbe burkolt titkait egész, vagy csak némi bizonyossággal is megjósolni merné?...

Azonban én sem vagyok olly véleménynyel, mintha egy Fiumében építendő kikötő, egy Pest és Fiume közötti vaspálya, egy Eszék és Károlyváros közt eszközlendő vizi vagy szárazföldi könnyebb közlekedés, s még egypár illy munka létesülése rögtön felvirágoztathatná kereskedésünket, jólétet, bőséget, kincset áraszthatna tüstént hazánkra. Illy egyes vállalat, avagy kettő-három is külön, vagy együttvéve, még nem emelendi Fiume kereskedését oda, hol például jelenen Triest- és Marseilleé, Londoné, New-Yorké van; és nem emelendi Magyarországot olly fokra, minőn áll csak az osztrák német-olasz örökös tartományoké, Franciaországé, vagy épen az éjszakamerikai egyesült Statusoké és Angliáé. Az illy remények valóban rózsa-álmak leendnének, minőket álmodhatni pedig bizony koromhoz sem illenék már! Azt hiszem én, hogy a nemzedék, melly a vállalatok létesítését megkezdendi, melly a magot elhintendi,

talán még csak csiráját sem fogja látni a' kereskedés virágzásának, s annál kevésbé fogná megérhetni a gyümölcsözés, meggyümölcs-szedés idejét? De vajjon, mivel mi nem láthatandók fáradozásunk sikerét, mit se tegyünk-e mi? haszontalanul, s arróli végtelen vitákkal fecséreljük-e el a jelen drága perceit: „nagyok, hatalmasak leszünk-e vagy sem, ha némellyeket megkezdünk?...“ És ha legközelebbi utódink folytatják a' mi semmitnem-tevési, hiú vitatkozási rendszerünket, vajjon lesz-e, lehet-e jövője hazánk boldogságának, és nagyságának?

Egyénekből is utálatos a' túlvitt önzés bűne: mennyivel utálatosabb leendne tehát az egész nemzetnél, mellynek nem napokra, nem rövid évekre, hanem századokra kell számítnia életét!

Félre tehát az örök kérözéssel, az akarás és cselekvés közti kínos vajudással! Szülelessék valami, de illőbb nemzethez, mint a hegy egere a soká vajudott bérczekhez. — Kezdjünk, fogjunk munkához. Ha nincs erőnk — azaz: pénzünk — sokat tehetni: tegyünk kevesbet; annyit, a mennyit kezdő vállaink megbirnak, de „tegyünk“ már valahára!

Kereskedésünk emelését pedig ne akarjuk most mindjárt rendszeresen munkába venni. Tudom, vannak e tekintetben országgazdasági elvek,

mellyeket rendszerbe állítva kell és lehet csak kifejteni, hogy czélt érjünk, s ezek rendszerítése nélkül sok áldáshozót bizony mi sem igen fogunk tehetni; de ne higyük, hogy a kereskedés emelésére szolgáló módokat s eszközöket „rendszeres egymásutánnal“ mi, vagy akárki is kiszabhassa, létesíthesse. A számokkal legtöbbet vesződő kereskedés összefüggésinek legközelebbi jövőjét sem lehet mathematicai bizonyossággal kiszámítani: mi-kép lehetne tehát csalhatlansággal állítani, hogy e, vagy ama mód leend a legsükeresebben célra vezető? De azért semmit-nem-tevésünkben se vesztegeljünk már tovább, hanem tegyük meg a kezdetet ott, hol legtöbb biztosság mutatkozik arra, hogy fáradságunk, költségünk — ha úgy tetszik, áldozatunk! — sükeretlen a cél elérésére nem leend.

A mai kereskedői nagy nemzetek mellé mi most rögtön nem állhatunk. Habár varázsvesszővel birnánk is a közlekedési eszközök létrehozására, s hazánkat egy pillanat alatt csatornákkal, töltésutakkal, vaspályákkal, vagy épen a legujabban feltalált léggözhajókkal látnók is el: mi Anglia, Németalföld vagy Francziaország — kereskedési tekintetben — sem lennénk még. Idő és türelem, fáradság és csüggedetlen kitartás hozandják meg a gyümölcsöt. Idő kell arra, hogy a megrogzött

nemzeti előítéletek megszűnjenek, hogy erkölcsi és anyagi közrehatás fejlődjék közöttünk; s idő arra, hogy csak minhasznunkat is belátni, s annak ösztöne által munkálni tanuljunk! Egyének kínosan vetkezik le a megszokottakat, s hát egy nemzettől azt kívánjuk-e, hogy kevés év alatt százados szokásai salakjait lerázva: egészen tisztult szellemmel szálljon az újabb kor magasröptü eszméivel versenyre? Szeretem én, hogy vannak, kik erre szakadatlanul figyelmeztetik, tüzelik, kik Peru apadatlan aranybányáihoz tökéletes polgárszabadság vitorlás kocsiján iparkodnak vezetni, sőt röpíteni polgártársainkat: mert találkoznak, kik örömet ringattatják magokat rózsálmakba, s kiknél inkább hat, inkább hevít tette is illy szép mese, vagy ábrándkép, mint — a való. De legyenek ollyak is, kik lehetőséget tüzzenek ki czélul, mellyet valószínűleg el- és megérhessen a közelebbi nemzedék; mert az álomkedvelőkön túl vannak még nagyszámuak, kik a komolyabb valót s igazi hasznukat keresik, s egyelőre a nemzetnagyság és honboldogságnak kissé csekélyebb fokával is beérnék!...

Miután tehát mi egyszerre nemcsak mindent, de még csak sokat sem tehetünk; miután erőnk csekély, a teendők tömege pedig tömérdek; miután a cselekvés perczeinek — ha örökre mai szomorú pan-

gásunkban senyvedni nem akarunk — bekövetkezni kell, s miután közlekedési eszközeinket nagy és hatalmas nemzetek módjára egész rendszerrel fölkarolni és létesíteni képesek nem vagyunk: nyuljunk zsebünkbe, s nyujtsunk néhány fillérkét oda, hol mind a vállalat valószínű sikere előrelátható, mind a nemzetnagyság és honboldogság egykori hatalmas tényezői egyikének előidézése rejlik. — Kezdjünk tenni valamit Fiumével és Fiumében!

„C' est la mer, qui donne l' empire“ — tenger adja a hatalmat — mond De-la-Cornillère.

Ez olly alapmondat, melly nem szorúl bizonyítékokra. *) — A hajdani gyarmatosító phönicziaiak, a cholchusi aranygyapjat kereső görögök, utóbb Carthago, Velence, Genua és Spanyolország, újabb időkben Hollandia, Anglia, Franciaország, napjainkban pedig a fekete és balti tengerek partjait kegyelő Orosz, tettel bizo-

---

*) Az elhírvült *List* által szerkesztett „Das Zoll-Vereins-Blatt“ című lap 2. számában is több idevonatkozó sententia olvasható. Közölök én csak az egypártakárom felhozni: „Kinek tengerben nincs része, az ki van zárva a világ jó dolgaiból és becsületéből — az a mi jó uristenünk mostoha magzata.“ — „Tengerben lelnék a nemzetek erősítő fürdőt, ott frísítik fel tagjaikat, üditik szellemöket, s teszik azt fogékonyná nagy dolgok iránt;“ s a t. Nem de szépek?! Arról, hogy igazak, a hajdani s korunkbeli történetek lapjai kezkeskednek.

nyíták be, hogy a hatalom csak tengereken szerezhető.

Van nekünk is tengerünk. Szűk, az igaz; de akkora, hogy befogadhatja s kielégítheti józan vágyainkat; s mi a dologban legfőbb: egészen közvetlen birtokunkban van! Siessünk hasznunkra fordítani a gondviselés e jótéteményét. Dicső őseink küzdöttek annak partján, vérökkel szerzék azt a nélkül, hogy a szerzett kincs értékének megismerésére, használhatására engedték volna őket eszmélni a honfentartás súlyos gondjai. Minket e gondok nem aggasztanak annyira, mert irva van: „ha minmagunk meg nem gyilkoljuk magunkat, élni fogunk!“ Iparkodjunk tehát eldődink hibáját pótolni, s egyesek szolgálatára kényszerítve, hazánk közjávára fordítani a hullámokat, mellyek közé apáink vére vegyült; s a hatalom, mellyet a tengerek nyujtanak, előbbutóbb bekövetkezendik.

Nem akarom újra és ismét fejtegetni azon elsőbbséget, melly Fiumét és szűk öblét, kereskedési tekintetben, a duna-fekete-tengeri vonal fellet illeti. Ki az időszi sajtó útján felhozott okok olvasása, s az aldunai fejedelemségekben kifejlett legújabb események kellő méltánylása után sem tudná elhatározni: mellyik vonalnak adja e kettő közül az elsőbbséget? azt én már hiába oktatnám. — A dunatorkolati zárhoz, mellynek

nyitója Oroszország kezében van, s a Török birodalom hosszú vonaglásihoz, napjainkban a dunamelléki tartományokbani political zavarok járultak. Mikép, és hová fejlődnek ezek? igen bizonytalan, s kereskedésünk itteni menete e tartományok problematicus állásával karöltve járand. Fiume ellenben, s a magyar partvidék általában — miénk! Itt bizonyosan nem építünk homokra; és ha jövője van külkereskedésünknek, az — egyes, de mély meggyőződéseim szerint — Fiume mellőzésével nem fog soha bekövetkezhetni.

Aranyhegyeket azonban itt se ígérjünk magunknak: noha elszánt férfias akarat sokat tehet. Annyi bizonyos, hogy kikötőt építve Fiumében, csak azt teszszük, mit, mint nemzet, minmagunk érdekében tenni tartozunk, s mi nélkül Fiume jövőjét előre megmondhatjuk — vég lankadás, örökös nyomoru tengés! Más nemzetek, s jelesen legujabban a németek tengert, s csak tengert ohajtanak: nekünk volna tengerünk, és mi nem akarnók már valahára tudni, hogy tengerünk van?!..

II.

Fiume — mint önhatósági testület.

Fiume, mint város és kerület, hazánk egyik független önállásu hatósága. Hozzánk törvényeink szent kötelékivel fűzetik, s valamint alkotmányunk jóvoltiban és szabadságiban — helybeli szokásai és statutumai mellett — osztályos: úgy terheink viselésében is részes; és noha 1807-ben mint „város és szabad kikötő“ becikkelyeztetvén, követei részére a Rendek táblájánál „illető ülés és szavazat“ biztosított: szavazat dolgában az országgyűlési tanácskozások körül, honunk egyéb kerületei és sz. kir. városai követeinek sorsában osztozik.

Jelenen odafejlettek a körülmények, hogy a kerületek és sz. kir. városok, követeik országgyűlési szavazatára nézve, némi kedvező változást

várhatnak. E szavazatkérdésből Fiume sem maradhat ki. Nemes Pest megye is követutasításai IX-ik pontjában, gondoskodott arról, hogy Fiume követeinek országgyűlési szavazata iránt is intézkedés történjék.

Illy állásában a dolgoknak helyén hiszem Fiume önhatósági szerkezetét, s közigazgatási rendszerét — rövid vázlatban — megismertetni.

Fiume három minőségben tűnik fel a publicista előtt: a) mint város; b) mint kerület, és c) mint szabad-kikötő. — Ez utóbbit külön fejezet tárgyává teendő: itt a két elsőrül, mint egymással elválaszthatlanul összekapcsoltrul szólандok.

Fiume régi időktől óta, mint magát önalkotta törvényekkel igazgató municipium jelenik meg a történetben. — Az ausztriai főherczegek birtokába jutván, azok iránt mutatott tántoríthatlan ragaszkodásaért, I. *Ferdinánd*, 1530-diki juliusban biztosította rendszerezett statutumai szerinti közigazgatását; midőn I. *Miksa* német császártól már 1515-ben „leghűbb“ melléknevet nyert. Később I. *József* és VI. *Károly* császárok, mint szinte dicső emlékezetű királynénk *Mária-Terézia* is, statutumait megerősítették. Mint egészen külön, öngazgatási municipiumot akarta Fiumét tekinteni III. *Ferdinánd* is; s mint „egyéb ausztriai tartományoktól különvált“ hatóságot ismeré azt el

szinte VI. *Károly* császár is az által, hogy a „pragmatica sanctiot“ a fiumei kapitányság által 1725-iki novemb. 29-d. tartott tanácsában aláíratta. Ugyancsak VI. *Károly* császártól nyere 1725-diki dec. 19-d. szabad-kikötői kiváltságát is, miután már nyolcz évvel előbb, Triesttel együtt, olyannak nyilvánított, mikép azt alább látni fogjuk.

Mária-Terézia által 1779-d. apr. 23-d. Bécsben költ kegyes kir. betestesítési oklevéllel „*Fiume városa területével, mint továbbá is külön, Magyarország szent koronájához kapcsolt terület*“ tekintetni, s mint ilyen kezeltetni rendeltetvén: önigazgatási állásában jövőre is kegyesen meghagyatott; statutumaira nézve pedig határoztatott, hogy „valamint az ország egyéb törvényhatóságainak beligazgatásukat illetőleg statutarius joguk megvolna: ugy statutumai használatában Fiume is — de az ország törvényei sérelme nélkül — továbbá is megmaradjon; a mennyire pedig azok némelly pontjai Magyarország, s a hozzákapcsolt országok és tartományok rendszerével nem egészen egyeznének meg: azok kiküldöttség által megvizsgáltatni, s legfelsőbb kir. helybenhagyás végett fölterjesztetni rendeltettek.“

Jött a franczia foglalás, s Fiume — miután az 1807: IV. szerint mint Magyarországhoz tartozó hatóság becikkelyeztetett — a szávántuli ré-

szekkel együtt 1809-ben francia kormány alá jutott. — Dicsőült fejedelmünk I. *Ferencz*, teljesítve a nemzet hő kívánatát, 1822-diki július 1-én költ k. k. leiratával a visszafoglalt szávántuli részekkel együtt Fiumét is, s az egész magyar partvidéket, országunk koronájához visszacsatolta, s Fiumét önigazgatási jogaiban megerősítvén: 1833-diki június 3-kán költ k. k. rendeletével belkormányzási ügyeit szabályozta; midőn az 1836: XIX. t. cz. ismét a város és kerület polgári s büntető törvénykezési rendszerét állapította meg; e t. cz. 3-ik §-a következő szavaiban: „Fiume városa és kerülete, mind a szabad révpartok jeles tekintetéből, mind pedig azért, mivel az ország megyéitől elkülönözött testet képez“ — Fiumének külön, független hatóságát is világosan kimondván. Az 1840-ben keletkezett hiteltörvények végül a váltó- s kereskedési ügyeket rendezvén, Fiumét illetőleg a betáblázási rendszert eddigi állapotjában továbbá is meghagyák.

A kerület és város ügyei felett és iránt a kapitánytanács intézkedik, mellyben az — ő felsége által nevezett — fiumei s magyarpartvidéki kormányzó, mint kapitány (vagy ennek nem léte, vagy akadályoztatása esetében, a kir. kormányzéki első ülnök, mint alkapitány) elnöksége alatt, a patricius tanácsosok és a polgárság képviselője

foglalnak helyet. A kapitánytanács összehívása az elnökség jogaihoz tartozván, s arra: mikor kelljen azt tartani? bizonyos határidő kitűzve nem lévén, a kapitány — s illetőleg alkapitány — belátására van bízva: azt mikor és mennyiszer az ügyek s körülmények kívánják, tetszése szerint összehíni, s a tanácskozásokat addig folytatni, míg a szinte általa tárgyalás alá bocsátandó ügyek befejezve nincsenek. — E tanácsban az előadói tisztelet a városkerületi tanács birái teljesítik, a jegyzőkönyv vitelével a kapitánytanács titkár lévén megbízva. — A tanácsban, mellyre a patriciusok — ősi szokás szerint — harangszó által hivatnak meg, a jelenlevők többsége határoz.

E testület — mellynek tagjai egykor, az 1779-diki betettesítési kir. oklevél 4-d. pontja szerint is, „nagy“ és „kis tanácsbeliek“-re különöztettek, s ezekből jelesen a birói s egyéb első rendü városi tisztviselők választattak — önmagát olly formán egészíti ki, hogy — a patricius tanácsosoknak 50-re határozott száma ujabban szinte megszűnván, s mamár határozatlan számig szaporíttathatván *) — a tanácsban a kapitány, vagy az önmaga, vagy a tanácsosok bármellyike által ajánlott egyéneket — ha mégis ez utóbbiak a felvételre szótöbbséget

*) A patricius tanácsosok száma jelenen 136. Ezek közül Fiumében lakik 63.

nyernének — patriciusokká kinevezi. A fenidézett 1833-d. k. k. rendelethez képest a „patricius-családok“ tagjainak, ha különben erkölcsi és szellemi tulajdonaikra nézve kifogás alá nem esnek, a tanácsba-jutásra elsőbbség adatván. Az ekkép patriciussá nevezett egyén a kapitánytanácsban fölesküdvén, oklevelet nyer, mellynek erejénél fogva részére azon kiváltságos jogok, mellyekkel egyéb fiumei patricius-családok felruházvák, biztosítottak. — Hajdan e családok, mint helybeli nemesek, több kiváltságokkal birtanak; de ezek legújabb időkben a kapitánytanácsbani részvehetésre, a tagjaikból ujonczállítás és katonai beszállás köteleességétől mentességre olvadtak le: midőn többire nézve a város és kerület többi lakosai minden egyéb terheiben részesülnek.

A kapitánytanács közvetlenül a m. kir. Helytartótanáctól levén függésben — mellyhez mindazáltal az ottani kir. Kormányzék útján teszi felterjesztéseit, s mellytől ugyanazon úton veszi a felsőbb intézvényeket is — a városi tisztviselők kinevezésében, mint szinte a város-kerületi pénztár kiadásai és bevételei kimutatásában is (budget) többsége által határoz. *) A hivatalosok évdíjai fel-

---

*) A város-kerületi pénztár állapotja 1834-ben — melly idő óta egyébiránt mind a bevételek, mind a kiadások rovatai tetemesben változtak — következőleg állott:

sőbblig levén meghatározva, ezeken kívül, felsőbb helybenhagyás reményében, nemcsak jutalomdíjakat s kisebb házi költségeket utalványozhat pénztárából: de tehet nagyobb szerű előlegezéseket is olly építvényekre, mellyeket a közigazgatás ügyeinek rendesb folyamata, a hajózás és kereskedés érdeke, s így a város és kerület lakosainak jobb-léte szükségesképen megkívánnak.

Minden város-kerületi tisztviselő kinevezését az elnökség (kormányzó-kapitány) közbejöttével, a kapitánytanács gyakorolja ollyformán, hogy az „igazgató kapitánybirót“ (judex rector capitanea-

Bizonyos bevétel:

A kibérlett boradó egyévi jövedelme:	60,150	ft.	—	kr. 1)
Mészárszékek bérlete	-	-	-	1,200 „ — „
Boltok s kávéházak díja	-	-	-	1,000 „ — „
Ház-, föld-, s egyéb adók	-	-	-	720 „ 59 „
				63,070 ft. 59 kr.

Bizonytalan (közelítőleges) bevétel:

A triesti útoni vámsorompó	-	-	-	1,000 ft. — kr.
Törvényszéki díjak	-	-	-	1,000 „ — „
Színház-jövedelem	-	-	-	2,000 „ — „
Gabonamérési díj	-	-	-	200 „ — „
Egyebek	-	-	-	1,250 „ — „
				5,450 „ — „
összesen:				68,520 „ 59 „

1) E jövedelem jelenen : 61,250 p. fra megy. (Eco d. L. U. 16. sz.)-

lis) ki — mint alább látni fogjuk — a város-kerületi tanácsnál elnökösködik; úgy szinte ma már az „igazgató első község-birót“ (judex rector communitativus primus) is, a kapitány önmaga nevezvén ki: azok választás alá nem jönnek; a többi hivatalbelieket — odaértve az „igazgató második“ — „harmadik“ — és „negyedik község-birákat“ (ju-

Megállapított kiadások:

Tisztviselők fizetése	-	-	-	13,834	ft.	30	kr.
Enekiskola	-	-	-	800	„	—	„
Elemi iskola	-	-	-	1960	„	—	„
Szegény- s dologház segélyzése	-	-	-	3,000	„	—	„
Ugyanannak rendkívüli segélyzet	-	-	-	2,000	„	—	„
Sussáki bér Buccarinak	-	-	-	700	„	—	„
Színházi előadások segélyzése	-	-	-	1,000	„	—	„
Egyebekre összesen	-	-	-	2,695	„	24	„
				25,989	„	54	„

Közelítőleges költségek:

Írószerekre	-	-	-	1,000	ft.	—	kr.
Fogház ellátására	-	-	-	1,200	„	—	„
Tized megváltása	-	-	-	1,000	„	—	„
Köz épületek javítása	-	-	-	800	„	—	„
Utak, csatornák, vízvezetők igazítása	-	-	-	8,000	„	—	„
Utcza-világítás	-	-	-	1,500	„	—	„
Országgyűlési s egyéb napdíjak	-	-	-	3,000	„	—	„
Esetleges rendkívüli kiadásokra	-	-	-	5,000	„	—	„
Egyebekre	-	-	-	7,550	„	—	„
Adósságok kamatai	-	-	-	785	„	10%	„
				29,835	„	10%	„
összes kiadás:				55,825	„	4%	„

dex rector communitativus secundus — tertius — quartus) is — a kapitánytanács szavazatok többségével választja: és pedig a birákat, kapitánytanácsai titkárt, várostanácsi jegyzőket, tiszti ügyészeket, pénztárkezelő tiszteket és tiszti orvosokat a kapitány kijelelésére; az alsóbb hivatalosokat és városkerületi szolgálkat pedig a városkerületi tanács előterjesztése következtében. — A tiszteletbeli hivatalosok kinevezése egyenesen a kormányzó-kapitány nevezési jogaihoz tartozván.

Az 183 $\frac{1}{2}$ -dik évre készült költségvetés 1838-d. october 31-d. következőleg állott:

Bevétel (előre kivetve)	- -	75,825 ft. 51 kr. —
Valóságos bevétel az év végén	-	79,176 „ 46 „ 1 d.
Költség (előre kivetve)	- -	71,597 „ 24 „ 1 d.
Kiadatott	- - -	77,884 „ 38 „ 2 d.

maradt a pénztárban 1,292 ft. 7 „ 3. d.

Megjegyzem itt egyszersmind, hogy ezen számvitel egyedül a városi pénztárt illeti, s hogy a kir. iskolai pénzalap (fundus studiorum), és a helybeli convictus számolásai, mellyek szinte a városkerületi pénztár tisztviselői által a kapitánytanács felügyelése alatt kezeltetnek, itt nem érintetnek.

A városi pénztár követelése a kir. iskolai alapon ennek tett előlegezései után 1834-ig 24,800 pfra ment. Ezen év óta azonban az iskolai és convictusi pénzalap javulván, errenézve talán már visszafizetések is fogtak történni. — A városi pénztár adóssága, ugyanazon évben, 10,603 f. 33 $\frac{1}{4}$ kr-ra ment peng.; de mellynek kamatai főnebb a közelítőleges költségek utolsó rovatában 785 f. 10 $\frac{1}{4}$ p.krral már kitétettk.

Az országgyűlési követek választása szinte kapitányi „kijelelésre“ ezen patricialis testület által gyakoroltatik — a polgárság, s városkerületi egyéb lakosság minden befolyása nélkül! A polgárságot a választásban, mint szinte egyéb érdekekben is, említett képviselője, egyetlen — s ha nem csalódom, csupán értesítő — szavazatával csakugyan felette gyöngén képviseli.

A kapitánytanácsban választatik egyszersmind az 1836: XIX t. cz. 5. §-ához képest a kapitányszék (sedes judiciaria capitanealis) hat bírāja, s neveztetik — elnöki kijelelésre — a kapitányszéki jegyző is. Biráskodik pedig a kapitányszék a városkerületi tanácstól hozzá fölebbezett polgári perekben mint „feltörvényszék“; — a városkerületi tanács egyik bírāja által vinni szokott tisztvi vizsgálódások nyomán pedig a bünperekben, és minden nemesi — az 1836: XIX t. cz. 3 §-a rendelethez képest szinte oda tartozó — polgári perekben is mint „első bíróságu törvényszék“; a fölebbezés a perek e két utóbbi nemére nézve a *királyi*, s ettől a *Hétszemélyes-táblához*; az elsőkre nézve pedig legfelsőbb vizsgálat végett, a kapitányszéktől egyenesen a Hétszemélyes-táblához történvén. (1836: XIX, 2. 3. §§.) — A kapitánytanácstól nevezett törvényszéki bíráknak a szokott törvénykezési időszakbani összehívása a kapitány — s ille-

tőleg alkapitány — jogaihoz tartozik. — A váltókereskedési, mint szinte a tengerhajózási ügyekre nézve is, az itt 1722-ben VI Károly által felállított, s az 1840: XV t. cz. II r. által előbbi hatóságában meghagyott e. b. váltótörvényszék ítéel, mellytől a perek az ottani kir. kormányshékhez, ettől pedig — különböző ítéletek esetében — a kir. Hétszemélyes-táblához fölebbeztetnek.

A kapitánytanácsban többnyire kapitányi ki jeleléstől függő tisztviselők ülven, tagjainak véle mény-függetlensége, s e szerinti szavazat-szabad ságára nézve mit kelljen tartania? bővebb ma gyarázat nélkül is tudni fogja a gondolkodó ol vasó....

A városkerületi tanács mintegy végrehajtójaul tekinthető a kapitánytanács határozatainak; — a törvénykezési eljárásokat kivéve, melly tekintet ben bírái a kapitánytanácstól teljesen függetlenek; a kapitányszéktől pedig csak annyiban függenek: a mennyire alsóbb bíróságoknak felsőbbektől tör vényesen függniök szabad és kell; noha vannak gyakran esetek, mellyekben a kapitányszék kissé nagyobb tekintélyt szeret a városkerületi bíróság felett gyakorolni, mint mennyit törvény értelmé ben igényelnie lehetne? — Politicai, s általában minden közigazgatási ügyek vitele a városkerületi tanácsnál a törvénykezési eljárásoktul szorosán el

van különözve úgy, hogy van közigazgatási, és van bíraskodási külön osztálya, s mindkét osztálynak ismét külön alszemélyzete. Üléseket hetenként mindkét osztály külön napokon tartanak. A kapitánybíró által elnökölt ezen tanácskozásokban ülésel és szavazattal bír az öt városkerületi bíró, kik közt a tárgyak előadása a kormányzó-kapitány — s illetőleg alkapitány — rendelete szerint felosztva van. A közigazgatási tárgyakban a kapitánytanácsi titkár — s ennek akadályozása esetében az altitkár; — a törvénykezési ülésekben pedig a korlátnok (cancellár), s illetőleg a törvényszéki tollvivő (actuaris) levén a jegyzőkönyv szerkesztésével megbizva.

Említém, hogy a városkerületi tanács — közigazgatási tárgyakban — mintegy végrehajtójaul tekinthető a kapitánytanács határozatainak. S ez tökéletesen áll a pénztárkezelés, tisztviselők kinevezése, s egyéb fontos, az egész városkerület lakosait illető ügyekre nézve. Vanuak azonban — kiválólág — egyeseket illető publico-politicaik tárgyak, mellyekben a városkerületi tanács, mint első folyamodási hatóság, eldöntőleg határoz; ilyenek például a boltnyithatási engedély, a helyszíni vizsgálatok, köz-egészségi intézkedések, rendőri szabályok; s a t. Ha illy tárgyakra nézve hozott határozataival a felek megelégedve nem volnának: ügyök orvoslását, folyamodás utján, a kapitányság,

ezentul pedig a kir. kormányzék útján a kir. Helytartó-tanácsnál kereshetik. A mennyiben pedig a városkerületi tanács közdolgookról intézkedvén, azok iránt a kapitánytanácsnak jelentést tenni kötelességében állna: végzései felett, illy esetben, a kapitánytanács határoz.

Mint a városkerületi tanács hatóságához tartozó körülményt különösen megemlítenének vélem a polgárjog megadhatását. *) A polgáriságot (cittadinanza) azonban Fiumében ritka lakos keresi: mert a polgárok jogai olly csekélyek, hogy azokat az 500 p.ftnyi díjon megvásárolni kedve csakugyan kevésnek lehet. A polgárjog megnyerhetéséhez föltétlenül — az érintettem 500 p.ftnyi díjon tul — békés, nyugalmas társadalmi élet, és tizévi lakás a kerületben vannak kötve.**)

Fiume kerülete, melly egész kiterjedésében alig teszen egy □ mérföldet, a' városkörön (perimetro) kívül, három községet foglal magában. Ezek: Plasse, Cosala és Drenova; mindössze — körülbelül — 1800 csöndes, munkaszerető lakossal, kik

---

*) E jogot az *Eco d. Lit. Ung.* 16. számában a kapitánytanácsnak tartja fen kizárólagosan. Lehet, hogy én csalódom; de — ha emlékezetem nem csal — e jogban részes, vagy legalább az volt, a városkerületi tanács is.

***) A polgárok összes száma jelenen 108; de „polgár család” csak 48 van Fiumében.

valóságos birtokosai szabadon adottvett — többnyire nyomoru — lakaik és sziklás szöleiknek, s ezek műveléséből, vagy mint kőművesek kézi munkáikból éldegélnek. Mindegyik községnek van külön birája, kit a városkerületi tanács felügyelésével választanak, de kiknek — ha talán a békéltető eljárást kivesszük — semmi hatóságuk nincsen; egyedül a rendőri szabályok tekintetében, újonczállításban, és a hadi adó beszédése könnyítésében tesznek némi segédszolgálatot a városkerületi rendőri birónak, s illetőleg a pénztári tisztviselőknak. A községi lakosok köz- és magán-ügyei szinte, mint a városiakéi, a kapitány-, s illetőleg a városkerületi tanácsnál tárgyalatnak és intéztetnek el; de sem itt, sem amott a — méltán úgy nevezett — gyámsági képviseleten túl képviselve nincsenek.

A szóbeli perek elintézésére, már régi statutarius szabály szerint, külön bíróság állt fen Fiumében, melly ház- és raktárbérek, szolgák díja iránt, és — ha emlékezetem nem csal — 25 p.ftot meg nem haladó követelések felett ítélhetett. Az 1836: XX. t. cz. Fiumét e szokása további gyakorlatában meghagyta; tetszett azonban némellyeknek az ugyanazon t. cikkelyben az ország egyéb törvényhatóságaira nézve megállapított birói eljárást rendszerint, s azt — úgy hiszem — szinte napjainkig szakadatlanul folytatni.

Ez Fiume városa s kerülete közigazgatási rendszerének rövid vázlata, mellyből valamint egyrészről egészen sajátlagos, egyéb hazai törvényhatóságainkhoz épen nem hasonlítható municipiumi rendszerét: úgy másrészről szabad és független hatósági körét, kiki önkényt átláthatja. — És kereskedési tekintetben egykor fontos szerepet viendhető e független hatóság, a magyar országgyűlésen külön szavazat-joggal képviselve nincsen! Az 1807: IV t. cz. ránézve ma szintolly holt betű, mint azok a hazánkbeli sz. k. városokra az 1608 koronázás utáni I. t. cz. világos szavai.

Egyébiránt, habár törvényesen követelhetne is Fiume követei számára országgyűlési szavazatot: jogosnak, de még csak méltányosnak sem látszik az, hogy olly kis, mint — láttuk körülbelől 50 patriciusra szorított — zárt testület eldöntőleg folyjon be az ország közügyeinek elhatározásába. S pedig annál kevésbé látszik jogosnak és méltányosnak e jog gyakorlásában Fiume követeit jelen körülmények közt részesíteni: mennél kétségtelenebb az, hogy választásukba a város - kerületnek közel 12 ezerre menő lakosai közül, még csak a csekélyszámu — száznyolczra menő — polgárok sem folyhatnak be; a kapitánytanács tagjai pedig többnyire köz tisztviselőik levén, azok a kapitány által „kijelelt“

követek választásában — véleményök kijelentésére nézve — függetlenekül és szabadokul teljességgel nem tekinthetők!

Arra tehát, hogy a fiumei követek úgy, mint kell, „Fiume városa és kerülete képviselőiül“ tekintethessenek, s mint ilyeneknek aztán az országgyűlésen külön szavazatuk legyen, mulhatlanul szükségesnek vélném, hogy — a városkerületnek független állása a főnebbieknél fogva már meglevén — választásukra nézve gyökeres reform történjék: mert annyi szerénységet csak föltehetni a kapitánytanácsról, miszerint jelen körülményekben követeinek, mint a városkerület fölött gyámkodó — legfőlebb ötven-hatvan — patricius-tagjai képviselőinek, országgyűlési szavazatot nem követelend?... Lehetne pedig e választási javítást — a kir. városokhoz f. évben érkezett k. kir. leirat tartalmához képest — ollyformán eszközteni, hogy a városban lakó, s így a választásra valószínűleg megjelenendő, vagy legalább megjelenhető patricius-tanácsosokhoz, az összes polgárság — sőt minden nem-polgár-honoratorok *) — közül annyi választassék, hogy az illy választók száma a patriciusok számának két harmadát, vagy legalább

---

*) Ezek közé ohajtanám soroztatni mindazt, ki magát az ottani kir. váltó-kereskedői törvényszéknél, vagy a városkerületi tanácsnál — mint kereskedő, vagy gyáros — bejegyezteti; mint nem különben minden nyiltlevelezett (patentato) hajóskapitányt is.

is felét fölérje. — Minden esetre pedig, hogy a polgárok mostani csekély száma*) szaporodhassék, szükségesnek látnám a polgárjog elnyerése végett fizetendő terhes 500 p.ftnyi díjt tetemesen mérsékelni, vagy a polgárjogot bizonyos adómennyiséghez kötni.

Ez volna, hiedelmem szerint, a mód, mellyel ha történnék választása a fiumei követeknek, azoktól, mint a patriciusok és polgárok, s általában az egész fiumei intelligentia képviselőitől, az országgyűlési szavazatot megtagadni méltányosan sem lehetne.

* * *

Buccari, mint önhatósági testület — közigazgatására nézve a fönebbi lényegesb — organicus — pontokban; szabad-kikötői kiváltságai tekintetében pedig egészen hasonló Fiuméhez.

Történeti vázlatát Buccari önhatósági és szabad-kikötői kiváltságának a magyar törvénykönyv csak fölötte csonkán foglalja magában: noha való, hogy Buccari, mint a horvátországi partvidék kikötője, kereskedési szempontból, abban többször fordul elő.**) A maria-teréziai betestesítési k.

*) Száz lakosra csak egy, sőt ha a családokat vesszük, még két százra sem jut egy.

**) Lásd idevonatkozólag *Horváth Mihály* munkáját is: „Az ipar és kereskedés története Magyarországon a három utolsó század alatt;“ a 92 — 95, és 170 — 175 ll.

oklevélben Buccariról csak annyiban van szó, hogy „vele, mint eredetétől fogva Horvátország-hoz tartozóval, Fiume kerülete özsze ne zavartassék.“ — Egykor a tersattoi Frangepánok birtoka, I. Leopold óta a koronára szállt. Szabad-kikötővé mikor lőn? nyomába nem juthattam. Az 176 $\frac{1}{2}$ XXXI t. cz. azonban sejteni hagyja, mikép hajdani szabad révén a kereskedés idő folytával akadályokra talált, mellyek elhárítását, s Buccari kikötőjének megnyitását, Magyarország Rendei, az idézett törvényczikkelyben, sürgették; 179 $\frac{1}{2}$ -ben pedig — a XLI t. cz. tanúsága szerint — Buccari városának és Portorénak magyar koronáhozvi visszakapcsoltatása törvénybe igtattatván: mindkettő, mint kereskedő város és „szabad-kikötő“ kiváltságos állapotjában megtartatni rendeltetett. Végül 1807-ben Buccari városa követeinek, mint már beczikelyezett hatóságéiuk, a Rendei táblájánál országgyűlési ülés és szavazat biztosított.

Buccari kapitánya — a fiumei kormányzó; ki itt szinte azon elnöki jogokat gyakorolja, mellyekkel Fiumében él. Kapitánytanácsa, melly szinte a m. kir. Helytartó-tanácsától függ, kapitányszéke, és városkerületi tanácsa, hasonló elemekből vannak özszeszerkesztve, és szinte a feni idézett 1833-diki junius 3d. költ k. kir. rendelettel szabályozva, mint Fiumében; csakhogy a vá-

roskerületi tanács biráinak száma itt 3: t. i. „igazgató kapitánybíró“ — „igazgató első“ — és „igazgató második községbíró;“ a várostanácsnak egyébiránt, habár személyzete csekélyebb is mint a fiumeié: hatásköre ugyanaz. A tisztviselők és követek választása itt is ép' azon móddal történik, mint Fiumében, csakhogy Buccari a társországok gyűlésére is szokott követeket küldeni; mit Fiume, mint közvetlenül Magyarországhoz csatolt törvényhatóság, nem teszen. Szorosb értelemben vett polgárai (cives) vannak-e? nem tudom; de hogy képviselve a kapitánytanácsban nincsenek, az bizonyos.

A város népessége csekély *), mint az szinte terjedelmes kerületeé is, mellyben egy városon (Portoré), s egy mezővároson (Tersatto) kívül, több népes helység fekszik, mellyek lakói mind tulajdonjoggal birják ingatlan vagyonukat; a város uradalmi jogainak elismeréseül némi meghatározott évdíjt fizetvén, s közigazgatási és peres ügyekben a kapitánytanács- és kapitányszék-, s illetőleg a városi tanácstól függvén.

Illy független önhatósági helyzetében Buccari

*) A szegniai és modrussiai, vagyis corbaviai püspökmegyének 1836-ra megjelent névkönyve nyomán, Buccariban, azon évben, 2077 lakos volt; az összes (körülbelül két □ mérföldre alig terjedő) kerület lakói száma pedig mintegy 10,000-re ment.

városa s kerülete épen olly joggal igényelhet követői számára külön szavazatot a magyar országgyűlésen, mint Fiume. A törvény — mint látók — mindkettő mellett egyképen szól; azonban a követválasztásra tett főnebbi javaslatomat Buccarira is kívánom értetni: minthogy az ide csak úgy alkalmazható, mint Fiumére.

III.

Fiume — mint szabad - kikötő.

„A gyámitandó rendszernek nyújtandott kedvezések, jobbadán azon terhek - és megszorításoktuli felszabadításban állanak, mellyeket az önmagának készíté. Ide tartozik különösen a szabad-kikötők kiváltságítása.“ Így szól egy jeles német szerző a szabad - kikötőkrül.

A szabad-kikötő eszméje iránt, mint azt gyakran volt alkalmam tapasztalni, sok hazánkfia nincs egészen tisztában. Azt hívék, s hiszik talán még ma is többen, hogy a szabad-kikötőkbül hozzánk be, s tőlünk ki, vámmentesen, szabadon lehet küldeni, hozni be az árukat? holott a dolog egészen máskép áll. Fiume, mint szabad - kikötő, miránk, s általában az ausztriai vámvonagra nézve — kereskedési tekintetben — külföld! Azaz: Fiumét, a szabad - kikötőt, tőlünk a harminczadi sorompó

csak úgy választja el, mint hazánk határán túlfekvő bármely idegen tartományt. Fiumébe tőlünk áru nem mehet, onnan be hozzánk áru nem jöhet, hogy a kiszabott vámot ne viselje. A szabad-kikötő csak külföldiek, tengeren menő s jövő áruk számára van vám alól kivéve úgy, hogy külföldi áruk — egy-két cikket, mellyek behozatala teljesen tilos, kivéve — hajókon szabadon szállíthatatnak ki és be az illy szabad-kikötőből.

Ezekből érthetők a fenidézett szavak. A műipar emelésére, s egykor még egyenesen a kincstári jövedelmek szaporítására is szükségeseznek vélt vámszabályok nyüge alól fölmentetének némelly pontok, némelly fokhelyek, hogy ott a külföld szabadabban mozoghasson, a kereskedés akadálytalan ki s bevitel által gyorsabban és könnyebben fölvirágozhassék.

Hosszabb magyarázat helyett czélszerűnek vélem Fiume szabad - kikötői kiváltságos levelét, — melly egyszersmind Triestét is magában foglalja — csak azért is ide igtatni, mert e nyiltlevél régisége, de ritkasága miatt is, érdekléssel birhat.

Tartalma következő:

*

*

*

Mi Hatodik KÁROLY, Isten kegyelméből választott felséges Romai Császár, Németor-

Noi CARLO sesto per l' Iddio grazia eletto Imperatore de' Romani, sempre Augusto, Re del-

szág, Spanyol, Magyar, Csehország, Dalmatia, Horvát és Tótország királya sat; Ausztria Főhercege; Burgund, Stiria, Koronth, Krain, és Würtemberg Hercege; Habsburgi, Flandriai, Tiroli, Görzei és Gradiskai Gróf sat;

Még 1717-dik június 2-án mindenkinek tudtára közzétettük és kihirdettük, mikép Belső-Ausztriában fekvő mindkét kikötönket Triest- és Fiumét szabad-révékül nyilatkoztattuk; későbbben pedig 1719-d. évi martius 15-d. és 18-kán költ kétrendbeli nyiltlevelünk erejénél fogva, fennevezett legkegyelmesebb határozatunkat ollymódon megerősítettük, megújítottuk és kiterjesztettük, miszerint összesen s egyenkint minden kereskedőnek, iparüzőnek s más kézművesnek, kik vagy a nevezett tengeri kikötőkben, vagy belső-ausztriai tartományaink egyéb városiban, mezővárosi-és falvaiban letelepedni hajlandók, kedves fogadtatást ajánlunk, egyesítve ügyeik, kézműveik s kereskedésök szabad gyakorlatával, és szabadságot engedünk mindenkinek, ki Belső-Ausztriában létező kikötőinkbe jó, folyóink-és folyaminkon kereskedési ügyben ki- s bjár, hogy ezt minden utlevél, vagy más általános

la Germania, delle Spagne, Ungheria, Boemia, Dalmazia, Croazia e Schiavonia etc. etc. Arciduca d' Austria; Duca di Borgogna, Stiria, Carintia, Cragno e Wirtenberga, Conte Habsburgo, Fiandra, Tirolo, Gorizia e Gradisca. etc. etc;

A notizia di cadauno ancora sotto li 2 Giugno dell' anno 1717 abbiamo reso publico, e noto dell' avere Noi dichiarato per Porti Franchi ambi li Nostri Porti dell' Austria Interiore Trieste e Fiume, e consecutivamente d' aver medianti ambe le Nostre Patenti emanate li 15, e 18 Marzo dell' anno 1719 in guisa confermato, rinnovato, ed ampliato la detta nostra Clementissima Risoluzione, che a tutti, e singoli Traffcanti, Manifattori, e ad altri Artefici, che inclinano domiciliarsi o in detti Porti Marittimi, ovvero in tutte le altre Città, Borghi, e Ville de' Nostri Stati dell' Austria Interiore, accordiamo aggradevole ricovero, unitamente al libero esercizio del loro Negozio, Manifatture e Traffico, e che concediamo libero a cadauno, che nelli Nostri Porti, Riviere, e Fiumi dell' Austria Interiore trafficando entrerà e sortirà, di farlo senza verun passaporto, ovvero altra general o special licenza. Di più a

vagy különös engedély nélkül tehesse; sőt ennek nagyobb hasznára megígértük, hogy a főutakat megjavíttatjuk és szélesbítetjük, és a járványos nyavalyák elhárítására örökös veszteglő intézetet rendelünk; ugy szinte szabad menetet engedünk a tengeren behozandó s ismét kivendő áruknak, nem kevesebbé azon biztosítást is adtuk, hogy császári és uralkodói védelmünkben és pártfogásunkban tetteleg fognak részesülni a mi szabadalmazott tengeri kikötőinkben horgonyzó, vagy lobogóknak alatt utazó minden hajók; épen ezért, a kereskedőknek adott reményekhez képest, áruik kényelmes és biztos befogadására készítettünk néhány raktárakat Belső-Ausztriában fekvő mindkét kikötőnkben, s megengedtük nekik az áruknak azokbani letételét csekély raktárbér iránt; nemcsak a kereskedők közt, hanem még a csempészetek miatt keletkezendő perlekedések gyors elvégzésére is, különös bírakat, és első és másodbíróságu váltótörvény-szöveket is alapítottunk, mint szinte teljesen szabadoknak nyilatkoztattuk nemcsak szállásra nézve, de még egyéb személyes illetőségek terhével is azon üzlekedőket, kik a fennevezett két szabad kikötőbe lakni jönnek olly

maggior vantaggio di ciò abbiamo promesso di migliorare e slargare le strade principali, ed a scanso d'infermità epidemiche di costituire perpetua contumacia, come pure inoltre il libero transito delle merci intranti od iteratamente uscenti per Mare, nonmenchè dato l'assicurazione di far in effetto godere la Nostra Cesarea e Sovrana Difesa e Protezione a tutte le navi ancorate ne' Nostri privilegiati Porti Marittimi, o naviganti con Nostra Bandiera; giusta Noi pure in conformità delle speranze date a' Negozianti per comodo, e sicuro ricovero delle loro mercanzie, abbiamo fabbricato alcuni magazzeni in ambi Nostri Porti Marittimi dell' Austria Interiore, e concesso ad essi in quelli il deposito delle medesime verso tenue corrisponsione di ricovero, o sia diritto di fondaco; e per la celere terminazione poi delle differenze insorgenti non solo tra Negozianti, ma eziandio in materia di Contrabbandi, *abbiamo costituito speciali Giudici e Giudizj* di Cambio di prima e seconda Istanza, come pure dichiarato intieramente liberi non tanto dalli quartieri, quanto ancora in altre contingenze dalli pesi personali li trafficanti che verranno ad abitare in predetti ambi

módon, hogy háború esetében is (mitől Isten irtalmasan megörizzen) mindenkinek szabad legyen eladni, vagy személyesen, vagy ügyvivői és szolgálói által az ő áruit, mellyek Belső-Auszriához tartozó tartományink és fejedelemséginkben léteznek. Az levén tehát legkegyelmesebb szándékunk és akaratumk, hogy mindaz hűségesen végrehajtassék, mi korábban kelt nyilteleveinkben foglaltatik, s ennek következtében hajlandók levén legkegyesebben arra, hogy necsak meg erősítsük, és megújítsuk, de még ki is terjeszszük a kereskedőknek, kézműiparosok- és mesterembercnek tett azon ígéreteinkben foglalt szabadságokat, szabadalmakat és kiváltságokat; azért mi, belső-auszriai tartományink dicséretes buzgalomával és gyámolításával;

Előszőr: A főutakat olly állapotba helyezettük, hogy azokon nemcsak az árukat lehet nagy szekerczen szabadalmazott tengeri kikötőinkből belső-auszriai országinkon keresztül vinni, hanem még minden kitelhető biztonság kedvéért a folyók, sédek és patakok fölött hidak s erős tartós szállító-ösvények épített-

Porti Franchi in modo, che anche in caso di guerra (ch' Iddio misericordiosamente non permetta) ad ognuno sia lecito di poter vendere, ovvero trasportare fuori di stato, o da per se stesso o per mezzo de' suoi Fattori e Serventi le sue mercanzie esistenti nelli Nostri Paesi e Principati dell' Austria Interiore. Essendo adunque la Nostra Clementissima Intenzione e Volere, che venga fedelmente eseguito tutto quello, che contengono le Nostre precedenti Patenti, ed a seconda di ciò essendo Noi graziosissimamente inclinati non solamente di confirmar e rinnovar, ma eziandio d' ampliare le franchiggie, privilegi ed immunità nelle medeme promesse a' Negozianti, Manifattori et Artefici, laonde Noi, anche con lodevole zelo, ed assistenza delle Nostre Provincie dell' Austria Interiore;

Primo: Abbiamo fatto ridur in tale stato, migliorar, e slargare le strade principali, che non solamente sopra le medeme possono esser condotte le mercanzie con carriaggi grossi caricati da' Nostri privilegiati Porti Marittimi per li Nostri Stati dell' Austria Interiore, ma eziandio per tutta sicurezza sono stati costituiti,

tek és csináltattak; miáltal következőleg a kereskedők feltűnő hasznot élveznek áruik gyorsabb és biztosabb szállításában, s ezáltal a fuvarbér nem csekély csökkenésében.

Másodszor: A Triest- és Fiumében épített kórházak, s a gyanús áruk tisztogatására szánt raktárak tökéletes állapotba tettettek, s valamint mi a veszteglést illetőleg nemsokára készítettünk és nyomtatásba adandunk illő rendszabályokat: ugy szinte oda fordítandjuk gondunkat, hogy isteni segélylyel, és minden szükséges vigyázat örökösével tengeri kikötőink és belső-ausztriai tartományink megóvassanak a ragályos betegségektől és dögmirigyos nyavalyáktól; melly czélból kegyesen szorgoskodunk, hogy az örökös egészségi biztosság küldöttségének, s a kórházakban szükséges személyeknek, mint: papok, orvosok, sebészek, élelemkereskedők, felvigyázók és vesztegintézeti szolgáltnak közbenjárása által a kórházban s vesztegintézetben létező személyek és áruk körül jó szolgálat tetessék, s gyámolittassanak mind lelkek-, mind testök-, mind javaikra nézve. Hasonlókép

e fabbricati sopra li fiumi, torrenti, e ruscelli de' ponti e de' trasporti ben fondati, e durevoli con che per conseguenza li trafficanti godono distinto vantaggio nella più celere, e più sicura condotta delle mercanzie, e ciò mediante, nell' abbassamento non picciol de' noli.

Secondo: Li lazzaretti fabbricati a Trieste e Fiume, e li magazzini destinati per lo spurgo delle mercanzie sospette, sono stati ridotti a perfezione, e comechè Noi toccante alla contumacia in breve fissaremo, e daremo alla stampa adeguato Regolamento, così parimente avremo la cura, acciò coll' assistenza Divina e con tenere tutta la necessaria vigilanza li Nostri Porti marittimi, e Paesi dell' Austria Interiore vengano preservati da' morbi comunicativi, e da infermità pestilenziali, a qual fine siamo graziosamente sollecitati, acciò mediante deputazione di perpetua Commissione di Sanità e delle persone necessarie per li lazzaretti, cioè di Sacerdoti, Medici, Chirurghi, Vivandieri, Guardiani e Serventi di contumacia le persone e mercanzie esistenti nel Lazzaretto, e nella contumacia vengano ben servite ed assistite nell' anima, corpo e loro beni. Similmente Noi abbiamo

Harmadszor : Építettünk több raktárakat mindkét szabad tengeri kikötőnkben, melyekben a bel- és külföldi kereskedők raktárbér fejében fizetendő, alább külön meghatározandó díj iránt leteendhetik árucikkeiket, s azok, a meddig nekik tetszeni fog, ott őriztetni fognak, minden egyéb fizetés nélkül: és pedig a nélkül, hogy valaki kötelezve volna raktáraink használására, hanem mindenkinek szabad és megengedve legyen saját tetszése és haszna szerint, ha akarandja, áruait a mi raktárainkba, vagy sajátjaiba, vagy másoktól bérbevetettekbe letenni. Továbbá kinyilatkoztatjuk és bővítjük

Negyedszer : A vámtóli mentességet mindazon árukra nézve, melyek tengeren jönnek, s ismét elvitetnek aképen, hogy azoktól nem lehetend vámot, vagy bárminéven nevezendő és kigondolandó más járandóságot követelni olyannyira, hogy ha az áruk vagy egy hajórul a másokra rakatnának, vagy elcseréltetnének, azoktól sobasem kellend többet követelni, mint ama csekély raktárbért, csakhogy az illy áru tengeren jött legyen, és ismét tengeren menendjen a nélkül, hogy azon áru belső- ausztriai tartományinkba hozassék,

Terzo : Fatto fabbricare più magazzeni in ambi li Nostri Porti Franchi marittimi, nelli quali li negozianti terrieri ed esteri, verso pagamento del tenue qui a basso specificato diritto di fondaco, potranno alloggiare le loro mercanzie, e quelle fin a tanto, che gli piacerà, verranno ivi conservate senz' altro pagamento. E questo però senza che alcuno venga obligato di valersi de' Nostri magazzeni, ma sia bensì libero, e permesso a cadaun secondo il suo proprio arbitrio, e vantaggio, s' egli voglia porre le sue mercanzie in questi Nostri, ovvero suoi proprj, o in magazzeni presi ad affitto da altri. Noi dichiariamo, ed ampliamo inoltre

Quarto : Le franchigie di Dazio, sopra tutte le mercanzie provenienti ed iteratamente uscenti per mare a segno, che per le medesime non verrà riscosso Dazio ovvero altra imposizione, come mai quella potesse essere nominata, ed escogitata dimodochè, se anche le mercanzie fossero state sbarcate da un naviglio nell' altro, fuori del tenue affitto di magazzino, purchè questa sia mercanzia venuta per mare, senza che la stessa venga condotta entro o passata per le

vagy azon keresztül szállitassék. Erre nézve

Ötödször: Már is intézkedünk mind saját, mind a tartományi és magán vámokra nézve, hogy azon áruk, mellyeket szabadalmazott kikötőnk felé visznek, vagy mellyek onnan jönnek, s nem tartoznak belső - ausztriai tartományink fogyaszték - körébe, egy harmaddal kevesebb vám fizetessék, mint fizettetett ekkorig.

Továbbá az A, B, C, D, és E alatti vámszabások tartalma szerint bizonyos áruk, midőn belső - ausztriai tartományinkon keresztül vitetnek, még csekélyebb s észrevehetetlen átszállítási s kiviteli adózásra tétetvék, s ezen kívül kegyesen azt szándékoljuk, hogy belső - ausztriai tartományinkban a kereskedés felvirágoztatására egy teljesen kiegyenlített vámszabály iránt intézkedjünk; azért is

Hatodszor: Hogy a perlekedések, mellyek a kereskedők közt keletkezendnek, vagy a panaszkok, mellyek a csempészet ügyében előfordulandnak, gyorsan elintéztessenek, az igazságszolgáltatás folyama előmozdításék, s minden késleltetések megakadályoztassanak, e célból szinte a fenemlített mód szerint mindkét szabadalmazott tengeri kikötő-

Nostre Provincie dell' Austria Interiore. Abbiamo pure

Quinto: Oramai fatte le providenze così appresso alli Nostri proprj, come appresso alli Provinciali, e privati Dazj, acciò le mercanzie, che vengono condotte verso li nostri privilegiati Porti marittimi, ovvero vengono da medemi, e non appartengono al consumo per li nostri Stati dell' Austria Interiore, paghino un terzo meno delle Gabelle sin ora pagate.

Di più a tenore delle seguenti Tariffe sub Litt. A. B. C. D. ed E. ci sono certe mercanzie, quando le medesime passano per li Nostri Paesi dell' Austria Interiore, abbassate ancora a minore, et insensibil Imposizione di transito ed esito, e siamo inoltre graziosissimamente intenzionati d'intraprendere per l'aumento del commercio ne' Nostri Stati dell' Austria Interiore un total equitativo stabilimento delli Dazj; ed affine anche

Sesto: Le controversie che accaderanno tra Negozianti, ovvero le querele, che si presenteranno in materia di contrabbando, vengano celermente definite, il corso della giustizia promosso, ed impedita ed abbreviate tutte le protrazioni, sono parimente a tal effetto state debitamente in-

tönkben illőleg állitattak első és másodbiroságu ítélőszékek. Végre

Hetedszer: Mindnyájoknak s egyenkint megigérjük minden kereskedők-, iparüzők- és mesterembereknek, kik belső-ausztriai fennevezett kikötőinkben lakást választanak, hogy ugyanők mindig szabadok lesznek mindenemü személyes terhektől, lakbértől, őrizettől s más megadóztatásoktól, s vendégekül fognak tekintetni; sőt Mi különös tekintettel leszünk arra, hogy azon esetben, ha kedvesebb volna nekik a két városon Triest s Fiumén kívül letlepedni, nekik illő áron alkalmas hely adassék kényelmes lakás építésére. Továbbá tudtára adtuk Triest városunknak, hogy az illetén letlelepült kereskedő-, iparüző- s mesterembereket ne merjen gátolni idegen borok behozatalára nézve azon mennyiségben, mellyre házoknak szüksége van (a mellyel azonban kereskedniök, s mellyet eladniok nem szabad), s mivel ezen, a kereskedés előmozdítására tett rendeletünkön kívül, legkegyelmesebb szándékunk és akaratunk az, hogy mindenki tudja: mimódon vannak a szabad kikötők hivatalnokai eljárásaik körül illőleg utasítva, azért nyilvánosan kinyomattuk a nekik adott utasítást, s azt ezen köz

stituite nel modo sudetto in ambi Nostri privilegiati Porti marittimi le Prime e Seconde Istanze.

Settimo ed ultimo: Promettiamo a tutti e singoli, Negozianti, Manifattori, ed Artefici di qualunque Nazione quelli siano, li quali verranno ad abitare ne' predetti Nostri Porti marittimi dell' Austria Interiore, che li medesimi saranno sempre liberi da tutti li pesi personali, Quartieri, Guardie, e da altre Imposizioni, e verranno riguardati come ospiti, di più Noi specialmente rifletteremo acciò nel caso a' medemj meglio aggradisse di stabilirsi fuori d' ambe le città di Trieste e Fiume, gli venga dato conveniente luogo a giusto prezzo per la fabbrica di comoda abitazione. Inoltre abbiamo insinuato alla nostra città di Trieste affine non presuma in alcun conto d' impedire a' simili domiciliati Negozianti, Manifattori, et Artefici l' introduzione de' vini forestieri nelle quantità che tengono bisogno per loro casa (con che però questi non traffichino con esso e lo vendano) e conciosiachè oltre a questa disposizione fatta in beneficio di commercio la Nostra Clementissima Intenzione e Volontà è, ch' ognuno sappia in che forma li Nostri Officianti costituiti all' Amministrazione de' Porti Franchi circa il loro contegno

Nyiltlevelünkhez csatoltuk , hogy abból kiki megérthesse , milly módon fog neki kiszolgáltani az illő pártfogás, gyors segedelem és igazság. *)

Ennélfogva mi a fennevezett czélból jelen levelünk erejénél fogva nemcsak komolyan, de valóban is meghagyjuk és parancsoljuk mindnyájoknak s egyenkint, felállított ítélőszékeinknek, egyházi- és világiaknak, főpapkknak, grófok-, urak- és lovagoknak, helytartók-, marsalok-, kapitányok- és tartományi kormányzóknak, alkormányzók-, kapitányok-, várnagyok-, podesták polgármesterek -, őrfőnökök-, ügyvivők-, bírák-, tanácsosok-, polgárok- és községeknek, s együttvéve minden tisztviselőink-alattvalóink- és híveinknek, bármi méltóságuk, állapotuk és helyzetük legyenek is azok, hogy ők minden módon tartozzanak védelmezni s pártfogolni jelen legkegyesebb Nyiltlevelünk szerint összesen és egyenkint minden kereskedőt, üzért, kézmű-

siano debitamente instrutti, per ciò abbiamo dato alla stampa pubblica l' Instruzione a' medemi consegnata e quell'anessa a questa Nostra pubblica Patente, acciò dalla stessa cadauno comprenda in quale forma gli verrà resa la dovuta Protezione, celere Assistenza, e Giustizia.

Laonde Noi per il sùdetto effetto in virtù della presente non solo seriamente, come effettivamente commettiamo, e comandiamo a tutti e singoli Nostri costituiti Tribunali Ecclesiastici, e Secolari, Prelati, Conti, Baroni, Signori, Cavalieri, Luogotenenti, Marescialli, Capitanei e Governatori delle Provincie, Vice-Domi, Capitanei, Castellani, Podestà, Gastaldi, Fattori, Consoli, Giudici, Consiglieri, Cittadini, Comunità, ed in somma a tutti li Nostri Officianti, sudditi, e fedeli di che Dignità, Stato e Condizione li medesimi siano, di dover essi in ogni modo difendere e mantenere secondo la presente Nostra graziosissima Patente tutti, e singoli Negoizanti, Traffcanti, Manifattori ed Artifici, che verranno a possessionarsi ne' detti Nostri Porti Franchi

*) Minthogy szorosan az akkori idők- és körülményekhez alkalmazott ezen utasítás ma már fen sem áll, avagy igen tetemesen változott: fölöslegesnek tartottam azt ide ijtatni. —

vest és mesterembert, kik lete-
lepedendnek nevezett szabad ten-
geri kikötőinkben, s belső- ausz-
triai tartományunkban: mert ezek
szerint fog végrehajtatni legke-
gyesebb akaratunk, és szándé-
kunk. Költ székvárosunkban Bécs-
ben 1725d. december 19-kén
romai császárságunk 15-dik, spa-
nyol királyságunk 23-dik, ma-
gyar és cseh királyságunk szin-
te 15-dik évében.

Marittimi, e Paesi dell' Austria
Interiore, mentre in ciò viene ese-
guita la Nostra graziosissima Vo-
lontà, ed Intenzione. Dato nella
Nostra Residenza e Città di Vien-
na, li diecinove del mese di De-
cembre dell' Anno mille sette-
cento venti cinque, de' Nostri
Imperj del Romano nel decimo
quinto, delle Spagne del ventesi-
mo terzo, e dell' Ungheria e
Boemia pure decimo quinto.

KÁROLY (P. H.)

Gróf *Zinzendorf* Fülöp Lajos.

Ő felszentelt es. és cath. Felsége saját
parancsára,

Schar Keresztély János.

CARLO. (L. S.)

Filippo Ludovico Conte de
Zinzendorf.

Ad mandatum Sacrae Caesareae et
Cath. Mattis praprium.

Giov. Christiano *Schar*.

* * *

Igy lön Fiume — Triesttel azonegy időben
— szabad kikötővé, s fentartá, közel másfél szá-
zad borús-derús napjain keresztül, előbbi kiváltsá-
gait, mellyek — mint főnebb látók — a magyar
koronához lett csatoltatásakor kiadott k. k. okle-
velben, valamint később az ennek következtében
hozott törvények által is megerősítettek. Mindazon-
által e kiváltságiból Fiume nagy hasznot nem hu-
zott; s míg a hozzá közel ugyanazon adriai öböl

szirtes partjain, hegyes és terméketlen tartományok szélén fekvő, hason kiváltságú Triest a kereskedelmi világ legnevezetesebb fokvárosai egyikévé emelkedett: addig Fiume, mellynek egy termékeny anyaország szolgáltatott volna kereskedési bő anyagot, pangásban maradt! Voltak ugyan évek, midőn e pangást észrevehető élénkség váltá fel; ez akkor volt, midőn a diadalmas francia sások lobogtak kikötője zászlófáján; de ezek csak hamar letűntek, s pedig letűntek a nélkül, hogy magok után egyéb vigasztaló nyomot hagytak volna, kivéve azon öntudatot, hogy Fiume kereskedésének felvirágzása nem hiú képzelődés szüleménye, hanem igenis, a lehetőségek sorába tartozható valóság.

Hosszas volna felsorolni mindazon okokat, mellyek Fiume e pangását előidézik, s mellyek nagyrészből még ma is fennvannak. Több közölök a historiáé lőn, s csak annak kimutatására szolgálhatnak: mit kelljen kerülnünk jövőre, hogy a kereskedési mozgások élénksége el ne ölessék; de ezek elhárítása valamint most, ugy fenlétökkor is hatalmunkban nem állott. Megérinteni mégis, legalább röviden, némelleyeket nem lesz felesleges.

Noha Fiume hasonjogu kiváltságot nyert kikötőjére nézve mint Triest, mégis több intézetei az e városban felállított felsőbb hivataloktól függvén, mintegy

fiókjául tekintetett a triesti ügyvitelnek. Így függött különösen Fiume szinte, mint a magyar-horvát révek kereskedési ügye is, a Triestben fellállított „Intendenza“ név alatt ismértes felügyelőség által, a bécsi kereskedési tanácstól, melly az ausztriai tengeri kereskedés egész menetének középpontjával Triestet tűzvé ki: mi lön természetesb, mint hogy a kiválólag kegyelt Triest mellett Fiume, a többi révekkel együtt, mostoha magzat sorsára jutott! Midőn Fiume s a magyar-partvidék 1777-ben Magyarországhoz kapcsoltatott, e függés megszűnt ugyan; de akkor már Triest sokkal jelentőségesb vala, semhogy szomszédsága a mostoha magzat sovány helyzetéből felüdülhetett volna! — Mi ezután következett, tudva van. Jöttek a harczos idők, mellyekben tennünk, nekünk magyaroknak sem igen lehetett, és jöttek a béke áldott napjai, mellyek Fiumét ismét a triesti kormány gyámkodása alá helyezék; s mellyekben 1822 óta, az ottani kereskedés érdekében, a nemzet mit sem tön! S a nemzet ezen nem-tevésének tulajdonítható leginkább az, hogy Fiume a folyvást hatalmasan emelkedő Triest közelében örökös tengésben maradt.

Nemzetünk e figyelmetlenségének, e hanyagságának némelly okait munkám I-ső füzetében a 21—22. lapon felhozám. Azonban meg kell itt jegyezmem, miképen országos intézményeink közt

is sok olyan van, mi valamint a kereskedés előmenetelét általában: ugy különösen a fiumeinek felvirágzását észrevehetőleg akadályozta. — Ide számíthatók pedig:

a) A nevelés elhanyaglása, főleg olly nemzetnél, melly történeti életénél fogva inkább fegyverforgatásra, mint kereskedési ügyvitelre látszik hivatással bírni. A nemzet e jellemén, melly az üzérleti világban megkivántató vállalkozási szellemet nagy részben kizárja, csak célirányos nevelés által lehet és kell vala nemzedékeken át segíteni; s mi nemzedékeken át e célra mindeddig semmit, vagy csak fölötte keveset tevének!

b) A nemesi osztálynak adómentessége, melly által minden pénz- s munkaerő, melly a nevelési módok és közlekedési eszközök létesítésére mulhatlanul szükséges, az ország legszegényebb lakosaira szoríttatván, valamint ez a terhet nem győzte: ugy a haszonhajtó, czélszerű intézmények körüli sükeres lépéseket lehetlenítette.

c) Törvénykezési rendszerünk, melly szép törvényinknek ezerfelé csavarhatása s elferdíthetése által olly lábra jutott, melly hosszadalmassága, s a büntetlenül üzethető birói önkény miatt csak arra szolgál, hogy a hitelt, a kereskedési munkálatok e talapját — ha létezett volna is — többül kiirtsa. — Az 1840-diki országgyűlés az

általa létrehozott hiteltörvények által e bajon csak részben segített, s intézkedései — miként a legközelebb lefolyt három év szomorú tapasztalásai megmutatták — csak arra szolgálnak, hogy tágasb utat nyítva az uzsorának, a váltóhitelező biztosítása által, a csekélyen jövedelmező telkek mellett nagykamatu tőkékre kényszerített földbir- tokost minélelőbb tönkre tegye. Azért jeles váltó- s egyéb hiteltörvényinktől áldásos eredményeket csak úgy várhatunk: ha azok olly törvényes in- tézkedések által egészítettnek ki, mellyek vala- mint egyrésről a kölcsönvevőnek olcsóbb pénz- szerezhetésre módot nyujtanak: egymásikról a hi- telezőnek pénzére nézve szinte elégséges biztossá- got szereznek. Ide tartozóknak vélem a hypothe- calis (betáblázási) rendszer megalapítását, s egy hypothecca-bank minélelőbbi felállítását; mert az 1840: XXI t. cz. kezdetül szép és jó volt ugyan, de a célra még koránsem elégséges. Ezekről gon- doskodott felséges Urunk legújabb kir. előadási- ban, s csak a nemzettől függ most azok iránt — kellő figyelemmel bel- s kül-viszonyinkra — üd- vös eredményekkel kecsegtető törvényeket hozni. — Azonban iparkodnunk kell egyuttal, hogy a kereskedési törvénykezési eljárással, a polgári pe- rek birói ellátása is öszhangzathozassék, s ezek folyama is a lehetőségig egyszerűtessék és

gyorsíttassék. — Ezen okok közé sorozható továbbá:

d) Az ősiség, melly a nemesi földbirtok tulajdonát ingataggá, mindig kétségessé, s így a tőkepénzeseket mindig azok iránt teszi szerfelett óvatosakká, kik a mezei műipar emelése tekintetéből leggyakrabban kénytelenek idegen tőkét keresni. Ez szülé, és szüli még ma is, nagyrészen azt, hogy hazai műiparunk minden ága olly nehezen, olly kínosan vergődhetik nagyobb virágzásra. — Az ősiségnek ha nem is teljes eltörlése, de tetemes módosítása és határozott szabályzása nélkül, valamint a főnebb érintett hiteltörvények kiegészítését czélzó intézkedések sikeresen nem létesíthetők: ugy mezőgazdasági s kereskedési viszonyaink javulása s üdülése sem reménylhető.

e) Vámviszonyaink szinte egyik fontos okául tekintendők kereskedésünk egyre szomorú állapotjának. Azok ekkorig jobbadán, sőt mondhatni, kizárólag, csak az ausztriai német-olasz örökös tartományok jóléte előmozdításának szempontjából szabályoztattak, s pedig „rólunk nélkülünk“ igen természetesen azért: mert nem lehetett a kormánytól jogszerűleg, avagy csak méltányosan is követelnünk azt, hogy hazánk külön érdekében intézkedjék vámszabásiban akkor: midőn a közgazgatás költségeihez olly gyéren, olly jelentő-

ségtelenül — a birodalom többi tartományai lakosait tekintve — olly fölötte aránytalanul járulánk.

Ezek, véleményem szerint, főbb okai műipari s kereskedési hátramaradásunknak; mellyek Fiumére is közvetve hatottak. — Van még több is, de mellyeket itt felhozni, s megvitatni céloimtól messze vezetne. Tették ezt hazám legjelesb publicistái ismételve, s vajha lelkes felszólításait, tudományos fejtegetéseiket ohajtott eredmény: a nemzet méltánylata, és *tette* követné!

Míg ezek nálunk így valának, mennyire más-kép alakultak a dolgok nyugati szomszédságunkban! Míg mi a nyugati polgárisodás szellemét fölfogva, a harczias eszméktől magunkat elszoktatók, s a kereskedési és különösen a közgazdasági tudományok mezejéni kutatáshoz kezdénk; míg közjogi kérdéseink kifejtésével, fenállási elveink szilárdításával bajlódánk; míg nemesi kiváltságaink megtartásáért küzdénk: azalatt az illyektől elszoktatott, a műipar hasznai- s eszközeivel rég megbarátkozott ausztriai német-olasz örökös tartományok sükeresen gondoskodtak a módokrul, mellyekkel műiparukat emeljék, bel- és külkereskedésöket gyarapítsák, felvirágoztassák! Rendszerített nálök a köznevelés, kijavítottak a törvények, s jelesen szabályoztatott a törvénykezési eljárás; volt gond a közlekedési eszközök elrendezésére és jó karban tartására. A

népnek nagya és kicsinye, birtokához képest, részt vön a kormányzási költségek viselésében; s noha a bőség szarujának áldásában ott sem részesül minden egyes polgár fuladásig: de szembe-
szökőleg nagyobb mégis a köz jólét, mint hazánk termékeny téerein. Jó utak szedelik keresztül a tartományokat, a mezei, kézi s gyári műipar, minden tekintetben, jelentőséges fokra fejlődött a nélkül, hogy Britannia szegénytörvényére szükség mutatkoznék... Ily körülmények közt aztán megfogható, hogy Triest, melly az ausztriai-levantei kereskedésre nézve szinte a legújabb idő-
kig, úgy szólván, egyedáruságot űzött, olly gyorsan, olly könnyen emelkedett világhírű fohely-
lyé; s másrésről — minkörülményeinket tekintve — megfogható: miért maradt mindeddig nyomoru pangásban Fiume, az olly sok kedvező bel- s kültényezőktül tetézt Triest mellett!

Nem akarom itt hosszasan ismételni azon módokat s azon eszközöket, mellyeket a főnebbi általános akadályok elhárításán kívül Fiume emelésére nézve különösen létesítendőknék hiszek. Egy téres, a benne horgonyzandó hajóknak mindenképen elég biztosítékot nyujtandó kikötő építése; — Fiume s az ország belsőbb részei közötti gyors és biztos közlekedhetést eszközölő utak, s majd egy fiók-bank Fiumében, melly által a pesti, s álta-

lában a belvidéki kereskedők a fiumeiekkal üzleteiket könnyű móddal kiegyenlíthessék, ezek amaz intézmények, mellyek létesítése valamint nélkülözhetlennek, úgy halaszthatlannak is látszik arra, hogy fiumei kereskedésünk menetébe egy kis élet, igen, egy kis lélek öntessék. Ezek olly intézkedések, mellyeket a nemzetnek, ha kereskedésének, s jelesen tengeri kereskedésének némi *jövendőt* ígérni s biztosítani akar, megtennie kell, és sokára halasztania nem szabad.

Mi az említett fiók-bankot illeti, erről csak akkor kell majd gondoskodni, midőn a kikötő és közlekedési módok a tengerpart s az ország belrészei közt már elkészülvén, kereskedőink a partvidékiekkel némi összeköttetésben állandnak.

A közlekedési módok egyike fogna lenni a pestfiumei vaspálya; minthogy azonban ennek — a legujabban kifejlett adózási körülményeket tekintve — közel jövője nem igen van: más módokrul kell gondoskodnunk. Ehez képest ohajtható volna, hogy mindenekelőtt Pest és Fiume között mac-adamizált jó töltés készíttessék, és legjobb karban tartassék; illy út e részről, kezdetnek legalább, elégséges volna. Hasonló töltés-út volna készíttendő Pestről Eszék felé is, melly vonalt azonban, hol e két pont között nyáron át Dunán történhetik a közlekedés, nem hiszem olly-

annyira sürgetőnek, mint a pestfiumeit. Eszéktől Broodig a tervezett csatorna, az e végett összeállt társaságtól átvétetvén, s országos költségen elkészítettvén, a brood-sziszeki Szávát kellene szabályozni; mivel azonban illy részletes szabályozás kívánt sikerrel nem igen biztat, s a Kulpának kellő szabályozása is nem csak költséges, de több helyütt majd nem kivihetlen: tanácsosbnak vélném a tervezett sziszek-károlyvárosi vaspályának Broodig leendő kiterjesztését, és még tanácsosabbnak az érintett folyamoknak Károlyváros és Brood közötti csatornázását. Károlyváros és Fiume közt már kész a szép Ludovicea-út, mellynek nemzeti költségen leendő megváltását a pestfiumei töltés-út kiegészítése is szükségessé tevé: a partvidékkeli közlekedés mind a pesti, mind a banáti részek közt leggazdaságosban s leghamarabb létesíttethetnék.

Czáfolhatlan okokkal bizonyítám be „A fiumei kikötő“ I-ső füzetében: milly elkerülhetlenül szükséges Fiumében egy kikötő építése, hacsak azt nem akarjuk megérni, hogy e fokhelyünket minden hajós messze kerülje, s így mai csekély kereskedési mozgalma is tovalankadjon. Már akkor érintém*), hogy a Fiumara folyamnak kikötővé alakítása végtelenül apró eszme, s hogy ez által nagyobb hajókra nézve, mellyek abba beúszni

*) Lásd: 40—41. II.

nem foghatnak, czél egyáltalában nem éretik, s hogy ott egy nemzethez illőbb kikötőrül kell gondoskodni, melly necsak mától holnapra legyen számítva: hanem melly a külkereskedés felvirágzásával is megfeleljen a czélnak, mellyre építetik. Adtam akkor rajzát egy a halászgátnál tervezett nagyobb szerü kikötőnek; később *) egy másikat, melly a fiumaraivali egyesítés által gazdaságosban építtethetnék; azonban megvallom, mind ezeket — eszmenagyságra szinte, mint czélszerűségre nézve — sokkal meghaladja fiumei hazánkfia, jeles gyakorlott mérnök *Bainville József* úr terve, mellynek rajzát jelen füzetkéhez mellékelten van szerencsém bemutatni polgártársaimnak.

Bainville úr e tervét következő soraival volt szíves birtokomba juttatni:

* * *

*Javaslat Fiume magyar-partvidéki városban
építendő kikötő iránt.*

„Fiume városának ide mellékelte *fekvési térképéből* látható, hogy ott semmi kikötő nincs, hanem csak egy minden szél- és tengerviharoknak nyiltan álló, felette biztosittatlan partviz (Rhede) létezik, hol mindennemü nagyobb hajók horgonyozni kénytelenek; minek következtében annyi hajótörés tör-

*) A „*Világ*“ 1843-diki 4. száma mellett.

ténik, hogy azok a hajóskapitányokat az ottani horgonyzástól eljlesztik.

„A fiumara-csatorna csupán torkolatánál nyújt nyughelyet kisebb hajóknak, pedig ott is csak némely mélyebb pontjain; mi folytonos kincstári költséggel jár, minthogy e csatorna legnagyobb része olly sekélyes, hogy csak 1—3 lábnyi mélysége van. Azonban e csatorna iránt megérkezett egy év előtt a legfelsőbb kir. jóváhagyás*), miszerint a Fiumara folyónak a Szentferencziek kertjén át új meder ásassék, hogy az a magával sodrott kavicsot a sussáki öbölkébe rakja le, szután a mostani csatorna, a hidtól kezdve a torkolatig, annyira leásassék, hogy benne mind a nagyobb, mind a kisebb hajók biztos révhelyet találjanak.

„Ezen építést legközelebb megkezdendik, s hihetőleg három év alatt el is végzendik; mi által a most létező közlekedési szükségek ellátására érkező kisebb hajók számára biztos és kényelmes kikötő alakuland.

„De ha a jövőre akarunk egy pillanatot vetni, s megfontoljuk azon körülményeket, mellyek Fiumét, mint egyedüli, s tekintve neki a természettől adott többnemű végtelen jótéteményeket, s nevezetesen: a) a Fiumara nevű kiapadhatlan

*) Lásd I-ső füzet 39—40. II. a jegyzéket.

dús forrást, mely a legnagyobb szárazságban is folytonosan s bőven önti tiszta vizét úgy, hogy több malmot folyvást hajt, s rajta — jobb folyószabályozás esetén — még több malmot, sőt gyárat is lehetne építeni; b) a Reczina nevű sédet, mely egész évszakon át, kivévén az olykor beálló igen nagy szárazságot, nagymennyiségű víztömeget ad, s a már fenálló papir-, fűrész-, s amerikai őrlőmalmon kívül még egyéb mozdonyokat is fentartani képes; s egyébiránt is arra látszik rendeltetve lenni, hogy az általa elsodrott kavicsanyagszerrel a város terjedésére szolgáló alapot — mikép eddig is történt — előkészítse; csak hogy a hamarkodó természeti munkást különböző hegyi lejtőkön alkalmazott néhány építészeti művek s ültetvényezések által féken kellene tartani, hogy így némi általa okozott károk mellőztessenek; c) a magyar-ausztriai s dalmát-partvidék más kikötőihöz hasonlítva, kereskedési tekintetben sokkal többre becsülendő topographiai fekvést, mellynél fogva Magyarország egész belsejével könnyű közlekedésbe hozhatnák, s több elféléket; ha, mint mondám, e körülményeket, mellyek Fiumét egyedüli, s különösen kiválasztandó fokvárossá bélyegzik, megfentoljuk: azonnal kitetszik, hogy a fiumara-csatorna koránsem elégséges arra, hogy a nem-messze jövőben mutatkozó korkörülmények-

ben, mellyek a dicső magyar kormányzás alatt a legszebb kilátásokkal kecsegtetnek, a nagyobb számmal érkező kereskedési hajóknak illő és biztos szállóhelyet adhasson.

„E végből több más tapasztalt tengerészekkel azon véleményben volnék, hogy egy más, kényelmesb, minden széllel hozzáférhető, s egyszersmind minden szél ellen védett kikötőt kellené építeni a város toronnyal *) átellenes, s az ottani városi hatóság által létesített halászgát meghosszabbításával, s azután a (fumaraféle csatornán kezdett) építést folytatni kellene, a tervben kijelelt alaprajz, s a kőgát közép alkatrajza szerint, keletdélről éjszaknyugat felé vonuló irányban, tetszés szerinti hosszúságban, mikép azt a korkörülmények kívánandják.

„E kőgát tovább' nyulamlásának aránya szerint egyszersmind a város partjai és töltések építését is szabályzott elrendezés nyomán lehetne időről-időre folytatni: következőleg az építőhelyeket (utczákat, házakat, raktárakat) is szabályszerűleg meghatározni, hogy idővel a nemes magyar nemzetnek méltólag megfelelő, a világ minden tájairól érkező hajók s idegenek számára megnyiló bemeneti város keletkez-

---

*) Melly a város fekvéstervén az M. betűnél áll.

zék, melly az országnak mintegy kapujául szolgáljon.

„Végül még megemlítendőnek vélem, hogy a Recsine séd (torrens) — mint főlebb már érintve volt — nagymennyiségü kavicsot s fővényt hoz magával, melly anyagszer a keletdéli tengerhullámoktól nyugatészak felé fölhalmozva, kevés évek multával a fiumara-csatorna egész bal partját tetemes szélességben annyira elöntendi, hogy rajta terjedelmes építőhelyek keletkezendnek; de megovására annak, nehogy a csatorna torkolatát hasonlag elöntse, czélszerű lesz a már fenálló bal (sussáki) kőgátot egyenes irányban, s nyugatrai görbe elhajlással meghosszabbítani, melly meghosszabbítás egyszersmind védül szolgáland a többi várospartoknak a délkeleti szélvésznek dulongásai ellen.

„A fenérintett halászgáti kikötő sziklaszárnyának öle általában mintegy 3000 p. fira menne, s e szerint, hogyha előlegesen csupán a kőgát I. II. III. részét *) — összesen 1000 ölre menőt — akarnók megalapítani, a költség 300,000 fíot tenne, s így ezen öszlettel egy év alatt olly medenczét nyernénk, mellyben mintegy 50 nagy ke-

---

*) Egész a nagy őrlámpáig (fanale grande,) melly $\frac{1}{2}$ részét tenné a tervezett kikötő külgátjának.

reskedő hajó, az ott annyira dühöngő keletdéli szelek ellen tökéletesen jól védetve, biztosan álmásozhatna.

„Mint a legtöbb kikötőkben, úgy itt is elkerülhetlenül szükséges volna egy kikötő-tisztogató gőzös, hogy a fenék minden pontjainak egyenlő mélysége folyvást megtartathassék.

„A hajósok nagyobb biztosságára jó volna még egy nagy fénytornyot építeni a gát közepén s két kisebbet a kikötő két torkolatán; azonfelül egy nagy fénytornyot *Galiola* szigetén a Quarneróban.“

*

E nagyszerű terv — melly attól, mellyet az első füzetbeni könyomat ábrázol, csupán nagyszerűségénél fogva különbözik — a nemzet figyelmét, ha országos erővel akar Fiumében kikötőt létesíteni, a legnagyobb mértékben megérdemli. Benne egyszersmind a kereskedés felvirágzása által hajdan gyarapulandó város topographiai helyzetét is tekintetbe vette a derék tervező; mert tudnunk kell, hogy Fiume mellynek L. M. betűkkel jelelt ó-városa már legnagyobb részben magasb halmokon fekszik, időjártával csak az előtte fekvő tenger felé szélesbülhet, mellynek mai partjait az ide mellékelt rajzon a vastagabb s árnyékozott vonalak jelelik.

Mint *Bainville* úr maga is mondja, nem szükséges az egész kikötőt — melly egyébiránt számítása szerint is (pedig ő az ottani körülményeket, miután ott már több tengerparti építésekre felülgelt, igen jól ismeri) 5—600 ezer p.ftba kerülne — egyszerre kiépíteni. Elég volna azt egyelőre a halászgáttól kezdve, a nagy őrlámpáig (a külgát közepéig) vinni, mellyben már is 50 nagy kereskedőhajó állomásozhatna biztosan, s melly 300,000 ftnál többet nem kívánna; idővel lehetne a szép Ürményi-tért, s a fiumara-csatorna ótalmául szolgáló sussáki kőgátot meghosszabbítani, s koronként szinte a város előtti, vagyis a kikötői gáton is építgetni. S így meg lenne vetve alapja egy nagy-szerű nemzeti vállalatnak, mellyet a jövő nemzedék időrül-időre, a kereskedés és hajózás szükségéhez képest, folytathatna a nélkül, hogy mit az elődök építettek, azt az unokáknak le kellene rontaniok! Vajha nemzetünk lelkes férfiai felfognák e magasztos eszmét, s reményében egy szebb és jobb jövőnek, ezt előidézni iparkodnának. Ez által elháríthatnák Fiume fölül az annak kereskedését s hajózását végromlással fenyegető vést, egyszersmind előkészíthetnék hazánk tengeri kereskedése egyik nélkülözhetlen kellékét. *)

---

*) Érdekesnek tartom idézni a braziliábani cs. kir. ausztriai ügyvivőnek a m. gazd. egyesület f. évi június 3d. tartott közgyűlésé-

Tudom, vagy legalább sejtem, lesznek többen, talán igen sokan, kik imigyen fognak e tervhez szólani: „Ugyan minek e roppant kikötő, ha olly ritkán látogattatik meg Fiume nagyobb hajók által? majd ráérünk tágas, pompás kikötőt építeni, ha élénkebb lesz tengeri kereskedésünk; addig kár volna szűken levő pénzünket, illy hasztalan építvényre kiadva, a szó szoros értelmében tengerbe dobálni....“

S ime itt vagyunk, az igy szóló urakkal, egy újabb „hibás körben.“ Nem építünk, mert nincs kereskedésünk; — és nincs tengeri kereskedésünk, mert egyebek közt nincs biztos kikötőnk Fiumében.

Előbbi időkben, mikor még a nemzeteket szükség kényszeríté bekalandozni a távol tengerek partjait, hogy a kellő árukat magok, vagy má-

---

sében felolvasott tudósításának néhány — hazánkra is vonatkozó — sorait: „*Amagyar s ausztriai borok,* — mond a levélvivő — *mint a budai, ruszti és tokaji, itt szerencsétlő fognának tenni, ha hogy a Dunán le a fekete-tengeren át egyenesen ide szállítatnának, ... az ausztriai és magyar termesztermények itt épen nem ismértetnek.*“

E néhány sorból kettőt vonhatunk el: a) hogy boraink (s bizonyosan lisztünk is) Braziliában igen jó vásárra találának; s b), hogy a Dunán le a fekete-tengeren át kellene azokat szállítani. — Az elsőre nézve már többször tétetett figyelmeztető szó a magyar *journalisticában*; a másodikra nézve pedig meg kell jegyezni, hogy a szállítás sokkal biztosban, alkalmasban történhetnék Fiumén át, ha.... ha t. i. odáig jó utaink, s ott jó kikötőnk volna!

sok számára megszerezhessek: midőn csak ritka helyütt találtak biztos révet hajóik s áruik ótalmára: akkor, igenis, türhetőbb volt volna a magyar halogatók főnebbi „hibás-körü“ okoskodása; de ma, midőn a nemzetek versenyzve iparkodnak az idegenek biztos és kényelmes fogadhatását minden módon eszközölni; midőn arról van szó: mikép lehessen leginkább magunkhoz édesgetni a külföldi kereskedőket és hajósokat: akkor bizonyára nem lehet, nem szabad illy logicával élnünk, s azt tetteinkkel is követnünk. Gondoskodnunk kell, hogy a külföldi, ki áruinkért jő, a nálunk mutatkozó csekély nyereség fejében, ne veszélyeztesse tőkáját; a hajós, csekély béréért, ne hajóját, sőt ön és emberei életét!... Értik ezt a francziák. Afrikai gyarmatukon egy kikötő építését ajánlá taval a kormány, s a kamara legott kész lön e célra egypár milliót szavazni! Vajjon nem kelle-é nekik is vára-kozniok, míg Algir majd Marseille kereskedési mozgalmait elérte, vagy meghaladta?

Nem honfiak, nem szabad soká vára-koznunk. Ha gondoskodunk jó, s a lehetőségig olcsó közlekedési módokrul, miket pedig nem lesz talán senki olly együgyű, hogy tengerparti, sőt belvidéki kereskedésünk viderabb mozgalmi bekövetkezte utánig higylen elhalasztandóknak; — ha, mondom, gondoskodunk jó, olcsó közleke-

dési módokrul, mellyek hazánk belrészeit a part-vidékhez közelebb hozzák: gondoskodnunk kell szinte, s azonegy időben, biztos és tágas kikötőrül is, mellyben kiviendő áruink biztosan, sőt a lehetőségig kényelmesen állomásozható hajókra felrakathassanak. Adjunk kedvet a külföldnek hozzánk jövésre, s ne idegenítsük el azt, ne kényszerítsük azt tengerpartunk, s ezáltal hazánk kerülésére!

* * *

Azon kérdést: „Vajjon nemzetgazdasági, sőt helybeli érdekek szempontjából is, hasznos és tanácsos-e, hogy Fiume szabad-kikötői kiváltságát, kivált mai kiterjedésében, továbbá is megtartsa, s ekként az országtól vámsorompók által, kereskedési tekintetben, elszakadva maradjon?“ — egy harmadik füzetkében ügyekszendem megfejteni; de nem akarom szinte arra halasztani e nagyon is fontos kérdés megvitatását: „*Vajjon Fiumében kelljen-e építnünk kikötőt, s nem-e inkább Buccariban? avagy nem Portoréra kell-e fordítnunk ebbeli figyelmünket?*“

Ha emlékezetem nem csal, én valék első, ki e kérdésre „A Fiumei Kikötő“ I-ő füzetében röviden, s Fiumére nézve kedvezőleg feleltem. Majd b. Wesselényi Miklós szolt a tárgyhoz „mázsás sza-

vaival“ a *P. Hirlap* 1842d. 155. számában, s magyar tengeremléküink jövőjét — nem Fiumében, hanem — Buccari- és Portoréban jóslta! A szinte azon lapok 165. számában közlött „Fiumei levelek II“ írójának okot szolgáltatott a nemes báró e jóslata arra, hogy Fiume ügyében szót emeljen; mit a *Világ* 1842diki 63. számában én is tevék. — Azóta feledve lön az egész; az *Agramer polit. Zeitung* tavali 82—84. számaiban megjelent értekezés a buccarii kikötő ügyében, a magyar közönség előtt ismeretlenül, s így czáfolatlanul is maradván.

Midőn idézett munkám 28—29 lapjain a következő sorokat írák: „megjegyzem, hogy azt (a kikötőt) *csak* Fiumében szeretném építtetni; mert véleményem szerint az egész magyar partvidék hosszában ezen egy hely az, mellyet arra alkalmasnak, következőleg czélirányosnak tarthatok,“ megvallom, nem is álmodám arról, hogy a kikötő építése egyebütt tervezetthessék, ajánltathassék, sürgethessék! Azt hívém, hogy a nemzet Fiumét, ezen *egyetlen* fokvárosát, nem fogja tovább is feledni, elhanyagolni, semmiségbe dönteni akar-ni!... És Jájdalommal keblemben, s csak hosszabb küzdelem után emeltem tollat h. Wesselényi Miklós „mázsás szavai“ ellen, gyöngge erőmmel leküzdeni ügyekezvén azon átkot, melly nemze-

temre ősidőktől óta nehezűlni látszik — a meg hasonlást! O ha az édes hona, hön ölelt nemzete iránt kiolthatlan szent lánggal égő báró, ki — őszintén kimondom — e téren *gyakorlatilag* éppen nem áll, s nem állhat kedvezőbbben nálamnál — mielőtt súlyos szavait leírá, megfontolta volna, mit talán jobban tud nálamnál: milly sokan vannak, kik örülnek, ha megoszlunk, czivódunk; milly sokan, kik az őszinteség vonzó leple alatt mézes szavakkal vezetnek bennünket egyik szép eszméről másikra, csakhogy aztán azok egyike se testesülhessen meg; s milly sokan, kik tömérdék hiányainkat ismérve, azokat szünetlenül nyelvökön hordozva, szegénységünk emlegetésével, gazdálkodási szép ürügy alatt iparkodnak tova csalni bennünket elhintésétől azon üdvös magyarnak, mellyekben hazánk s nemzetünk egykori dicsősége, nagysága s hatalmának csirája rejtezik! Ha mindezt megfontolta volna a nemes báró, meg vagyok győződve, hogy sohasem fogta volna a buccarii s portorèi kikötőkben keresni hazánk kereskedési felvirágzásának, tengerhajózási hatalmának jövőjét! nem vetette volna „mázsás szavaival“ Erys almájaként közénk az eszmét, melly felett majd évekig vitázunk *tettlenül*, s elvégre is azon eredményre jutunk, hogy kikötőnk NE legyen, hogy Fiume teljesen tönkre jusson!

Nem vagyok tengeri hajós, s különben is csak keveset hajóztam; nem láttam a világ minden kikötőit. Láttam Triestét és Velenczeét, Genua és Livornoét, s nemcsak láttam, de arra is volt gondom, hogy alkalmas, czélszerű voltukról magamat szakértők által értesítessem; s meggyőződtem a felől, hogy a fokvárosok fekvése, szelek uralkodása s több illy körülmények befolyása, különbözőleg határozza meg a kikötők érdemét. A főczél, melly építtetésök által közvetlenül elérteni ohajtatik, az, hogy bennök a hajók a lehető legnagyobb bátorsággal horgonyozhassanak; hogy a le- és felterheléskor könnyen hozzáférhetők legyenek, s hogy az érkező s távozó hajók ki és be veszély nélkül szállhassanak. — Ismerem a magyar partvidéket egész hosszában; sok évi lakásom e tájakon alkalmat nyújtott mind a fumei partviz, mind a buccarii és portorèi kikötők körülményiről, csöndes, mint szinte viharzó szelektől hegyekké dagasztott habokkal zajongó tengernél, enszemeimmel szerezni tapasztalatokat. A tárgy érdekelt, s én éltem az alkalommal.

Távol van tőlem, s távol leend mindörökre, Buccari s Portorè kikötőinek érdemét csökkenteni, vagy épen tagadni akarni. Nyújtott a természet mindeniknek ajándokiból, segitette s pótolta azokat az emberi kéz; s én elmondám mindkettőrül —

az idézett lapon — azt, mi bennök jeles, mi li-
gyelmet érdemel; de ismétlem abbéli meggyőző-
désemet, miszerint sem egyik, sem másik virág-
zó fokvárossá — hacsak a politikai combinatiok
olly rendkívül nem változandúak, hogy miattok
Fiume teljesen elenyésszék — kész kikötőik mel-
lett sem válhatandúak! . . . . Azokból, miket legitt
felhozandok, reménylem, meg fog győződni az
elfogultlan olvasó állításom alaposságáról.

Fiumének nincs kikötője. A Recsine séddel
egyesült Fiumara folyónak torkolata, melly kisebb
hajóknak szolgál és szolgálhat csak állomásul, nem
kikötő. A Recsine völgyén jövő, s épen a folyó
torkolatában levő hajók felett és között egész dű-
hével tengerre rohanó éjszakkeleti szél (bora), szin-
te olly veszélyessé teszi abban a hajók állását:
mint a délkeleti széltől feldagasztott hullámok be-
tolulása. Hóolvadáskor, tavaszi, vagy őszi záporok
idején, a hirtelen sebességgel áradó folyó rohama
gyakran elszaggatá már a köteleket, mellyekkel a
part oszlopaihoz erősítettének a hajók; s ezek egy-
másba ütődve, törést szenvedének. Ez tehát nem
biztos menedék, és nem leend az soha, még ki-
sebb hajóknak sem, mellyek mindig csak ügyyel
bajjal uszhatnak be abba. — A nagyobb hajók a
partvizen, egy-két tengeri mérföldre a partoktul,
vetnek horgonyt a város előtt. Hogy állásuk itt

nagyon is veszélyes, azt régibb s újabb példák eléggé sajnosan bizonyítják. Hogy a hajósok félnek Fiumébe jöni, s inkább vitorláznak Buccarriba, igen természetes. Itt, ha bejuthattak, állásuk biztos; ott csak addig bátorságos, míg vihar nem támad: mert partviz (Rhede; szabad tenger a part közelében) — nem *kikötő* (Hafen)!

Igen furcsa logicát látok én azok okoskodásában, kik abból, hogy Fiume partvize veszélyes, azt következtetik: „ne építsünk Fiumében kikötőt, hanem vigyük pénzünket Buccari- vagy Portorèba; ott kevesebb költségünk lesz.“ Abból ugyanis, hogy Fiume partvize veszélyes, koránsem az következik, hogy az alkalmas helyen építendő kikötő is, mint a partviz, veszélyes legyen, s így czélszerütlenné váljék; hanem inkább az, hogy a partviz veszélyei elhárítása végett biztos kikötőrül illik és kell gondoskodnunk.

Azon érdeemes író, ki a zágrábi német lapokban Buccari *kikötőjének* elsőbbségét Fiume *partvize* felett kivíni iparkodott, s — miután nem nagy mesterség *kikötőnek* — *partviz* felett elsőbbséget víni ki — talán ki is vítta; és ki, mint előadásából sejteni lehet, tapasztalt tengerésznek hiszi magát, következőkben határozza meg azon „lényeges kellékeket,“ mellyek minden kikötő jelességét képezik:

a.) A kikötő minden hajónak, melyet dühöngő szélvész szabad tengeren megrohant, a partokon uralkodó szelek ellen biztos, s minden veszély nélkül *könnyen* hozzáférhető menhelye legyen.

b.) A kikötőben horgonyzó hajók, bármilly kigondolható eseményeknél is, veszélyre kitéve ne legyenek.

c.) Magában a kikötőben a hajók le-, vagy felterhelésére, vagy azok egyéb főszükségeire nézve, semmi akadály ne legyen; ellenben pedig abban minden könnyűség és kényelem feltaláltassék. *)

Mielőtt annak taglalásába bocsátkoznám: mennyire találatnak fel ezen kellékek a buccarii, vagy portorèi kikötőben? legyen szabad megjegyeznem, mikép Fiumére nézve ezen kellékek, jelenen, vitatás alá nem jöhetnek; mert Fiumében *nincs semmi kikötő*; s hogy a buccarii és portorèi kikötők elsőbbsége iránt, a Fiumében epítendő irányában, csak akkor hozhatunk majd *alapos*, a tűzvizpróbát minden oldalról kiállandó ítéletet: ha a kikötő ott is megépítettvén, egypár évi tapasztalás

*) Megvallom, lényeges kellékül csak a két elsőt tekinthetni; a harmadik már inkább *kényelem*, mint *nélkülözhetlenség*; de igen jó, ha megvan, s kivált mai világban, mely annyira sovárg kényelem után! Egyébiránt én mind a hármat elfogadom.

talásból annak jótékonysága, s így czélszerűsége felől meggyőződni alkalmunk leendett. Most, Fiumét illetőleg, csak sejtetőleg szólhatunk e tulajdonokról. — Lássuk tehát a létezőket.

Portoré gyönyörű, pompás kikötő. Szive fáj a honfinak, mikor azt pusztán, elhagyatottan romlásnak indulva látja! III *Károly* hajóhadai álmásozására szánta azt, s városát az ausztriai keleti kereskedő társaság fokhelyévé. Téres hajógyárt, tágos raktárokat készítettett partjain! Amaz használatik még ollykor; ezek valóságos romok. — A délkeleti szél nem ostromozza hatalmasan kikötője vizeit: mert azok a délre fekvő kopár halmok által védve vannak; ámde tengerész legyen, ki illy szél dühöngésekor, melly a kikötőbe ügyekező hajónak épen eléje fú, abba, ha veszély nélkül is, de *könnyen* bevitorlázzon! Az éjszakkéleti szél haragjában kopárrá aszalta a kisebb halmokat, mellyek a város és kikötője közelében állanak, a hrelini magasb hegybérczek pedig távolabb esnek, semhogy ez átkát a quarneroi partoknak gátolnák, s kimondhatlan erővel sívít az el *Portoré* partjai s kikötője felett, és az ebbe jutást, épen mikor az *a.* alatti pont szerint legnagyobb szüksége volna rá a hajónak, olly igen *könnyüvé*, s egészen veszélytelenné bizony nem teszi; a város közelé-

beni utakon járást pedig — saját tapasztalatból szólok — lehetleníti, vagy életveszélyesíti.

A város helyzetéről nem szólok. Forrásviz benne s közelében nincs, s csak tömérdek költséggel lehetne azt, amolylan genuaiféle vízvezetőkön át, a városba juttatni. Vidéke: tar sziklák, s a kis helység, pompás kikötője mellett is, napról napra hanyatlik. . . .

Buccari, közel Portorèhoz, a tengernek egy szűk nyíláson át hegyek közé szorult teknőalaku öble nyugati oldalán épült városka, mellynek házai — néhányat szorosán az öböl partjain épültek közül kivéve — rögtön magasodó halmonkon egymás hátára emelkedve, első pillanatra meggyőznek mindenkit, a ki látni akar, arról, hogy abból virágzó, gazdagsága növekedésével terjedésre vágyó fokhely soha — mig t. i. sziklahalmaival mély öblének egy részét a Quarneroba vissza nem szorítja — de soha sem leszen.

Kikötője már természettől jeles elannyira, hogy a benne levő hajók biztosságát tekintve, alig lehet nálánál jelesbet képzelni. A város előtti partoknál már olly mély, hogy bármennyire terhelt, s bármilly mélyen uszó hajó is szinte a part mellé állhat, s terhét a legnagyobb kényelemmel le-, vagy felrakhatja. Ámde a nyíláson ki- s bevitor-

lázás, nagyobb szelekkel, nemhogy nem *könnyű*: de sőt *veszélyes*.*) Hatalmas éjszakkéleti széllel, melly a nyilás hajjait permeteggé korbácsolja, s ezzel a torkolati sziklákról minden fűszálat leaszal, mikép lehessen veszély nélkül, s *könnyen* átvitorlázni? megvallom, képzelni sem tudom; az erős keletdéli szél pedig szinte olly veszélyes: mert könnyen a part szirtjeihez sodorhatja a hajót. Egykét ügyes, vakmerő tengerész példája még koránsem bizonyít ellenkezőt, sőt mint ritka, igen ritka kivétel, a szabálynak szolgál erősítéseül; hogy pedig e nyilásnál veszély ritkán, vagy éppen nem történik, onnan magyarázható, mivel illy szelekkel, félve a veszélytől, hajó abba vitorlázni nem bátorkodik. S így az *a.* alatti főkellék a buccarii

---

*) Mint igen mulatságos dolgot, feljegyzem itt, hogy a zágrábi lap idézett számaiban megjelent cikk érdemes írója, feneb-bi „kikötő-kellékei“ *egy részét*, hő buzgalmában, a nélkül, hogy észrevenné, önmaga rontotta le: midőn a marseillei pompás kikötőrül szólván, sorait illy nyájosan végzi: „*dass eben das durch widrige Winde erschwerete Ein- und Auslaufen der Schiffe, eine unausbleibend nothwendige Bedingung sey, um die Sicherheit eines Hafens zu bilden.*“ Megállhat-e e tétel logicája, vagy sem? nem akarom fejtegetni; de mint lehessen vele az *a.* alatti „minden veszély nélküli s *könnyen* hozzáférhetés“ lényeges kellékét megegyeztetni? azt nem tudom. — Nem hiányzanak e cikkben több ellmondáskák sem, mellyek az érdemes író állításait rendre ledöntögetik, de czáfolatot írni nem akarván: felhagyok azok kimutatásával.

kikötőnél teljesen hiányozván; a *c.* alattira meg kell jegyeznem, hogy a hajók le- és fölterhelése, most, midőn fájdalom! olly csekély a terhelendő hajók száma, könnyü és kényelmes ugyan; ámde ha jövőre gondolunk, s Buccarit virágzó fokhelyül képzeljük, kérdem: olly kényelmes leend-e ott e működés? Partjai szűkek, raktárak építésére hely nincs, s én nem a legközelebb jövőre, vagy épen csak a mai szükség fedezésére ohajtanám polgártársaimat figyelmeztetni: mert ha csak ez lebeg szemeink előtt, akkor bátran kimondom, miszerint Buccari, e pontra nézve, olly derekasan el van látva kikötővel, hogy annak időnkénti javítására, hosszabbítására azon öszletek, mellyeket a kir. kincstár koronként, s mondhatom, gyakrabban fordittatni rendel, elégségesek. Hanem én a jelent, nem mellőzve nemzetem jövőjét, veszem figyelembe; abban pedig, ismétlem, Buccarira nézve, habár öble egész körületét malamoccoi óriás-gránitokkal rakatjuk is ki, nagyot és dicsőt látni nem tudok. Ne hozza fel senki Genua hegyes völgyes síkatorait, szűk kikötői rakhelyeit. Genua a középkor városa, melly szinte hanyatlik a helyett, hogy gyarapulna; s a mai nemzedék, s úgy hiszem unokáink is, a mindig kényelmetlen hegyen-lakást és futkosást nem fogják szeretni; pedig Buccariban, ha csak, mint mondtam, szikláit

val mély öble egy részét tömérdek költséggel messze nem tölti be, a gyarapulandó kereskedéssel nélkülözhetlen ház- és rakhelyekül róna nincs. — Ellenben:

Ha *Bainville* ur terve szerint Fiumében kikötő épülne, abban — tapasztalt tengerészek ítélete szerint — a főnebb elsorolt főkellékek szinte, vagy még nagyobb fokozatban meglennének, mint akár a portorèi, akár a buccariü kikötőben.

a.) A partvidéken leginkább uralkodó éjszakeleti és keletdéli szelek viharzási közben, e *Bainville*-féle kikötőbe ép' olly könnyen, s mindenestre csekélyebb veszélylyel futhatnának be a hajók, mint a portorèi, vagy épen a buccariü kikötőbe. Fekvése épen olly irányban (keletre) állván, mint a portorèi kikötőé, a keletdéli szélre nézve szintugy volna védve, mint az; előtte pedig szabad tenger terülne el, mellyen szabadon foroghatuának a kikötőbe vitorlázó hajók.

b.) A benne levő hajók minden gondolható vész ellen bátorságban lennének. Az éjszakeleti szél dühöngései ellen ugyanis a közel város, melly a szél rohamát feltartandja, fogná védeni; a keletdéli szél-zajlásait pedig maga a kikötőnek hatalmas külgátja, monkvül pedig a sussáki kőszárny (molo) meghosszabítandott konyult része,

s idővel az Ürményi-piaczon épülendő házsorok is fognák felfogni, s azok dulásától a benne horgonyzó hajókat megóni. — E tekintetben tökéletesen meg vagyok győződve arról, hogy az e terv szerint építendett fiumei kikötő sem a trieszti, sem a livornói vagy genuai kikötőknél rosszabb nem lenne; sőt idővel valóságos *dockokká* *) fognának válhatni medenczéinek azon részei, mellyek a város felől benyuló négyrendbeli kőgátak közti tért foglalják el, s hol a vízmélység 48'. 53'. 14'. s 10' lenne. — A mi már a

c.) Alatti kelléket illeti, bátran felhívok minden szakértő férfiút: vallja meg őszintén, ha a hajók fel- és leterhelésére, s azok egyéb szükségekre megkivántató azon könnyű hozzáférhetés meg kényelem, melly e *Bainville*-féle kikötővel eszközölnétek, feltalálható-e, avagy tizszeres költség nélkül utolérhető-e a buccarii kikötőben? ... s biztosan hiszem, miszerint nem lesz senki annyira elfogult, hogy az e tekintetben kívánható legnagyobb kényelem létezendését az e terv szerint építendő kikötőtől meg merje tagadni. A város előtt, annak teljes közepében, tágas rónaságtól környezendett, taligákkal, sőt szekerekkel is

---

*) Dock = a kikötő legbensőbb, legbiztosabb, legkényelmeseb része.

körüljárható kőgátokkal ellátva, e kikötő mindazon kényelmekkel fogna kinálkozhatni, mellyek a trieszti kikötőnél elégségesen megvannak, a livornoi és genuaiban pedig, daczára azon tömérdek költségeknak, mellyek itt tétettek, még ma is meg lehetőszen hiányzanak. E kellékre nézve tehát a Fiumében építendő kikötőt Buccari réve soha fölül nem mulandja.

Kivihetőség tekintetében tehát mi sem áll elent, hogy Fiumében *tágos, biztos és kényelmes* kikötő létesíttethessék.

Ámde azt szeretik sokan mondani, hogy annak építése itt tömérdek költségekkel fogna csak megtörténhetni; midőn a buccarii kikötő sokkal kevésb erő ráfordításával fogna elkészíttethetni.

Igen plausibilis ürügy, kivált azoknál, kik tudják, milly nagy ellenszenvvel viseltetik a magyar a fizetés iránt, még ott is, hol csak mintegy kamatra adja pénzét, hogy egykor, ha nem is maga, utódja bizonyosan, uzsorával kapja vissza a tőkét is!

Nem mondhatnám meg egész pontossággal, mennyibe kerülne a *Bainvilletől* tervezett kikötő? csak azt tudom, hogy körülbelül 5—600 ezer p. ftra számította annak költségeit a tervező mérnök. De kerüljön bár 800 ezer pgó ftha; vajjon olly iszonyu nagy áldozat-e az, hogy tőle visszaret-

tenve, Fiumét veszni engedjük? ... Egyébiránt azt sem tudom, mikép akarnók a buccarii kikötőt kiépíteni? de ha ott valami nagyszerűt akaránk létesíteni: kevesebbe az sem kerülne, mint Fiumében; mert az élelmi s ruházati cikkek, s építőszeres sat. piaczi ára közt Buccari- és Fiumében a különbség tetemes nem leend; sőt megeshetnék, hogy némelyekben Fiume részére álljon az kedvezőleg. Ohajtható, sőt szükséges volna egyébiránt, hogy mielőtt a nemzet e tárgyban eldöntőleg határoz, magának terveket s költségjegyzeteket adasson; ámde ez utóbbiak ne kizárólag helybeliek által, hanem vidéki — érdektelen — szakértő férfiak hozzájárulásával készíttessenek .... Hanem ha a költségekben akarunk gazdálkodni, s ez a fő, az elhatározó sark: akkor ne vesződjünk se Fiumével, se Buccarival; ott van a derék portorèi kikötő, melyet *III. Károly* királyi bőkezűséggel építtetett; javíttassuk azt ki egypár ezer forinttal, s készen áll a legpompásb kikötő! De érünk-e czélt, ha Fiumét minden kikötő nélkül mai szomorú, mondhatom, szerencsétlen, helyzetében hagyjuk? — Azt ám higye akárki, én nem hihetem. Én tengerparti kereskedésünk felvirágzásán, Fiume hanyatlásával, nemcsak kételkedni merek; de sőt bátran, bárki ellenében is, nyíltan kimondom: hogy tengeri üzér-

letinkkel, Fiumét elhanyagolva, semmire sem men-
 nendünk. Ám Portorè és Buccari, kikötőik min-
 den elismert jelessége mellet is, csak annyira sem
 tudtak emelkedni Fiume közelében, mint meny-
 nyire ez a hatalmas Trieszt szomszédságában, ve-
 szélyes partvize daczára is, évrül-évre gyarapulva
 emelkedett; mi bármelly szemléleti okoskodásnál
 is hangosabban tanúsítja azt, hogy kell lenni Fiu-
 mében valaminek, mi azt a kereskedők- és hajó-
 soknak, veszélyes partvize mellett is, keresettebbé
 teszi, mint akár Portorèt, akár Buccarit. S hisz-
 zük-e, hogy mindazon kellékeket, melyeket egy
 fokváros igényel, feltaláljuk szinte, avagy rög-
 tön, s minden tetemesb költség nélkül átvarázsol-
 hatjuk Portorè- és Buccariba?... Honnan terem-
 sük oda a megbecsülhetlen Recsine-Fiumara folyót,
 mellyen a papírgyár, fűrész-, meg amerikai őrlő-
 malom máris diszlenek, s melly — mint *Bain-*
ville ur is főnebbi levelében érinté — még szám-
 talan gyárat megbirand? Honnan varázsoljuk
 oda azon egyenes, kényelmes utczákat, építőhe-
 lyeket, mellyek Fiume újabb városrészét a par-
 tok hosszában kellemessé teszik? Honnan veend-
 jük azon tömérdek költséget, mellyel Buccariban
 sziklabérczeket kellene lelapítnunk, s az öbölbe
 hordanunk, hogy a kikötő partjain, vagy csak
 közelében is, házak és raktárak építésére kényel-

mes helyet nyerjünk? — S különösen Portorèba merre vezetendünk utat, hogy a hrelini, és méginkább a Carolinának méjai magaslatait kikerülve, a vele-közlekedés hazánk belhelyeiből könnyü és biztos legyen? Hol teremtenünk forrásokat, melly kincsnek e hely teljes szükében van? hol kutakat, hogy a lakosságot s az érkező hajósokat friss itallal lássuk el? — Ám mindezek számba veendőek; és számba még azon kényelmek is, mellyekkel a város maga köz- s magánintézetei által kínálkozik; ide tartoznak a kereskedői törvényszékek, a kikötői s egészségi hivatalok; ide a szin-, kór- és dologházak, séták, fürdők, vendégfogadók, vendéglők s több effélék, mik Fiumében, habár nem is a legpompásban, legkényelmesben, de mégis mind fenállanak, s mik Portoré- és Buccariban teljesen hiányzanak! Mennyi idő, mennyi költség kell arra, hogy illy intézetek ott keletkezhessenek?!

Nem mellőzendő még, hogy a buccarii kerületben tetemes kincstári költséggel épült, de Fiumével gyönyörű mac-adamizált töltéssel összekötött martinschiczai pompás vesztegintézet (lazzaretto), Fiuméhez sokkal közelebb van, mint Buccarihoz; s hogy illy intézetnek, valamint magában a városban helyét nem látom: úgy nagyobb távolságát a várostul, több tekintetelnél fogva,

alkalmatlannak tartom. A viszonyok, mellyek a veszteglő hajósnép s kereskedők, és a városi üzerek közt léteznek, fölötte kívánatossá teszik azt, hogy ügyeik elintézése végett vesztegintézetbei gyakor kirándulásuk által időt ne veszítsenek, magoknak nagyobb költséget ne szerezzenek. — Avagy elhanyagoljuk, pusztulásra hagyjuk-é e derék intézetet is, melly alig tizedéve tetemes költségekkel létesült, s újat építsünk a buccarii öböl partjain? ...

Van még — számos egyéb kereskedésieken kívül, mellyeket itt rövidség okáért mellőzni akarok — egy fő tekintet, mit a magyarnak, mint általában minden egyéb intézkedései, ugy e fontos ügy körül is, figyelem nélkül hagynia nem szabad, — a nemzetiség!

Nem szabad t. i. felednünk, nem feledhetjük azon sajnós viszályokat, mellyek bennünket nemzetiségünk s különösen nyelvünk tekintetében, kivált egy idő óta, olly érzékenyen nyugtalanítanak. — Nem álmodozom én a hódító oroszokrul; nem a hajdan hatalmas Iliriáról, mindezekről nem akarok én most kebelnyugtalanító, velőrázó rémes álmakat regélni olvasóimnak. De kérdem: kívánatos, szükséges-e, hogy az ország fokvárosául, hol általában, a dolog természeténél fogva, úgyis

mindig nagyobb a polgárok hajlama a cosmopolitismusra, mint a honpolgárságra, hogy mondom, az ország fokvárosául ép olly helyek választassanak, mellyekben — a lakosok minden hűsége mellett országunk szent koronájához s felséges urunkhoz — a magyar nemzetiségtőli idegenkedés *tulnyomó*? Igaz, Fiumébeu sem igen hallható édes hazai nyelvünk bájos hangzata; ámde a város lakói büszkén vallják magokat magyar polgároknak!... Ellenben saját tapasztalatimból sajnosan győződtem meg arról, hogy a magyar-partvidék, a szó legszorosb értelmében, a Fiumét Buccari kerületétől elválasztó Fiumara folyónál kezdődik, s Fiume nyugati, isztriaival egyesülő határán végződik. A Fiumara keleti partjától kezdve le Novi határa keleti végpontjáig, — a lakosoknak nem nyelvét, de érzését tekintve — nincs *magyar-partvidék*; az — nyelv- és kebelre — *horvát-tengerinellék*!

Nein akarok a már ugyis tulhevült szenvedélyekre új olajt önteni. Vajha azok soha olly élesek né ne feszítették volna! De kik az 1827/ és 1836-diki országgyűlés menetét figyelemmel kísérek, s kik a legújabb zágrábi eseményekről kissé hidegebb fővel, csilapultabb kedélylyel gondolkodnak, értem fogják szavaimat; s ha már egyéb

számos és fontos okok képesek nem volnának hazámfiat Fiume pártolásában megszilárdítani: akarom hinni, miszerint, mélyebb pillanatot vetve e vidékre s nemzetiségünk szent ügyére, egy ajakkal fognak velem felkiáltani: „Ha kell építünk kikötőt, építsük azt Fiumében: mert ez *egyetlen* fokvárosa hazánkknak; s ha van magyartmellékünknek jövője — a mint hiszszük, hogy van, s kell lennie — az nem Buccari- és nem Portorèban, hanem egyedül Fiumében legyen!”

Hanemha talán a nemzetiségi villongások lecsilapítása tekintetéből, mintegy engesztelő áldozatul akarnánk nagyszerű, nemzethez illő ajándékot nyújtani a sok méltatlanság díjában? Amikor építsünk kikötőt, nagyot és pompást Buccariban — az ilireknek!

MTA KÖNYVTÁR ÉS
INFORMÁCIÓS KÖZPONT

TARTALOM.

	<i>Lap.</i>
Bevezetés	3
I. Általános nézetek	7
II. Fiume — mint önhatósági testület	21
III. Fiume — mint szabad-kikötő	41
Bainville J. „Javaslat a Fiume magyarpartvidéki vá- rosban építendő kikötő iránt“	61
